

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Хітрова Т. В.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК З ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ
ЖУРНАЛІСТИКИ»**

*для студентів III курсу
спеціальності 061 –
Журналістика*

Навчально-методичний посібник

Запоріжжя
2019

УДК 070 : 004.738.5
С 57

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Запорізького національного технічного університету
(Протокол № 9 від 15.04.2019 р.)*

Рецензенти:

І. Л. Пенчук – д.соц.ком., професор, завідувач кафедри журналістики та української філології Класичного приватного університету;

С. В. Семенко – к.філол.н., професор кафедри журналістики, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

В. А. Стекольщикова – к.соц.ком., завідувач кафедри журналістики Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика.

Хітрова Т. В.

Т57 Історія зарубіжної журналістики : навчально-методичний посібник / Т. В. Хітрова. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2019.
ISBN 978-617-529-180-1

Посібник призначений для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності 061 «Журналістика», які вивчають курс «Історія зарубіжної журналістики». Навчальний посібник охоплює період історії зарубіжної журналістики від античності до I пол. XX ст. Окрім теоретичного матеріалу, перекладних журналістських текстів та першоджерел, містить завдання до практичних занять, до самостійної та індивідуальної роботи студентів, тест та есе вправи та рекомендовану літературу до кожної теми.

УДК 070 : 004.738.5

ISBN978-617-529-180-1

© Запорізький національний технічний університет (ЗНТУ), 2019
© Хітрова Т. В., 2019

ЗМІСТ

Вступ	4
Модуль 1. Первинне формування соціокомунікаційних відносин. Зародження журналістики в країнах Західної Європи та Росії.....	10
Тема 1. Методологічні проблеми вивчення курсу. Сучасні підходи до вивчення історії комунікації.....	10
Тема 2. Особливості формування первісних соціокомунікаційних процесів.....	12
Тема 3. Масово-комунікаційні процеси доби Середньовіччя.....	14
Тема 4. Винайдення книгодрукування: перехід від рукописних до друкованих видань.....	16
Тема 5-6. Європейська журналістика XVIII - початку XIX ст.....	17
Тема 7-8. Історія російської журналістики XVIII-XIX	20
Модуль 2. Основні тенденції розвитку зарубіжної журналістики XIX – першої половини XX ст.....	23
Тема 9. Північноамериканська журналістика XVIII- першої половини XIX ст.	23
Тема 10. Журналістика США другої пол. XIX ст.....	25
Тема 11. Американська журналістика першої половини XX ст.....	27
Тема 12. Європейська преса першої третини XX ст.....	29
Тема 13. Становлення телебачення й радіомовлення в країнах Західної Європи й США.....	31
Тема 14. Формування системи преси Японії та Китаю.....	33
Плани практичних занять.....	35
Тестові завдання до курсу.....	53
Завдання для самостійної роботи студентів.....	62
Перелік питань з дисципліни.....	64
Характеристика оцінювання поточного та проміжного контролю.....	67
Перелік компетентностей та основні етапів їх засвоєння у процесі вивчення навчальної дисципліни.....	69
Список рекомендованої літератури.....	76
Додаток 1. Стаття Хітрової Т.В. Історико-журналістський цикл дисциплін у сучасній «педагогічній парадигмі»: форми презентації та засвоєння професійної пам'яті	84

Додаток 2. Демосфен. Друга промова про Філіпа (скорочено)	98
Додаток 3. Цицерон. Промова на захист поета Архія	104
Додаток 4. Себастьян Брант. Корабель дурнів (уривок).....	107
Додаток 5. Джон Мільтон. Ареопагітика. Промова до англійського парламенту про свободу преси (уривок).....	110
Додаток 6. Ломоносов М.В. Рассуждение об обязанностях журналистов при изложении ими сочинений	115
Додаток 7. Бенджамін Франклін. Автобіографія (уривок).....	128
Додаток 8. Олександр Гамільтон. Федераліст № 9.....	132
Додаток 9. Динамічний репортаж Неллі Блай	138
Додаток 10. Журналістська діяльність Януарія Мак-Гахана	141
Додаток 11. Відповіді до тестових завдань.....	144

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія зарубіжної журналістики» входить до програми професійної підготовки студентів-бакалаврів і є важливим структурним компонентом фахової компетентності журналістів в Україні. Курс покликаний ознайомити студентів з історією та розвитком всесвітнього соціокомунікаційного процесу від пражурналістських явищ до початку XX ст. Вивчення історії зарубіжної журналістики передбачає вироблення у студентів науково правильного розуміння історико-журналістського процесу й має на меті дати знання про закономірності виникнення, становлення й розвитку соціокомунікаційного процесу, засобів масової комунікації, медіаорганізацій та основних канонів професійної майстерності в різні історичні періоди.

Навчальна дисципліна «Історія зарубіжної журналістики» вивчається протягом двох семестрів і завершується екзаменом.

Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- сформувати уявлення про закономірності й тенденції розвитку «Історії зарубіжної журналістики» як навчальної дисципліни та наукового напрямку;
- дати розуміння основних чинників розвитку масової інформації її функціональних особливостей на первісних етапах обігу;
- розкрити основні етапи становлення журналістики в період Античності, Середньовіччя, Нових та Новітніх часів у зв'язку цивілізаційним розвитком суспільства;
- проаналізувати основні жанрово-тематичні напрями найважливіших періодичних видань XVII – початку XX ст.;
- розтлумачити формування системи цензури в галузі періодичної преси та особливостей її функціонування на різних етапах розвитку журналістики;
- навчити аналізувати особливості літературної майстерності публіцистів світового рівня;
- продемонструвати найкращі зразки журналістської майстерності в межах основних жанрів журналістики;

- виявити зв'язки журналістики з філософськими, науковими, релігійними, ідейно-політичними ідеями та визначення її місця у просторі світової культури.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні **знати**:

- головні поняття та категорії масової інформації в їхньому історичному становленні, розвитку та сучасному значенні;
- головні етапи розвитку пражурналістики (усна публіцистика, історичні твори, прообрази газет у стародавньому Римі, риторика ранньохристиянських проповідей, роль Гутенберга у розвитку друкарської справи);
- причини виникнення перших періодичних видань: взаємодія техніки, культури, економіки, політики;
- національну своєрідність журналістики європейських, східних та країн американського континенту;
- особливості розвитку газетної та журнальної справи протягом XVII–XX ст., передумови виникнення нових ЗМІ (телебачення, радіомовлення, Інтернет);
- найвідоміших представників світової преси, інформаційних агентств, телебачення й радіомовлення;

уміти:

- визначати історико-культурні витоки масово-інформаційних явищ давніх часів;
- співвідносити конкретне видання чи прізвище журналіста з тією чи іншою епохою розвитку зарубіжної журналістики;
- розуміти головні тенденції історичного розвитку журналістики різних країн;
- аналізувати публіцистичні праці найвідоміших видавців, редакторів й журналістів в історії світової журналістики;
- співставляти та характеризувати факти журналістики з точки зору їхньої внутрішньої еволюції та спадкоємності;

- застосовувати історичні знання для створення сучасного журналістського тексту.

Набуті компетентності:

- здатність до критичного аналізу поточного повсякдення й пов'язаного з ним минулого (через події, процеси, постаті та ін.), що зумовлює уміння виявляти, порушувати й вирішувати проблеми;
- здатність використовувати знання про технологічні, організаційні, управлінські особливості функціонування комунікаційних технологій;
- здатність володіти навичками та використовувати інформаційні технології для рішення експериментальних і практичних завдань у галузі професійної діяльності (журналістика);
- здатність розуміти журналістику як соціальний інститут, мета якого забезпечити всебічне й об'єктивне інформування всіх суб'єктів суспільного життя про соціальну дійсність;
- здатність визначати й розуміти особливості розвитку української журналістики на основі знань про національну й світову історію, теорію й практику журналістики, уміння використовувати ці знання в професійній діяльності.

Організація навчального процесу здійснюється за кредитно-модульною системою відповідно до вимог Болонського процесу. Зміст дисципліни структурований на 2 рубіжних контролі, до складу яких входять 14 тематичних блоків. Обсяг навчального навантаження студентів описаний у кредитах ECTS – залікових кредитах, які зараховуються студентам при успішному засвоєнні ними відповідного модулю (залікового кредиту). Кредитно-модульна система організації навчального процесу спонукає студентів до систематичної підготовки до кожного заняття.

Видами навчальної діяльності згідно з навчальним планом є:

- а) лекції;
- б) практичні заняття;
- в) самостійна робота студентів (СРС);

г) індивідуальна робота.

Лекційні заняття спрямовані на роз'яснення найважливіших моментів функціонування соціальних комунікацій / медіа в суспільстві на тлі перебігу історичних подій. Ефективність лекційної форми занять залежить, у першу чергу, від форми взаємодії викладача зі студентами.

Практичні заняття з дисципліни покликані закріпити знання про конкретні історико-журналістські приклади – видання, статті, які є знаковими і визначальними для розвитку журналістики загалом. Найбільш ефективними формами проведення практичних занять, що використовуються у навчальному процесі є: екскурсії, ділова гра, круглий стіл, презентація індивідуального дослідницького проекту, «портфоліо» та інш.

На самостійну роботу студентів з дисципліни «Історії зарубіжної журналістики» покладаються завдання доповнити уявлення про історико-журналістський процес за допомогою ознайомлення передусім з першоджерелами – конкретно означеними часописами та текстами, які найповніше і найяскравіше репрезентують свою добу. Самостійна дослідницька робота спонукає до власних розробок, дає можливість глибокого опанування знаннями з історії журналістики.

Опрацювання списку публіцистичних текстів вимагає від студентів довготривалої ретельної поступової роботи, передбачає не лише оглядове конспектування, а й вдумливий аналіз журналістських творів. При роботі над першоджерелами, студенту необхідно самостійного з'ясувати кілька важливих аспектів, що стосуються появи того чи іншого твору, спробувати визначити основну ідею публікації, знайти пояснення незрозумілим словам і фразам, виявити особливості авторської мови та стилю, прокоментувати використання образів і символів у тексті. Виконання таких завдань сприяє кращому розумінню змісту, наближає студента до реалій часу, який репрезентує та чи інша публікація, виробляє навички роботи з чужими текстами, вміння аналізувати й робити висновки з прочитаного. Окрім цього, ознайомлення з найкращими зразками публіцистики формує смак майбутнього фахівця, виробляє професійні критерії, стає певним дороговказом у професійному зростанні.

Застосовуються такі засоби визначення рівня підготовки

студентів: тести, виконання творчих завдань, проведення індивідуального та фронтального усного опитування, реферування літератури, робота з перекладними текстами першоджерел.

Види контролю

– поточний контроль: оцінюється самостійна робота студентів на практичних заняттях, виконання домашніх, індивідуальних завдань;

– рубіжний контроль: виконання завдань рубіжного контролю №1 і №2;

– підсумковий контроль: залік, здійснюється у тестовій формі; іспит – у письмовій формі.

Оцінка успішності студента з дисципліни є рейтинговою і виставляється за багатобальною шкалою як середня арифметична оцінка засвоєння відповідних змістових модулів і має визначення за системою ECTS та традиційною шкалою, прийнятою в Україні.

ЗМІСТ КУРСУ

МОДУЛЬ 1 ПЕРВИННЕ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН. ЗАРОДЖЕННЯ ЖУРНАЛІСТИКИ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА РОСІЇ

Тема 1. Методологічні проблеми вивчення курсу.

Оволодіння і засвоєння студентами навчального матеріалу передбачає логічну побудову лекційного заняття в репрезентації «Історії зарубіжної журналістики» в контексті її міждисциплінарних зв'язків та сучасних підходів до розуміння процесів формування людської комунікації.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: об'єкт та предмет наукової дисципліни «Історія зарубіжної журналістики»; зв'язок «Історії зарубіжної журналістики» з такими науковими дисциплінами, як: «Загальна світова історія», «Історія цивілізації», «Історія світової літератури»; «Історія зарубіжної журналістики» та «Історія і теорія журналістики» – науки зі спільним об'єктом та принциповими відмінностями у предметі вивчення; цілі й завдання науки «Історія зарубіжної журналістики»; проблема періодизації як одне з найбільш актуальних завдань дисципліни та її навчального курсу; сучасні українські дослідники історії зарубіжної журналістики; джерелознавча база.

Предмет курсу встановити легко і водночас складно. Так, предметом курсу «Історія зарубіжної журналістики» є історія журналістики зарубіжних країн. Але охопити детально історію зарубіжної журналістики принципово неможливо через величезний і неосяжний обсяг матеріалу, що складає предмет дисципліни. Тому за предмет історії зарубіжної журналістики прийнято вважати саме ті чинники і явища, які визначають процес розвитку журналістики. А це, по-перше, – традиції світової журналістики, по-друге, – культурологічні, політичні, економічні, технічні фактори її розвитку; по-третє, – роль і місце журналістики в історії цивілізації.

В процесі ознайомлення студентів із сучасними науковими підходами до вивчення «Історії зарубіжної журналістики» пропонується огляд праць таких українських та зарубіжних науковців: І. Жиленко, Я. Засурського, Т. Казакової, Є. Корнілова, О. Мелешенка, І. Михайлина, С. Михайлова, Ю. Павленко, Г. Прутцкова, В. Різуна, Н. Сидоренко, П. Федченка, Б. Ченякова, Т. Хоменко.

Багато дослідників розглядають періодизацію історії зарубіжної журналістики у зв'язку з розвитком способів комунікації. Вивчення комунікації, таким чином, можна починати зі Стародавнього світу. Відзначимо, що до цього періоду історії зазвичай відносять період від початку формування людського суспільства (800-100 тис. років до н.е.) до початку етапу феодального розвитку (1-е тис. н.е.). Йдеться, по суті, про два періоди людського розвитку – первісний і рабовласницький, тобто Стародавній Схід і Античність.

Виходячи саме з такого розуміння історії зарубіжної журналістики, О. Рожков подає таку періодизацію:

- 1) до початку нашої ери – доба прагазетних явищ;
- 2) з початку нашої ери до XV ст. – епоха рукописних видань;
- 3) XV – XVII ст. – винахід і розвиток книгодрукування, формування газетно-журнальної справи;
- 4) XVIII – поч. XX ст. – розвиток журналістики як громадського інституту, вдосконалення поліграфічної бази, становлення преси як основи демократії;
- 5) 1900–1945 рр. – набуття пресою функцій «четвертої влади»;
- 6) 1945-1955 рр. – процес концентрації та монополізації ЗМІ;
- 7) 1955–1990 – епоха формування електронних ЗМІ;
- 8) з 1990 р. по теперешній час – становлення нового інформаційного порядку в світі.

Отже, наведені підходи до розуміння динаміки розвитку журналістики як системи засобів масової комунікації дають можливість краще зрозуміти та унаочнити еволюційний характер зародження та становлення провідних типів комунікації та їх тлумачення в контексті сучасних дослідницьких розвідок.

Список використаних джерел

1. Засоби масової інформації зарубіжних країн : ретроспективний бібліографічний покажчик / упоряд. О. К. Мелещенко, Б. І. Черняков. К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. 253 с.
2. Михайлов С. История зарубежных СМИ : учебное пособие. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2006. 256 с.
3. Прутцков Г. Введение в мировую журналистику : антология в двух томах : учеб. пособие. Т. 1. М. : Омега-Л, ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2003. 416 с.
4. Рожков А. История мировой журналистики. URL: http://www.unesco.kz/massmedia/pages/2_1.htm.
5. Федченко П. Преса та її попередники. Історія зародження й основні закономірності розвитку. К. : Наукова думка, 1969. 352 с.
6. Хітрова Т. Історико-журналістський цикл дисциплін у сучасній «педагогічній парадигмі» : форми презентації та засвоєння професійної пам'яті. *Журналістика й освіта: методика, історія, теорія, практика* : колективна монографія / за ред. О.Ю. Поди. Дніпро : ЛІРА, 2018. С. 12-25.

Тема 2. Особливості формування первісних соціокомунікаційних процесів

Необхідність обмінюватись інформацією виникла в людей від початку історії цивілізації. Форми спілкування розвивалися досить швидко й зіграли важливу роль у формуванні інституалізованого суспільства. У первісну епоху творення, зберігання та передача інформації здійснювалися усним шляхом, а також за допомогою зображень, тобто за допомогою мальованої інформації. На основі магічних ритуалів народилася знакова система, що сприяла згодом розвитку художньо-образного відображення світу. Спочатку це були знаки, жести, звуки, а вже потім виникла усна й письмова мова.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: роль суспільної інформації на етапі становлення

держави; усні, писемні та візуальні форми інформаційної діяльності; протожурналістські явища античних Греції та Риму; ораторська проза й історіографія як прообрази публіцистики; значення бібліотек в античну епоху; жанри віршованої сатири та епістолографічна спадщина античного Риму; Цицерон як публіцист і політичний діяч; «Acta senatus» і «Acta diurna populi Romani»: причини появи, роль у суспільному й політичному житті Римської імперії; початки писемної китайської журналістики.

Результатом оволодіння матеріалом лекційного заняття має бути розуміння, що більшість із важливих передумов формування суспільного інституту журналістики сформувались ще за античних часів.

Структурні елементи журналістики присутні:

в ораторському мистецтві

- 1) особистість оратора (публіцист, громадянин, людина);
- 2) вплив на аудиторію;
- 3) суспільне значення;

в документалістиці та історіографії

- 1) документально точний виклад факту, дослідження причинності явищ;
- 2) висвітлення з цієї чи іншої позиції (особистість дослідника);
- 3) дидактико-пропагандистська мета (вплив на читача);

в державному, суспільному інформуванні

- 1) масовість, регулярність розповсюдження інформації («Acta Diurna»);
- 2) виокремлення напівпрофесійних кадрів («античні репортери»), обслуговуючих інформаційні процеси.

Антична словесність дала й багато зразків та прообразів сучасних журналістських жанрів:

- **інформаційних** – повідомлення, репортаж, звіт;
- **аналітичних** – бесіда, дискусія, ток-шоу, огляд, лист;
- **художньо-публіцистичних** – портретний нарис, біографія, замальовка, памфлет.

Однак, журналістика як суспільний інститут виникла набагато пізніше, коли сформувались певні соціальні передумови (диференціація праці, виокремлення журналістики як самостійної професійної сфери, технічні новації, які дали можливість масового

розповсюдження інформації – здешевлення матеріалів та поява технічних пристроїв).

Список використаних джерел

1. Антична література : хрестоматія. 2-ге вид. К. : Радянська школа, 1968. 612 с.
2. Введение в мировую журналистику. От Античности до конца XVIII века : хрестоматія. М. : Аспект Пресс, 2007. 428 с.
3. Корнилова Е. Риторика – искусство убеждать. Своеобразие публицистики античного мира : учебное пособие. 3-е изд., доп. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2010. 240 с.
4. Михайлов С. История зарубежных СМИ : учебное пособие. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2006. 256 с.
5. Прутцков Г. Введение в мировую журналистику : антология в двух томах : учеб. пособие. Т. 1. М. : Омега-Л, ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2003. 416 с.
6. Федченко П. Преса та її попередники. Історія зародження й основні закономірності розвитку. К. : Наукова думка, 1969. 352 с.

Тема 3. Пражурналістські явища Середньовіччя

Епоха Середньовіччя репрезентує два вектори розвитку культури: високий релігійний та низький побутовий. На зміну античності приходить тривалий, аграрний та церковний час Середньовіччя, ознаками якого вчені вважають подієву ненасиченість, сувору підпорядкованість літургійним святам, залежність від економічних та соціальних структур. Феодально-замкнене господарство у середні віки звузило можливості громадських та культурних зв'язків, але не знищило потребу в інформаційному обміні, впровадженні нових типів комунікативних стосунків. Головну роль в житті тогочасного суспільства відігравала церква і розповсюдження християнства.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: загальна характеристика епохи Середньовіччя; роль

церкви в духовному житті епохи; система пражурналістських явищ Середньовіччя; усні й письмові форми християнської публіцистики; західний і східний центри християнської публіцистики; основні жанри усної та писемної публіцистики; проповідники Середньовіччя; відродження політичної промови.

Результатом оволодіння матеріалом лекційного заняття має бути розуміння основних жанрів масової комунікації, що формували систему інформаційного обміну в середні віки:

- хроніки та літописи – форми історіографічної писемної комунікації;

- міська політична пісня, літургичні п'єси, «exempla» («приклад»), легенди – літературно-дидактичні жанри усної комунікації;

- полемічні трактати – головна письмова форма суспільно-політичної комунікації;

- проповідь – головна форма релігійної усної комунікації.

- послання – головна формами релігійної письмової комунікації, що має два різновиди: місіонерські та пасторські;

- «усна газета» – усне розповсюдження подієвої інформації гомеродромами, трубадурами, хугларами, шпільманами та інш.

- політична промова та університетська лекція – основні форми усної соціально-просвітницької публіцистики.

Список використаних джерел

1. Антофійчук В., Гринівський Т. Історія зарубіжної журналістики : конспект лекцій. Частина перша. Чернівці : Рута, 2008. 100 с.
2. Введение в мировую журналистику. От Античности до конца XVIII века : хрестоматія. М. : Аспект Пресс, 2007. 428 с.
3. Давиденко Г., Акуленко В. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження. К.: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.
4. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 285 с.
5. Федченко П. Преса та її попередники. Історія зародження й основні закономірності розвитку. К. :

Тема 4. Винайдення книгодрукування: перехід від рукописних до друкованих видань

У духовному житті людини періоду Відродження відбувається низка суттєвих змін. В першу чергу – зміщення морально-ціннісних орієнтирів людини від суто релігійних до суспільно-цивілізованих потреб та інтересів, якому сприяли технічний та науковий розвиток. Великі географічні відкриття розширили «старі» кордони сприйняття світу. Культура Відродження сприяла формуванню інтересу до всього нового. Необхідність одержання оперативної інформації в різних галузях життя привела до появи інформаційних листків. Перші рукописні газети «аввізі» з'явилися у Венеції. Попередниками німецьких газет були «листи-новини», що видавалися банкірським будинком Фуггерів («фуггер-газети»). На Русі особливе місце посідали так звані «Вестовые письма», або «Куранты». Револьюційну роль у процесі розвитку масово-комунікаційних процесів відіграв винахід друкарського верстату.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: передумови винайдення книгодрукування, його вплив на розвиток інформаційних технологій і становлення періодичної преси; книгодрукування як чинник соціальних, політичних та економічних змін у житті Європи; винахід Йоганна Гутенберга; перехідні друковані форми між книгами та газетами: «реляції», «летючі листки», «новини», «книги новин», «ярмаркові відомості», «балади новин», «листи новин», памфлети, листи, рукописні газети, напіврукописні-напівдруковані газети як безпосередні попередники друкованих газет; європейські першодрукарі та їх здобутки; поява перших друкованих видань у Європі.

Результатом оволодіння матеріалом лекційного заняття має бути розуміння ролі технологічних винаходів у формуванні нової системи масово-інформаційного обміну, закономірних процесів появи перших періодичних видань в Європі, географії їх видання та розповсюдження, технологічних та типологічних особливостей творення, жанрово-тематичного наповнення.

Список використаних джерел

1. Варбанец Н. Иоханн Гутенберг и начало книгопечатания в Европе. М. : Книга, 1980. 303 с.
2. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 285 с.
3. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Кубан. гос. ун-т. Краснодар, 1996. 140 с.
4. Мелешенко О., Черняков Б. Чотири століття британської журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики. Т. 9 (жовтень-грудень)*. К., 2002. С. 191–228.
5. Мелешенко О., Черняков Б. Журналістика Франції. *Наукові записки Інституту журналістики. Т. 10 (січень-березень)*. К., 2003. С. 159–212.
6. Михайлов С. История зарубежных СМИ : учебное пособие. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2006. 56 с.
7. Немировский Е. По следам первопечатника. М. : Современник, 1983. 215 с.
8. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник. К. : Наша культура і наука, 2003. 496 с.

Тема 5-6. Європейська журналістика XVIII – початку XIX ст.

У XVIII ст. Європа почала перехід до нових економічних та політичних відносин. Абсолютистські режими почали змінюватися демократичними. Феодальні економічні відносини замінювалися капіталістичними. Епоха Просвітництва стала новим етапом розвитку європейського суспільства. Її ознакою стає зростаюча роль журналістики, яка дає можливість просвітникам широко пропагувати свої ідеї. Цей період називають епохою просвітницької журналістики та персонального журналізму. Завдання просвітницької журналістики – виправляти мораль суспільства за допомогою просвіти й розваг. В просвітницькій

журналістиці виокремилися два підходи – морально-дидактичний та сатирично-повчальний.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності:

Просвітницька журналістика Англії.

Просвітництво Англії пов'язане з діяльністю видатних публіцистів і журналістів: Д. Дефо, Д. Свіфта, Д. Аддісона, Р. Стіля та інших; філософськими ідеями Д. Мільтона, Д. Локка та Т. Гоббса. В 1689 р. вийшла друком праця Джона Локка «Біль про права», яка ознаменувала початок епохи Просвітництва. Родоначальниками просвітницької журналістики вважають Джозефа Аддісона та Річарда Стіля, які видавали сатиричні журнали «Базіка», «Глядач», «Опікун». Їхня діяльність у цих виданнях призвела до принципового перегляду уявлень змістовного наповнення періодики, її суспільної ролі. Найважливішим чинником, що сформував англійську журналістику доби просвітництва став памфлет.

Еволюційним розвитком журналістики XVIII ст. стало започаткування щоденних політичних видання («Morning Chronicle», «Morning Post») і заснування інституту ділової періодики («The Times», 1785 р.).

Просвітницька журналістика Франції.

Найвидатнішими французькими просвітниками, які виступали від імені всього народу були Вольтер, Дідро, Руссо, Монтеск'є, Д'Аламбер та інші. Найвагомим аргументом громадської діяльності французьких просвітників став випуск «Енциклопедії...», у якій переглядалась попередня система людських знань, відкидалися переконання, засновані на забобонах. Просвітницькі морально-дидактичні ідеї Д. Аддісона та Р. Стіля в журналістиці Франції було реалізовано П'єром де Мариво й Антуаном Прево.

Просвітницька журналістика Німеччини.

У Німеччині лінія англійської просвітницької журналістики була продовжена повчальними виданнями «Розумник» (1713–1714), «Весела подруга» (1718), «Бесіди живописців» (1721–1723), літературно-критичними журналами швейцарських видавців І. Бодмера та І. Брейтінгера, журналами І. Готшеда «Чесна людина» (1728), «Розваги духу та життя» (1741). Особливе місце в

історії становлення німецької публіцистики мало видання «Гамбурзька драматургія» Г.- Е. Лессінга. Просвітник виступав за створення національного театру. Завданням журналу було формування театрального смаку нації, і хоча видання проіснувало недовго (1767–1768), воно вийшло далеко за межі літературно-критичного часопису. Німецькі політичні видання – журнали Шубарта («Німецькі хроніки»), Віланда («Німецький меркурій») – актуалізували інтерес читацької аудиторії не тільки до державних політичних тем, а й до подій світового значення, що відбувались у революційній Франції та повоєнній Америці.

Становлення журналістики в інших європейських країнах.

Розвиток журналістики в інших європейських країнах проходив під впливом німецької, англійської та французької періодики. Не дивлячись на те, що в таких країнах як Італія і Голландія перші спроби періодичного видання новин робилися раніше, ніж в Англії й Франції, регулярні друковані газети з'явилися тут пізніше, що було пов'язано з пізнім економічним розвитком. В Італії справжній активний розвиток журналістика отримала тільки із завоюванням незалежності й створенням єдиної республіки зі столицею в Римі. В Угорщині, перша газета угорською мовою «Magyar Hirmondo» з'явилася в 1780 р. Розвиток журналістики в країнах південно-східної Європи стримувався турецьким пануванням. У самій Туреччині перша газета з'явилася в 30-і рр. XIX ст. В скандинавських країнах, журналістика отримала розвиток головним чином у XVIII ст.

Список використаних джерел

1. Англия в памфлете: Англ. публицист. проза нач. XVIII века : пер. с англ. / сост., авт. предисл. и коммент. И. О. Шайтанов. М. : Прогресс, 1987. 528 с.
2. Антофійчук В., Гринівський Т. Історія зарубіжної журналістики : конспект лекцій. Частина перша. Чернівці : Рута, 2008. 100 с.
3. Артамонов С. История зарубежной литературы XVII – XVIII вв. : учебник. М. : Просвещение, 1978. 608 с.
4. Введение в мировую журналистику. От Античности до конца XVIII века : хрестоматия / сост. Г. В. Прутцков. М.

- : Аспект Пресс, 2007. 428 с.
5. Мелешенко О., Черняков Б. Чотири століття британської журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики. Т. 9 (жовтень-грудень)*. К., 2002. С. 191–228.
  6. Мелешенко О., Черняков Б. Журналістика Франції. *Наукові записки Інституту журналістики. Т. 10 (січень-березень)*. К., 2003. С. 159–212.
  7. Михайлов С. Журналістика стран Северной Европы. СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2003. 366 с.

Тема 7-8. Історія російської журналістики XVIII-XIX ст.

Російська імперія кінця XVII – поч. XVIII ст. в соціально-політичному та економічному відношенні була значно відсталою від більшості європейських країн. Журналістика як індустрія інформації в Росії з'явилася за особистим наказом і участю Петра I.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності:

Зародження періодики в Російській імперії, доба Просвітництва.

Рукописні попередники преси «Куранты»; «Ведомости» (1702-1727) – перша російська газета; академічна журналістика – «Санкт-Петербургские ведомости» (1727), «Московские ведомости» (1756); просвітницька діяльність М. В. Ломоносова; поява та розвиток журнальної періодики літературно-сатиричного спрямування «Трудолюбивая пчела» (1759) А. Сумарокова, «Трутень» і «Живописец» Н. Новикова, «Друг честных людей» Д. Фонвізіна, «Зритель», «Почта духов» І. Крилова; розширення типології та географії російських журналів «Российский театр» (1786), «Московский журнал» (1791-1792), «Российский магазин» (1792-1794) та інш.

Результатом оволодіння лекційного матеріалу має бути розуміння, що XVIII ст. – це час російського Просвітництва, час усвідомлення необхідності прогресу та розвитку. Велика частина видань цього періоду носить яскраво виражений просвітницький характер. Журналістиці цього періоду властиво нести читачам ідеали патріотизму, гуманності та моралі, висловлювати вороже

ставлення до абсолютизму.

Російська журналістика на початку XIX ст.

Основні напрями російської журналістики на початку XIX ст. відображали консервативно-монархічні, ліберально-просвітницькі та демократичні ідеї. Найбільшої уваги в перше десятиліття заслуговує журнал Карамзіна «Вестник Европы» (1802). Вихованню громадянського патріотизму на початку XIX ст. в Росії сприяли легальні журнали «Сын отечества», «Невский зритель», «Соревнователь благотворения и просвещения», альманах «Полярная звезда» (1823-1825) А. Бестужева і К. Рилєєва. Першим серед прогресивних журналів другої половини 20-30 років був «Московский телеграф» Н. Полевого, його традиції були продовжені у журналі «Телескоп» (1831) Н. Надеждіна. В традиціях «Полярной звезды», в 1836 році починає видавати журнал «Современник» О. Пушкін. Розвиток журналістики в 40-ві роки XIX ст. пов'язаний з діяльністю Белінського, який виступав як активний полеміст проти всіх противників прогресу, апологетів буржуазних відносин, слов'янофілів, зокрема на шпальтах журналів «Отечественные записки» А. Краєвського, «Современник» Н. Некрасова. Журналістика епохи реформ 60-х років XIX ст. характеризується авторитетним значенням таких періодичних видань: ліберально-консервативний журнал «Русский вестник» М. Каткова (1856), демократичний революційний журнал «Русское слово» (1859), журнал «Время» Ф. Достоевського та інш. Журналістика в післяреформений час характеризується ухваленням першого закону про друк у Російській імперії «Временные правила о повременных изданиях» 1865 р., який визначив подальші особливості розвитку журналістики не лише у центрі, а й у губерніях. 1890-ті роки – це період промислового підйому в Росії. З процесами капіталізації пов'язаний подальший розвиток періодичної преси, її типологічної палітри.

Список використаних джерел

1. Громова Л. История русской журналистики XVIII-XIX веков. СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2003. 672 с.
2. Есин Б. История русской журналистики (1703–1917) :

- хрестоматия. 2-е изд., испр. М. : Флинта-Наука, 2001. 464 с.
3. Жирков Г. Эпоха Петра Великого: основание русской журналистики. СПб. : Роза мира, 2003. 202 с.
  4. История русской журналистики XVIII–XIX веков. 3-е исправленное издание / под редакцией проф. А.В. Западава. М. : Издательство «Высшая школа», 1973. 520 с.
  5. Ковалева М. Лекции по истории отечественной журналистики. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1996. 176 с.
  6. Станько А. Становление теоретических знаний в периодической печати в России (XVIII в. - 60-х гг. XIX в.) / отв. ред. В. Боянович. Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1986. 208 с.
  7. Татарина Л. История русской литературы и журналистики XVIII века. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. 334 с.

МОДУЛЬ 2

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Тема 9. Північноамериканська журналістика XVIII-першої половини ХІХ ст.

На початку XVII століття на території англійських колоній Північної Америки розповсюджувалась лише рукописна література, що носила релігійно-моралізаторський дух. Потребу в друкованих періодичних виданнях першими відчули англійські торговці й підприємці, які обрали Нову Англію місцем своєї постійної діяльності. Найдавніша американська газета «Public Occurences» («Суспільні події») Бенджаміна Харріса вийшла 25 вересня 1690 року, але її перший номер виявився й останнім. Перша регулярна американська газета «The Boston News Letter» («Бостонський вісник») вийшла в 1704 році. В 1719 р. Уільям Брукер почав видавати «The Boston Gazette» («Бостонську газету»). Подальша й найважливіша роль у становленні періодичної преси Північної Америки належала Філадельфії. «Новий англійський вісник» («The New England Courant», 1721 – 1726) став першою вільною від державного контролю газетою. Видатна роль у творенні американської журналістики належить Б. Франкліну, він постає взірцем американського просвітницького раціоналізму, засновником американських журнальних традицій.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: суспільно-політичні й технологічні умови розвитку періодичного видавництва на території англійських колоній Північної Америки, видавнича й публіцистична діяльність Б. Франкліна, «Пенсильванська газета» («The Pennsylvania Gazette») 1732 р., «Філадельфійська газета» («Philadelphische Zeitung»), «Альманах бідного Річарда»; перші американські журнали 1741 р. «The General Magazine», «The American Magazine»; роль преси у формуванні ідеї незалежності американських колоній від Великобританії, федералістська й антифедералістська преса в повоєнній Північній Америці, перші вашингтонські газети; «The Morning Chronicle» («Ранкова хроніка») – впливова літературна газета; особливості розвитку преси в ХІХ ст., загострення

ідеологічного та морального протистояння між Північчю та Півднем, антирабовласницька преса «The Genius of Universal Emancipation» («Дух загального визволення») (1821 –1839, Балтимор), бостонський щотижневик Уільяма Ллойда Гаррисона «The Liberator» («Визволитель») (1831-1865), перша негритянська газета «Freedom's Journal» («Журнал свободи»), впливова преса Півдня «The Southern Review» («Південний огляд») (1828-1832), «The Southern Literary Messenger» («Південний літературний вісник») (1834-1864), «The Southern Quarterly Review» («Південний щоквартальний огляд») (1842-1857); розширення типології американських журналів, поява «penny press» і газетний триумф бульварної журналістики в Нью-Йорку: «The Sun» («Сонце») Бенжаміна Дея 1833 р., «The New York Herald» («Нью-Йорк Геральд») Джеймс Беннета 1835 р., «The New York Tribune» («Нью-Йорк Триб'юн») Хораса Грилі 1841 р., народження «The New York Times» у 1851 р.; особливості розвитку журнальної періодики, популярність жіночих журналів.

Результатом оволодіння матеріалом лекційного заняття має бути розуміння основних історичних, культурних, соціокомунікаційних, економічних, технологічних та суспільно-політичних передумов формування системи інформаційної обміну на території англійських колоній Північної Америки, подальших умов її розвитку, пов'язаних з внутрішніми процесами боротьби за незалежність, формуванням партійної системи, антирабовласницького руху, громадянським протистоянням та комерційною боротьбою за читацьку аудиторію.

Список використаних джерел

1. Беспалова А. История мировой журналистики. 3-е изд., доп. и испр. Ростов н/Д. : МарТ, 2003. 432 с.
2. Ворошилов В. История журналистики зарубежных стран : конспект лекций СПб. : Изд-во В. А. Михайлова, 2000. 360 с.
3. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 285 с.
4. Малаховский А. Очерки истории журналистики США второй половины XIX века: журналистика

- «позолоченого віку». М. : Изд-во РУДН, 1997. 66 с.
5. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2004. 448 с.
  6. Мкртчян А. История журналистики США XVIII-XIX вв. : учебное пособие. М. : Изд-во РУДН, 1995. 41 с.
  7. Саченко И., Дасаева Т., Конев Е. Средства массовой информации США: творческие методы и приемы написания новостей : учебное пособие. Мн. : БГУ, 2008. 224 с.

Тема 10. Журналистика США другої пол. XIX ст.

Гострі протиріччя між республіканською Північчю та рабовласницьким Півднем США призвели до громадянської війни в середині XIX ст. Хід військових подій мав перемінний успіх і закінчився перемогою республіканців 9 квітня 1865 року. Коли почалися бойові дії, у Конгресі було ухвалено рішення про тимчасове обмеження свободи слова на період війни, введена цензура на військові новини, закриті кілька антиурядових газет, які підтримували рабовласництво (наприклад, «The New York Daily News»), заарештовано кілька видавців і журналістів, які відмовилися підкорятися тимчасовим правилам і продовжували виступати за перемогу Півдня. Цікавим феноменом періоду громадянської війни стала поява армійських періодичних видань стихійного характеру. За роки громадянської війни значно збільшився авторитет преси, професія журналіста отримала впливове суспільне значення. 31 січня 1865 р. прийнято тринадцяту поправку до конституції, яка назавжди скасовувала рабство на території США.

В кінці XIX ст. журналістика набула індустріального характеру. Виникли концерни, трести, синдикати преси – це найважливіший етап в американській журналістиці. Формування ЗМІ нового типу: перетворення «газети поглядів і думок» на «газети новин». Розвиток засобів з'язку та передачі інформації сприяли переходу від персонального до диференційованого журналізму.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: постать Джозефа Пулітцера як втілення «нового

журналізму» США, «The New York World» (1883 р.) – приклад виникнення нового типу, поняття «жовтої преси» в журналістській концепції Дж. Пулітцера, виданті журналісти концерну (динамічний репортаж Неллі Блай); Вільям Херст як ключова фігура капіталістичної преси США, «The New York Journal» (1895 р.), як взірець американської жовтої преси, провокація та конфлікт в контексті редакційної політики Херста, конкурентна боротьба Пулітцера та Херста; «The New York Times» А.Окса – як прототип ділової періодики США.

Результатом оволодіння матеріалом лекційного заняття має бути розуміння ролі суспільно-політичних процесів, ідейного та громадянського протистояння у становленні системи преси США. Комерційна складова стала визначальним фактором розвитку нових типів періодики, методів та засобів журналістської діяльності, способів ведення видавничо-журналістського бізнесу на рубежі століть, що заклали основи сучасної журналістської майстерності.

Список використаних джерел

1. Козлова М. История журналистики зарубежных стран : учебное пособие. Ульяновск : УлГТУ, 1999. 100 с.
2. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Краснодар : Кубан. гос. ун-т., 1996. 140 с.
3. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки. СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2004. 448 с.
4. Мкртчян А. История журналистики США XVIII-XIX вв. : учебное пособие. М. : Изд-во РУДН, 1995. 41 с.
5. Прутцков Г. История зарубежной журналистики 1800-1929 : учебно-методический комплект. М. : Аспект Пресс, 2010. 416 с.
6. Саченко И., Дасаева Т., Конев Е. Средства массовой информации США: творческие методы и приемы написания новостей : учебное пособие. Мн. : БГУ, 2008. 224 с.
7. Тендит К. История журналистики : учеб. пособие. Ч. 1. Комсомольск-на-Амуре : ФГБОУ ВПО «КнАГТУ», 2012. 155 с.

Тема 11. Американська журналістика першої половини XX ст.

На рубежі двох століть помітним явищем американської журналістики стає рух «макрекерів» – журналістів, що спеціалізуються на критиці корупції в апараті влади, різноманітних концернах, трестах, монополіях тощо. Вперше це поняття з'явилося у заголовку газети «McClure's Magazine». Основні принципи «макрекерів» – об'єктивність, принциповість, критичне ставлення до влади – полягли в основу нового типу журналізму, який знайшов втілення в серії щоденних журналів «McClure's Magazine», «American Magazine», «Cosmopolitan Magazine». Серед відомих представників руху: Джозеф Лінкольн Стеффенс (1866 – 1936), Ептон Білл Синклер (1878 – 1968), Девід Грехем Філіпс (1867 – 1911), Айда Тарбелл. Спад активності «макрекерів» настав після фінансової кризи 1911 року, «McClure's Magazine» закривається, інші журнали змінюють профіль, зокрема В. Херст змінив напрям журналу «Cosmopolitan Magazine» на жіночий.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: викриття «макрекерів» на шпальтах американської преси; формування соціалістичних ідей у пресі початку XX ст.; преса США періоду Першої світової війни, урядові органи контролю інформації (СРА); преса США міжвоєнного двадцятиліття, боротьба трестів; 1919 р. поява нового формату преси – «таблоїду»; мільйонні тиражі американських журналів міжвоєнного періоду, поява «журналу новин» «Time», «Fortune», «Life»; 1930-ті поява перших професійних журналістських спілок: Американська газетна гільдія (1933 р.), Асоціація американських газетних видавців (1937 р.), Американська спілка газетних видавців (1938 р.), Американська спілка газетних редакторів (1934 р.); «Рідерз дайджесте» – як новий формат подачі повідомлень; розвиток радіомовлення і поява телебачення у міжвоєнний період, CBS («Колумбійська мовна система») і NBC («Національна мовна компанія»); американська журналістика початку Другої світової війни.

Результатом оволодіння матеріалом лекційного заняття має бути розуміння того, що:

- явище «прогресивізму» в Америці було не випадковим, а результатом суспільно-політичного розвитку, йому притаманні

соціальні, релігійні, історичні, літературні та суто журналістські корні;

- незалежно від «прогресивних» процесів, передові позиції займала американська масова преса, її головна ознака полягала у тому, що в гонитві за сенсаціями газети не збиралися займатися просвітництвом читачів, а намагалися перш за все заробляти якомога більше грошей;

- основними характеристиками «макреквества» були (за Гарі Стейном): робити явною приховану ситуацію, демонструвати перспективи розвитку ситуації, контролювати ситуацію, вказувати основний напрям дій, передбачати відповідь аудиторії, підтримувати незалежність автора;

- період Першої світової війни характеризується державним контролем інформації та преси;

- розвиток американської періодики між двома світовими війнами супроводжували великі технологічні нововведення, що увійшли в її практику і стали важливим фактором подальшого функціонування;

- в передвоєнне десятиліття американськими професійними журналістськими спілками розроблені «етичні правила» та «моральні кодекси» журналістської діяльності;

- новим етапом розвитку масово-комунікаційного процесу стає розвиток системи радіомовлення та поява телекомунікаційних систем.

Список використаних джерел

1. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Краснодар : Кубан. гос. ун-т., 1996. 140 с.
2. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки. СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2004. 448 с.
3. Мкртчян А. История журналистики США XVIII-XIX вв. : учебное пособие. М. : Изд-во РУДН, 1995. 41 с.
4. Прутцков Г. История зарубежной журналистики 1800-1929 : учебно-методический комплект. М. : Аспект Пресс, 2010. 416 с.
5. Саченко И., Дасаева Т., Конев Е. Средства массовой информации США: творческие методы и приемы

- написания новостей : учебное пособие. Мн. : БГУ, 2008. 224 с.
6. Кирилова О. Концепція персонального журналізму у пресі Сполучених Штатів Америки (історія формування та сучасний аспект проблеми): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2004. 20 с.
  7. Тлостанова М. «Разгребатели грязи». История литературы США. Том 5. URL: <http://american-lit.niv.ru/american-lit/istoriya-literatury-ssha-5/tlostanova-razgrebateli-gryazi.htm>

Тема 12. Європейська преса першої третини ХХ ст.

Кінець ХІХ – початок ХХ століття ознаменувався триумфом масової преси й остаточною її диференціацією на масову та якісну. Феномен «нового журналізму» був покликаний еволюційними процесами у сфері соціальних комунікацій, комерційною складовою видавничого бізнесу, розвитком суспільно-політичних відносин. Перші десятиліття ХХ ст. відзначилися активним втручанням журналістики у внутрішньо-політичну боротьбу та міжнародні відносини.

Вплив мілітаристської, шовіністичної та тоталітарної ідеології на світову систему журналістики стає показовим явищем першої половини ХХ століття. Перевага пропаганди в журналістській діяльності, технізація, інтеграція, перетворення на головну галузь в інформаційному суспільстві – основні риси глобальних інформаційних процесів, які характеризують загалом першу половину ХХ ст.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: поява дайджестів в Англії («Tit-Bits», «The Strand Magazine»), розширення типології масових газет та журналів, видавнича діяльність Хармсворсів, тижневик Артура Пірсона «Pearson's Weekly»; Вільям Стед як родоначальник жанру «журналістського розслідування», театральна критика Бернарда Шоу, публіцистика Оскара Уайльда; інформаційна політика Бісмарка у Німеччині другої половини ХІХ ст., поява комерційної та масової преси в Німеччині після відставки Бісмарка («Berliner Tagenblatt», «Berliner Zeitung», «Der Woche» та інш.), перші газетні

магнати, поява спеціалізованих видань; закон про свободу друку у Франції 1881 р. і початок «золотого віку», «велика четвірка» французької преси 1890-х років («Le Petit Journal», «Le Petit Parisien», «Le Journal», «Le Matin»), справа Альфреда Дрейфуса, пропаганда та інформаційна політика європейських країн під час Пешої світової війни, розвиток радіомовлення в міжвоєнні роки у Європі, політизація преси на початку Другої світової війни.

Результатом оволодіння матеріалом лекційного заняття має бути розуміння того, що:

- найбільш виразний розподіл преси на елітарну та масову був притаманний для Англії;

- концентрація політичних видань в кінці XIX – початку XX ст. найбільшою була в Німеччині, як і контроль інформації з боку уряду;

- в кінці XIX – початку XX ст. типологічна палітра французької преси була представлена політичними партійними, політичними безпартійними, комерційними (масовими, бульварними) виданнями;

  - міжвоєнні роки – період розквіту радіомовлення;

  - пропаганда стала показовим явищем у європейській пресі першої третини XX ст.

Список використаних джерел

1. Беспалова А., Корнилов Е., Короченский А., Лучинский Ю., Станько А. История мировой журналистики. Ростов-на-Дону : Издательский центр «Март», 2003. 432 с.
2. Журналистика западноевропейских стран : учебное пособие / под ред. В. С. Соколова. Л. : Изд-во Ленинград. Ун-та, 1990. 140 с.
3. История печати: В 2 т. Т. 2. М. : Аспект Пресс, 2001. (*Серия «Классика журналистики»*). URL: <http://evartist.narod.ru/text2/31.htm>
4. Козлова М. История журналистики зарубежных стран : учеб. пособие для бакалавров специальности «Связи с общественностью». Ульяновск : УЛГТУ, 1999. 100 с.
5. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Краснодар : Кубан. гос. ун-т., 1996. 140 с.

6. Прутцков Г. История зарубежной журналистики. 1800-1929 : учебно-методический комплект (учебное пособие, хрестоматия) / под редакцией Я. Засурского. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Аспект Пресс, 2012. 416 с.
7. Прутцков Г. История зарубежной журналистики. 1929-2011 : учебно-методический комплект (учебное пособие, хрестоматия) / под редакцией Я. Засурского. М. : Аспект Пресс, 2011. 431 с.
8. Тендит К. История журналистики : учеб. пособие. Ч. 1. Комсомольск-на-Амуре: ФГБОУ ВПО «КнАГТУ», 2012. 155 с.

Тема 13. Становлення телебачення й радіомовлення в країнах Західної Європи й США

Поява та розвиток нових форм зв'язку, необхідність швидкого тиражування та передачі інформації посилюють соціальний вплив засобів масової інформації на суспільство. Масові канали розповсюдження інформації стають об'єктом зацікавлення комерційної та політичної еліти світу, засобом розповсюдження ворожої пропаганди, а також засобом рекламної маніпуляції.

Студенти мають засвоїти тему в такій логічній послідовності: етапи технічного розвитку радіомовлення; виникнення радіо у 20-х р. ХХ ст.; початок експериментального регулярного радіомовлення в Західній Європі та США, перші радіомовні корпорації в США; перші міжнародні іномовні служби: в СРСР у 1923 р. «Московское радио», у Німеччині в 1926 р. «Naueu» та «Zeeseu», в Італії на початку 1932 р. «Vatican Radio»; створення й розвиток BBC, фактична монополія громадського радіомовлення у Британії; державна монополія французького радіомовлення; передумови становлення радіо як засобу масової інформації, поява жанрів радіожурналістики, моделі організації та фінансування радіомовлення: приватна, комерційна, суспільна, державна. Особливості використання радіомовлення під час Першої світової війни. Політика німецького уряду. Пропагандистські можливості радіо. Радіобесіди президента Ф. Рузвельта. Комерційний досвід американського радіо. Радіомовні корпорації США (NBC, CBS, ABC). Роль радіо в період Другої

світової війни. Німецьке радіо під контролем нацистів. Радіовійна як метод зовнішньополітичної пропаганди. Радіомовлення в нацистській Німеччині.

Технічні передумови появи телебачення. Розвиток телебачення на ранніх етапах у Німеччині, США й Великій Британії, його національні особливості. Початок регулярного телемовлення в Європі й Америці. Особливості розвитку телебачення під час Другої світової війни. Комерційне та некомерційне телемовлення США (RBS). Поява телевізійних жанрів.

Список використаних джерел

1. Артемов В. Би-Би-Си. История. Аппарат. Методы радиопропаганды. М. : Искусство, 1978. 256 с.
2. Барабаш Д., Болотова Л., Гаспарян В. Радиожурналистика / под редакцией А.А. Шереля. М. : Издательство Московского Университета, 2000. 480 с.
3. Бондаренко Т. Зарубіжна журналістика : навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 58 с.
4. Еволюція іномовлення в іноземних державах: досвід для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1493/>
5. Панфилов А. Радиовійна. История и современность. М. : Искусство, 1983. 130 с.
6. Шерель А. Аудиокультура XX века. История, эстетические закономерности, особенности влияния на аудиторию: очерки. М. : Прогресс-Традиция, 2004. 576 с.
7. 100 лет радио : сб. статей / под ред. В. Мигулина, А. Гороховского. М. : Радио и связь, 1995. 384 с.

Тема 14. Формування системи преси Японії та Китаю

Періодична преса Азії «багатолика» і має давню історію обумовлену різними суспільно-політичними умовами, культурних розвоєм, колонізаторською політикою тощо.

Передове місце не лише в Азії, але й у світі посідає преса Японії. На початку XVII ст. в Осаці з'явилися перші японські газети – каварабан. Від європейських видань вони відрізнялись тим, що кожен номер мав свою назву і присвячувався конкретній події. Газети, що виходили протягом 1865-1868 рр. були не примітними, мали нестабільну періодичність та тиражі. Револуція Мейдзі 1868 р. відкрила шлях до розвитку економічного розвитку Японії, що призвело до необхідності удосконалення системи інформаційного обміну, розвитку преси. Першою успішною газетою Японії була «Йокогама Майніті сімбун», що заснована у 1871 р. В 1872 році з'явилася «Токіо Ніткої Ніті Сімбун», а в 1876 году – «Осака Майніті Сімбун» (після 1943 року газети об'єдналися в «Майніті Сімбун»).

У подальшому найбільшими японськими газетами стають щоденні видання «Юміурі» 1874 р., «Асахі» 1888 р. В кінці XIX ст. в Японії з'являється перша англійська газета «The Japan Times» заснована в 1897 р. з метою розширення міжнародних відносин. В 1887 році в Японії був ухвалений закон про свободу друку. До початку XX ст. найбільшою газетою Японії була «Йородзу тьоко», заснована в 1892 р. Суттєвий вплив на подальший розвиток преси мали японсько-китайська (1894-1895 рр.) та російсько-японська (1904-1905 рр.) війни.

Друк у Китаї, за свідчення дослідників, почався за кілька століть до Й. Гутенберга. Перша китайська газета «Кінг-Пао» («Столичний вісник») побачила світ 911 р. – у час падіння Римської імперії. За часів правління династії Мін (1368-1644 рр.) у Китаї виникли спеціальні видавництва (баофан), які займалися друком столичного вісника (цзинбао) і розсиланням його книготорговцям, від яких він уже потрапляв до читачів. Виготовлялися вони шляхом отримання відбитку з різьблення на дереві (ксилографія). З 1638 р. китайські газети почали виходити у друкованому вигляді. З 1800 р. «Вісник столиці» виходить щоденно, а з 1884 р. газета була реорганізована і в подальшому розділена на три випуски «Діловий листок», «Урядовий вісник», «Земський листок». Основними

видавничими центрами у кінці XIX – поч. XX ст. стають Шанхай та Конг-Конг. Поява у 1919 році комуністичної преси визначила подальший розвиток інформаційної системи Китаю.

Список використаних джерел

1. Витязева М. Особенности журналистики современной Японии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-zhurnalistiki-sovremennoy-yaponii>
2. Овсієнко Л. Історія журналістики : навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво КСВ», 2015. 214 с.
3. Михайлов С., Ли Динсинь, Чжан Хэфэн, У Ли, Чiu Джуэй-Хуэй. Журналистика Китая. *Серия: Библиотека профессионального журналиста*. М. : Издательство Михайлова В. А., 2006. 608 с.
1. Саприкін О. Преса Китайської народної республіки: культура й освіта. URL: file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/bdi_2013
4. Саламон Л. Всеобщая история прессы / перевод с немецкого Э.Б. История печати : антология. М., 2001. 420 с.
5. Сеферова М. Японская журналистика в XX столетии : учебное пособие. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001. 84 с.
6. Срібняк І. Історія журналістики (XVII – XX ст.) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : ВПЦ НаУКМА, вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 304 с.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Сучасні підходи до вивчення історії зарубіжної журналістики та комунікації

Питання для обговорення

1. Об'єкт та предмет курсу «Історія зарубіжної журналістики».
2. Міжпредметні зв'язки дисципліни: спільне та відмінне
3. Сучасні підходи до періодизації історії зарубіжної журналістики:
  - культурно-цивілізаційні концепції історії мас-медіа;
  - періодизація журналістики як засобу комунікації.
4. Огляд сучасної джерелознавчої бази.
5. Поняття прото- та пражурналістики в поглядах різних наукових шкіл.

виконайте завдання:

1. Ознайомтесь із **Додатком 1** з метою розуміння основних способів та підходів до вивчення курсу «Історія зарубіжної журналістики».

Список рекомендованих джерел

1. Введение в мировую журналистику. От Античности до конца XVIII века : хрестоматія / сост. Г. Прутцков. М. : Аспект Пресс, 2007. 428 с.
2. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. 285 с.
3. Іванюха Т. Історія зарубіжної журналістики : навчально-методичний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності «Журналістика». Запоріжжя: ЗНУ, 2012. 85 с.
4. Історія зарубіжної журналістики : плани лекцій доц., канд. філол. наук Казакової Тетяни Володимирівни. Х. : Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна, 2002.

50 с.

5. Мелешенко О., Чічановський А. Шкляр В. Інформація, інформаційний. Словник термінів і понять для журналістів і політологів. К. : Грамота, 2007. 72 с.

Тема 2. Пражурналістські явища в Давній Греції та Римі

Питання для обговорення

1. Усні, знакові та письмові форми комунікації в Стародавньому світі.
2. Література античності як пражурналістське явище.
3. Публіцистика Горгія як зразок софістської риторики.
4. Ораторське мистецтво Ісократа.
5. Ораторське мистецтво Лісія та Демосфена.
6. Промови Цицерона як зразок ораторської публіцистики.

виконайте завдання:

1. Напишіть повідомлення на тему «Комедії Арістофана як форма комунікаційних процесів».
2. Проаналізуйте одну з промов Цицерона (див. Додаток 3) за таким планом: назва, тема, тип промови, структура, головні стильові засоби, прийоми впливу на аудиторію.
3. Проаналізуйте промову Демосфена «Друга промова про Філіппа» (див. Додаток 2) за таким планом: тип промови, структура, головні стильові засоби, засоби аргументації, прийоми впливу на аудиторію.

Завдання для аудиторної роботи:

Обговорення!! Надайте вільне тлумачення основних «правил» Цицерона, наведіть приклади із повсякдення.

Дев'ять правил Цицерона

1. Говори зрозуміло.
2. Говори легко, але не дуже багато, давай іншим можливість виступити.

3. Не перебивай.
4. Будь ввічливим.
5. Прагни говорити вишукано.
6. Ніколи не критикуй інших людей, коли їх немає поряд.
7. Не відволікайся на другорядні речі.
8. Не говори про себе.
9. Ніколи не виходь з себе.

Список рекомендованих джерел

1. Антична література : хрестоматія / упорядник О. І. Білецький. К.: Радянська школа, 1968 (2-ге вид.). 612 с.
2. Введение в мировую журналистику. От Античности до конца XVIII века : хрестоматія. М. : Аспект Пресс, 2007. 428 с.
3. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 285 с.
4. История мировой журналистики : учебник / А. Т. Беспалова, Е. А. Корнилов, А. П. Короченский и др. М. ; Ростов-на-Дону : Издательский центр «МарТ», 2003. 432 с.
5. Тронский И. М. История античной литературы. URL: <http://www.sno.pro1.ru/lib/tron/index.htm>

Тема 3. Масово-комунікаційні процеси доби Середньовіччя

Питання для обговорення

1. Роль християнства в розвитку масовокомунікаційних процесів. Зародження ранньохристиянської публіцистики.
2. Творчість найвизначніших представників західної традиції: Єронім Стридонський, Аврелій Августин.
3. Східна традиція християнської публіцистики: Григорій Богослов, Іван Златоустий.

4. Проповідь як особливий вид усної публіцистики. Проповідники Середньовіччя.
5. Полемічні трактати П'єра Дюбуа та Джона Фортеस्क'ю.

 виконайте завдання:

1. Прочитайте уривок зі «Сповіді» Августина, випишіть головні стильові прийоми, використані проповідником.
2. Дайте визначення основних жанрів клерикальної літератури: агіографія, проповідь, повчання, покаєння, «пенітенціарії», видіння, послання, міраклі, викриття, діалоги.
2. Підготуйте інформацію про розвиток освіти у Західній Європі на межі XII–XIV ст.

Список рекомендованих джерел

1. Антофійчук В., Гринівський Т. Історія зарубіжної журналістики : конспект лекцій. Частина перша. Чернівці : Рута, 2008. 100 с.
2. Введение в мировую журналистику. От Античности до конца XVIII века : хрестоматия / сост. Г. В. Прутков. М. : Аспект Пресс, 2007. 428 с.
3. Жолудь Р. Начало православной публицистики: Библия, апологеты, византийцы. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2002. 191 с.
4. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 285 с.
5. Хоменко Т. Проповідництво і сучасна публіцистика: (на основі есеїстики Є. Сверстюка, М. Мариновича – Україна, І. Ортинського – Німеччина). Львів : ПАІС, 2008. 135 с.

Тема 4. Виникнення книгодрукування. Зародження періодичних видань у Європі.

Питання для обговорення

1. Духовний клімат Європи в епоху Відродження. Попередники друку.

2. Поява рукописних газет в Європі: Італії та Німеччині.
3. Поява рукописних газет в Європі: Англії, Франції та Росії.
4. Роль інституту інформаторів у зародженні поштового зв'язку.
5. Вплив винаходу книгодрукування на масовокомунікаційні процеси Європи. Перша друкована продукція Й. Гутенберга.
6. Поява перших газет та журналів у Європі.

 виконайте завдання:

1. Дайте тлумачення понять: «аввізі», «альдини», «летючий листок», «ксилографія», «інкунабула».
2. Підготуйте доповідь на тему: «Ранній розвиток друкарської справи у Китаї».

Список рекомендованих джерел

1. Варбанец Н. В. Йоханн Гутенберг и начало книгопечатания в Европе. М.: Книга, 1980. 303 с.
2. Владимиров Л. Всеобщая история книги: Древний мир, Средневековье, Возрождение. М., 1988. 320 с.
3. Вороненкова Г. Этапы зарождения периодической печати в Германии и ее становление (до конца XVIII века). *Вестник МГУ. Сер. 10 : Журналистика*. 1998. № 1. С. 73–92.
4. Михайлов С. Ли Динсинь, Чжан Хэфэн, У Ли, Чиу Джуей-Хуэй. *Журналистика Китая*. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2006. 600 с.
5. Мелещенко О., Черняков Б. *Журналистика Франції. Наукові записки Інституту журналістики*. – Т. 10 (січень-березень). К : КНУ, 2003. С. 159–212.
6. Немировский Е. Изобретение Иоганна Гуттенберга. Из истории книгопечатания. Технические аспекты. М. : Современник, 2000. 660 с.
7. Попов Ю. Теофраст Ренодо – основатель французской журналистики. *Вестник МГУ. Сер. 10 : Журналистика*. 1978. № 4. С. 37–52.

Тема 5-6. Доба Просвітництва і її вплив на еволюцію європейської журналістики XVIII - початку XIX ст.

Питання для обговорення

1. Характеристика масово-комунікаційних явищ доби Просвітництва.
2. Особливості просвітницької журналістики Англії.
  - а) просвітницькі ідеї Д. Мільтона;
  - б) журналістська діяльність Д. Аддіссона та Р. Стіла як початок «ери персонального журналізму» в історії європейської журналістики;
  - в) журналістська й публіцистична діяльність Д. Дефо;
  - г) публіцистика Дж.Свіфта;
3. Особливості просвітницької журналістики Франції.
  - а) журнали П. Мариво і Ф. Прево;
  - б) просвітницька діяльність Монтеск'є.
4. Цензура в наполеонівській та після наполеонівській Європі.
5. Німецька періодика кінця XVIII - початку XIX ст.
6. Розвиток періодичного друку в Англії першої пол. XIX ст.
7. Розвиток північно-європейської журналістики: Швеції, Норвегії, Фінляндії та Данії.

виконайте завдання:

1. Прочитайте уривок з роботи Д. Мільтона «Ареопагітика» (див. Додаток 5) та проаналізуйте за запропонованою схемою:
  - оцініть чіткість задуму та наявність продуманого плану памфлету;
  - визначте першоджерела системи аргументації у тексті;
  - виокреміть головні положення нової лібертаріанської концепції преси;
  - проаналізуйте причини виникнення тезово-доказових протиріч у творі Д. Мільтона, як-от: обставини, що виправдовують цензуру, можливість колективної цензури, вибірковий підхід до критики методів пропаганди ідей тощо.

2. Порівняйте жанрові й тематичні особливості журналів «Дослідник» та «Глядач».

3. Виокреміть та наведіть приклади журнальної типології видань епохи Просвітництва:

- моральні тижневики;
- літературно-критичні видання;
- літературно-політичні журнали;
- політичні журнали та газети революційного періоду.

Список рекомендованих джерел

1. Барг М. Великая английская революция в портретах ее деятелей. М.: Мысль, 1991. 399 с.
2. Гудошник О. Історія виникнення преси : посібник до вивчення курсу. Частина II. Дніпропетровськ : ДНУ ім. О. Гончара, 2015. 25 с.
3. Лазурский В. Сатирико-нравоучительные журналы Стиля и Аддисона. История печати : Антология. Т. 3. / сост., вступ . и коммент. Я.Н. Засурский, О.А. Бакулин. М. : Аспект Пресс, 2008. 271 с.
4. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Краснодар: Кубан. гос. ун-т., 1996. 140 с.
5. Мелещенко О., Черняков Б. Чотири століття британської журналістики // *Наукові записки Інституту журналістики. Том 9 (жовтень-грудень)*. К., 2002. С. 191–228.
6. Ніколенко О. Бароко, класицизм, просвітництво. Література XVII–XVIII століть : посібник для вчителя. Харків: Веста: Вид-во «Ранок», 2003. 224 с.
7. Трубицына И. Английская журналистика XVII в. – от рукописных листков к печатной газете // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10, Журналистика*. М. : 1978. № 2. С. 83 –92.

Тема 7-8. Російська журналістика XVIII – XIX ст.

Питання для обговорення

1. Історичні передумови та поява перших періодичних видань у Російській імперії («Куранты», «Ведомости»).
2. Академічна періодика: «Санкт-Петербургские ведомости», «Московские ведомости»
3. Просвітницька діяльність М.В. Ломоносова
4. Перші російські журнали:
  - а) перший приватний журнал «Трудолюбивая пчела» А.П. Сумарокова (1759);
  - б) сатиричні журнали;
  - в) журнали І. Крилова «Зритель», «Почта духов»;
  - г) полеміка на шпальтах журналу «Всякая всячина».
5. Аристократичний період в історії російського друку. «Вестник Европы» Н. М. Карамзіна – перший політичний журнал.
6. Журналістика 1830-1840-х. Енциклопедичні видання: «Московский телеграф» Н. А. Полевого і «Телеграф» Н. І. Надеждіна.
7. Журналістська діяльність О. Пушкіна.
8. Журналістика Росії періоду реформ другої половини XIX ст.

виконайте завдання:

1. Використовуючи список рекомендованих джерел охарактеризуйте провідні періодичні видання Російської імперії кінця XIX – поч. XX ст. (за наведеними прикладом у таблиці):

Назва гезети	Рік, місце видання	Редактори видавці	Провідні журналісти	Читацька аудиторія, тираж	Напрямок видання, провідні теми
«Нове время»	1868–1917, Петербург	А. К. Кірко (1868–1872); Ф. Н. Устрялов (1872–1873) О. К. Нотович (1873–1874) К. В. Трубников (1874–1876) А. С. Суворин (1876–1912)	В.Буренів, М.Меньшиков, М.Суворін	Щоденна газета, тиражу 1914 склада в 200000	Ліберальна

Список рекомендованих джерел

1. Ахмадулин Е. История отечественной журналистики XX века : учебник. Ростов-на-Дону : Издательство Южного федерального университета (ЮФУ), 2008. 416 с.
2. Есин Б. История русской журналистики (1703–1917) : хрестоматия. 2-е изд., испр. М. : Флинта-Наука, 2001. 464 с.
3. Есин Б. История русской журналистики XIX века : учебник. Москва : Аспект-Пресс, 2003. 287 с.
4. История русской журналистики XVIII–XIX веков : учебник / под ред. Л. П. Громовой. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005. 599 с.
5. Кузнецов И. История отечественной журналистики (1917–2000) : учебный комплект; учебное пособие; хрестоматия. 4-е изд. Москва : Флинта, 2012. 640 с.
6. Махонина С. История русской журналистики начала XX века : учеб. пособие. 3-е изд. Москва : Флинта : Наука, 2004. 238 с.

Тема 9. Формування системи преси Північної Америки. Видавнича та просвітницька діяльність Б. Франкліна.

Питання для обговорення

1. Поява перших газет на Американському континенті.
2. Газета Джеймса Франкліна «New England Courant» (1721) як один із перших взірців просвітницької журналістики в США.
4. Розквіт просвітницьких ідей у публіцистиці 60-х років XVIII ст. (Бенжамін Франклін, Джеймс Отіс, Джон Дікінсон, Томас Пейн, Томас Джефферсон, Олександр Гамільтон)
3. Журналістика періоду боротьби за незалежність.
4. Розвиток преси першої половини XIX ст.
5. «Penny press» як новий тип видань.
6. Журналістика часів Громадянської війни та Реконструкції.

виконайте завдання:

1. Ознайомтеся з уривком із «Автобіографії» Б. Франкліна, випишіть настанови доброчинності (див. Додаток 7).
2. Сформулюйте основні положення теорії федералізму О. Гамільтона на основі політичних есе опублікованих у збірці «Федераліст» (див. Додаток 8).

Список рекомендованих джерел

1. Автобиография Бенджамина Франклина. URL: <http://nkozlov.ru/library/s221/d2366/?full=1&print=1>
2. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 285 с.
3. Козлова М. История журналистики зарубежных стран : учебное пособие для бакалавров специальности «Связи с общественностью». – Ульяновск: УЛГТУ, 1999. 100 с.
4. Малаховский А. Очерки истории журналистики США

- второй половины XIX века: журналистика «позолоченного века». М. : Изд-во РУДН, 1997. 66 с.
5. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки. СПб : Изд-во Михайлова В. А., 2004. 448 с.
  6. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея : пер. с англ. / под общ. ред., с предисл. Н.Н.Яковлева, коммент. О.Л.Степановой. М.: Издательская группа «Прогресс» – «Литера», 1994. 592 с. URL: http://grachev62.narod.ru/Fed/Fed_ogl.htm

Тема 10. Американська журналістика на рубежі століть (др. пол. XIX ст.)

Питання для обговорення

1. Націєтворча роль преси США другої пол. XIX ст.
2. «Associated Press» як провідна американська інформаційна агенція.
3. Джозеф Пулітцер як основоположник нових стандартів американської журналістики
4. Основні риси переходу від персонального до диференційованого журналізму.
5. Комерційний успіх «The New York World».
6. Видатні співробітники «The New York World» (Неллі Блай).
7. Особистість Вільям Р. Херста в американській журналістиці.
8. «The New York Journal» як зразок «жовтої преси».

виконайте завдання:

1. Підготуйте доповідь на тему: «Роль В. Херста в іспано-американському конфлікті».
2. Підготуйте статистичну інформацію щодо номінацій та номінантів Пулітцерівської премії.

Список рекомендованих джерел

1. Ломкин А. Скандалист, который научил Америка писать. URL : <https://lenta.ru/articles/2005/04/05/premia/>
2. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Краснодар : Кубан. гос. ун-т., 1996. 140 с.
3. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки. СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2004. 448 с.
4. Мкртчян А. История журналистики США XVIII-XIX вв. : учебное пособие. М. : Изд-во РУДН, 1995. 41 с.
5. Прутцков Г. История зарубежной журналистики 1800-1929 : учебно-методический комплект. М.: Аспект Пресс, 2010. 416 с.
6. Саченко И., Дасаева Т., Конев Е. Средства массовой информации США: творческие методы и приемы написания новостей : учебное пособие. Мн. : БГУ, 2008. 224 с.
7. Тимошук Я. Репортаж як пригода: історія американської журналістики Неллі Блай. URL : <http://www.hroniky.com/news/view/10275-reportazh-iaak-pryhoda-istoriia-amerykanskoj-zhurnalistky-nelli-blai>
8. Хітрова Т. Репортерська праця : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 7.030201 – Журналістика. Запоріжжя : КПУ, 2008. 91 с.

Тема 11. Американська журналістика першої половини XX ст.

Питання для обговорення

1. «The New York Times» – як прототип якісної періодики США.
2. Рух «макрекерів» та його вплив на польський розвиток американської журналістики.
3. Преса США періоду Першої світової війни.
4. Таблоїзація американської періодики.

5. Американські журнали міжвоєнного періоду («Time», «Fortune», «Newsweek»).
6. Поява професійних журналістських спілок в Америці.
7. Розвиток радіомовлення і поява телебачення у міжвоєнний період.

 виконайте завдання:

1. Підготуйте доповідь на тему: «Видавнича діяльність А. Окса».
2. Підготуйте доповідь на тему: «Найгучніші викриття макрекерів».

Список рекомендованих джерел

1. Джон Кин. Демократия и декаданс медиа. URL : <https://www.livelib.ru/book/98945/readpart-demokratiya-i-dekadans-media>.
2. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Краснодар : Кубан. гос. ун-т., 1996. 140 с.
3. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки. СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2004. 448 с.
4. Соколов В., Михайлов С. Периодическая печать США : учеб. пособие. СПб. : Изд-во унта, 1998. 110 с.
5. Прутцков Г. История зарубежной журналистики. 1800-1929 : учебно-методический комплект (учебное пособие, хрестоматия) / под редакцией Я. Засурского. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Аспект Пресс, 2012. 416 с.
6. Саченко И., Дасаева Т., Конев Е. Средства массовой информации США: творческие методы и приемы написания новостей: Учебное пособие. Мн.: БГУ, 2008. 224 с.

Тема 12. Журналістика Європи кінця XIX - першої половини XX ст.

Питання для обговорення

1. Закон «Про обов'язкову початкову освіту» в Англії і його вплив на формування аудиторії масової преси.
2. Тижневик «Tit-Bits» – перший дайджест місцевої і зарубіжної преси в Англії.
3. Видавнича діяльність братів Хармсворсів.
4. Інформаційна політика Бісмарка у Німеччині.
5. Комерційні видавничі проекти Німеччини і поява перших медіамагнатів на рубежі століть.
6. «Золоте століття» французької преси.
7. Справа Дрейфуса, «Я звинувачую» Е. Золя.
8. Розвиток радіомовлення у Європі.
9. Європейська журналістика напередодні Другої світової війни.

виконайте завдання:

1. Підготуйте повідомлення на тему: «Видавничий бізнес компанії «Аксель Шпрингер-Ферлаг» у Європі».
2. Підготуйте повідомлення на тему: «Публіцистична діяльність Ернеста Хемінгуея».

Список рекомендованих джерел

1. Беспалова А., Корнилов Е., Короченский А., Лучинский Ю., Станько А. История мировой журналистики. Ростов-на-Дону : Издательский центр «Март», 2003. 432 с.
2. Журналистика западноевропейских стран : учебное пособие / под ред. В. С. Соколова. Л. : Изд-во Ленинград. Ун-та, 1990. 104 с.
3. История печати: В 2 т. Т. 2. М. : Аспект Пресс, 2001. (Серия «Классика журналистики»). URL: <http://evartist.narod.ru/text2/31.htm>
4. Козлова М. История журналистики зарубежных стран :

- учебное пособие для бакалавров специальности «Связи с общественностью». Ульяновск : УлГТУ, 1999. 100 с.
5. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Краснодар : Кубан. гос. ун-т., 1996. 140 с.
  6. Прутцков Г. История зарубежной журналистики. 1800-1929 : учебно-методический комплект (учебное пособие, хрестоматия) / под редакцией Я. Засурского. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Аспект Пресс, 2012. 416 с.
  7. Прутцков Г. История зарубежной журналистики. 1929-2011 : учебно-методический комплект (учебное пособие, хрестоматия) / под редакцией Я. Засурского. М. : Аспект Пресс, 2011. 431 с.
  8. Тендит К. История журналистики : учеб. пособие. Ч. 1. Комсомольск-на-Амуре : ФГБОУ ВПО «КнАГТУ», 2012. 155 с.

Тема 13. Становлення радіомовлення та телебачення у світі

Питання для обговорення

1. Технічний прогрес та еволюція системи радіомовлення.
2. Зародження радіомовлення в США. Жанрова палітра американського радіомовлення 30-40 рр. ХХ ст.
3. Система радіомовлення Великобританії.
4. Державна монополія французького радіомовлення.
5. Система радіомовлення Німеччини.
6. Система радіомовлення Радянського Союзу.
7. Радіомовлення в системі нацистської пропаганди.
8. Радіомовлення країн союзників періоду Другої світової війни.
9. Історія технічного розвитку телекомунікаційних систем.

виконайте завдання:

1. Підготуйте повідомлення на тему: «Зародження й розвиток телекомунікаційних систем Японії».
2. Підготуйте повідомлення на тему: «Зародження й розвиток радіомовлення та телебачення Австралії».

Список рекомендованих джерел

1. Артемов В. Би-Би-Си. История. Аппарат. Методы радиопропаганды. М.: Искусство, 1978. 256 с.
2. Барабаш Д., Болотова Л., В. Гаспарян. Радиожурналистика / под редакцией А.А. Шереля. М. : Издательство Московского Университета, 2000. 480 с.
3. Бондаренко Т. Зарубіжна журналістика : навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 58 с.
4. Еволюція іномовлення в іноземних державах: досвід для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1493/>
5. Панфилов А. Радиовойна. История и современность. М. : Искусство, 1983. 130 с.
6. Шерель А. Аудиокультура XX века. История, эстетические закономерности, особенности влияния на аудиторию: очерки. М. : Прогресс-Традиция, 2004. 576 с.
7. 100 лет радио : сб. статей / под ред. В. Мигулина, А. Гороховского. М. : Радио и связь, 1995. 384 с.

Тема 14. Журналістика Східних країн

Питання для обговорення

1. Зародження та розвиток преси Китаю.
2. Провідне місце японської журналістика в системі преси

Азії.

3. Монополізація як провідна ознака розвитку періодики Індії.
4. Преса Кореї в системі періодики азійських країн.
5. Преса Ізраїлю: особливості європейського та американського впливу.

 виконайте завдання:

1. Напишіть повідомлення на тему «ЗМІ Японії ХХ ст.».
2. Напишіть повідомлення на тему «Преса країн Аравійського півострову».

Список рекомендованих джерел

1. Антофійчук В., Гринівський Т. Історія зарубіжної журналістики : конспект лекцій. Частина перша. Чернівці : Рута, 2008. 100 с.
2. Вавилов А. Средства массовой информации Саудовской Аравии: традиции и современность. *Вестник Моск. ун-та. Сер. 10.: Журналистика*. 1999. №6. С. 81-93.
3. Витязева М. Особенности журналистики современной Японии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-zhurnalistiki-sovremennoy-yaponii>
4. Кирилова О., Пащенко Б. Друкована преса Японії: минуле і сьогодення. URL: https://www.researchgate.net/publication/319549873_Drukovanaya_pressa_Japonii_minule_sogodenna
5. Михайлов С., Ли Динсинь, Чжан Хэфэн, У Ли, Чиу Джуэй-Хуэй. *Журналистика Китая. Серия: Библиотека профессионального журналиста*. М. : Издательство Михайлова В. А., 2006. 608 с.
6. Саприкін О. Преса республіки Індія: типологія та вектори розвитку. URL: file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/bdi_2013_2_16.pdf
7. Срібняк І. Історія журналістики (XVII – XX ст.) :

підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : ВПЦ НаУКМА, вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 304 с.

8. Чо Хюнен Основные этапы развития системы печатных СМИ Республики Корея. *Массмедиа зарубежных стран. Выпуск №2. 2012.* URL: <http://www.mediascope.ru/node/1036>
9. Шейхо Каміран. Преса Сирії : монографія. Факультет журналістики Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка. Л. : Паіс, 2008. 192 с.

**ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ
«ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ»
(оберіть правильну відповідь)**

1. Першим книгодрукарем був:
  - а) Томас Мюнцер;
  - б) Дж. Свіфт;
  - в) Й. Гутенберг;
  - г) Аддісон.
2. Кому належить промова «Похвала Єлені»:
  - а) Цицерону;
  - б) Лісію;
  - в) Демосфену;
  - г) Горгію.
3. Розслідуванням Уотергейтського скандалу займалися журналісти газети:
  - а) «Дейлі телеграф»;
  - б) «Нью-Йорк таймс»;
  - в) «Вашингтон пост»;
  - г) «Нью-Йорк джорнал».
4. У якому переліку «власник-газета» допущено помилки:
  - а) А. Окс – «Нью Йорк таймс», Р. Мердок – «Сан»;
  - б) Дж. Уолтер – «Таймс», А. Пірсон – «Дейлі мейл»;
  - в) Ш.Філіпон – «Шаріварі», Хармсворт – «Дейлі міррор»;
  - г) Дж. Пулітцер – «Нью Йорк уорлд», А. Хармсворт – «Дейлі мейл».
5. Яке видання не входить у «Велику трійку» японських загальнонаціональних газет:
  - а) «Асахі сімбун»;
  - б) «Майніті сімбун»;
  - в) «Токіо сімбун»;
  - г) «Іоміурі сімбун».
6. Який перелік включає лише бульварні видання:

- а) «Більд», «Сан»;
- б) «Дейлі мейл», «Санді таймс»;
- в) «Нью-Йорк дейлі ньюс», «Ді вельт»;
- г) «Дейлі міррор», «Таймс».

7. До публіцистів Нового Завіту належать:

- а) апостол і євангеліст св. Іоан;
- б) апостол і євангеліст св. Лісій;
- в) апостол і євангеліст св. Лука;
- г) апостол і євангеліст св. Петро.

8. До найвизначніших представників західної християнської традиції належить:

- а) Єронім Стридонський;
- б) Григорій Богослов;
- в) Василь Великий;
- г) Цицерон.

9. До найвизначніших представників східної християнської традиції належить:

- а) Амбросій Медіоланський;
- б) Аврелій Августин;
- в) Іван Златоустий;
- г) Теофраст Ренодо.

10. Німецький публіцист XV ст., праця якого стала бестселером у XVI ст.:

- а) Д. Мільтон;
- б) Д. Локк;
- в) С. Брант;
- г) Т. Гоббс.

11. До римських ораторів періоду античності належить:

- а) Лісій;
- б) Цицерон;
- в) Горгій;
- г) Демосфен.

12. Кому належить звинувачувальна промова «Проти Ктесифонта про вінок»:

- а) Демосфену;
- б) Ісократу;
- в) Есхіну;
- г) Цезарю.

13. Першим прообразом сучасної інформаційної газети є:

- а) «Acta diurna»;
- б) «Acta ac populi»;
- в) «Acta romani»;
- г) «Acta antica».

14. Назвіть сучасного українського дослідника історії зарубіжної журналістики:

- а) А. Кондрико;
- б) С. Бараненко;
- в) О. Мелешенко;
- г) Г. Прутцков.

15. Яке з явищ комунікації не характерне для епохи античної Греції:

- а) ораторство;
- б) театр;
- в) логографія;
- г) клинопис.

16. До різновидів проповіді належить:

- а) омілія;
- б) промова;
- в) притча;
- г) послання.

17. Перші книги в Європі мали назву:

- а) аввізі;
- б) інкунабули;
- в) листки-новин;
- г) пасквілі.

18. Першою щоденною газетою Англії була:

- а) «The Daily Courante»;
- б) «The British Courante»;
- в) «Mercurius Aulicus»;
- г) «Oxford Gazette».

19. Дені де Сало був видавцем і редактором:

- а) «The London Courante»;
- б) «La Gazzette»;
- в) «Journal des Savants»;
- г) «The Weekly Review».

20. Морально-дидактичний напрям журналістики доби Просвітництва притаманний для публіцистики:

- а) Демосфену;
- б) Дж. Свіфта;
- в) Дж. Мільтона;
- г) Д. Аддісона

21. Автором твору «Ареопагітика» є:

- а) Вольтер;
- б) Дідро;
- в) Дефо;
- г) Мільтон.

22. До авторських прийомів Д. Аддісона належать:

- а) образ-маска;
- в) образ-рятівник;
- в) метод маски;
- г) метод зміни професії.

23. Газета «The Times» належить до типу:

- а) політичних видань;
- б) ділової періодики;
- в) розважальних видань;
- г) літературних видань.

24. Кому належить авторство «Рассуждение об обязанностях журналистов ...»:

- а) М. Новіков;
- б) О. Сумароков;
- в) М. Ломоносов;
- г) Петро І.

25. На які роки припадає розквіт російської сатиричної журналістики?:

- а) 1710-1720;
- б) 1730-1740;
- в) 1770-1780;
- г) 1840-1860.

26. Перший цензурний устав в Росії був ухвалений при:

- а) Олександрі І;
- б) Павлі І;
- в) Катерині ІІ;
- г) Миколаї І.

27. Журнал, що видавали брати Достоевські мав назву:

- а) «Время»;
- б) «Набат»;
- в) «Современник»;
- г) «Колокол».

28. Журнал «Современник» в 50-і роки ХІХ ст. належав:

- а) Н. Некрасову;
- б) І. Грибоєдову;
- в) В. Белінському;
- г) Н. Шелгунову.

29. Х. Грїлі був редактором газети:

- а) «Таймс»;
- б) «Гардіан»;
- в) «Фїгаро»;
- г) «Нью-Йорк трїб'юн».

30. Перша друкована газета США вийшла у:

- а) 1704;
- в) 1708;
- б) 1702;

г) 1709.

31. Перші на території США дешеві видання мали назву:

- а) «Цент- прес»;
- б) «Пенні- прес»;
- в) «Шилінг-прес»;
- г) «Пенс-прес».

32. Перше на території США видання аболіціоністської тематики мало назву:

- а) «The Liberator»;
- б) «Freedom's Journal»;
- в) «The Morning Chronicle»;
- г) «The Sun».

33. Виданта роль у становленні американської журналістики належить:

- а) Б. Франкліну;
- б) Т. Джефферсону;
- в) Дж. Міллеру;
- г) Д. Кемпбеллу.

34. Рік створення телеграфної агенції «Associated Press» :

- а) 1875;
- б) 1848;
- в) 1835;
- г) 1800.

35. Перша успішна японська газета:

- а) «The Japan Times»;
- б) «Кінг-Пао»;
- в) «Йородзу тьоко»
- г) «Йокогама Майніті сімбун».

36. Д. Уолтер був редактором газети:

- а) «Таймс»;
- б) «Гардіан»;
- в) «Нью-Йорк геральд»;
- г) «Дейлі телеграф».

37. Видавцем журналу «Vogue» був:

- а) Конде Наст;
- б) Генрі Аронсон;
- в) Едвард Мьюроу;
- г) Бейкер Рей.

38. Бенжамін Дей був редактором газети:

- а) «The Pennsylvania Gazette»;
- б) «The New York Herald»;
- в) «The Morning Chronicle»;
- г) «The Sun».

39. Перший медіаконцерн у США був заснований:

- а) Дж. Беннетом;
- б) Дж. Пулітцером;
- в) В. Херстом;
- г) У. Брукером.

40. Як називався рух прогресивних журналістів, що виник у США на початку ХХ ст.:

- а) папараці;
- б) інвестигейтори;
- в) макрекери;
- г) колумністи.

41. Хто є засновником журналу «Cosmopolitan Magazine»:

- а) В.Херст;
- б) А. Окс;
- в) Е. Синклер;
- г) Д. Філіпс.

42. Новий формат преси, що з'явився на початку ХХ ст. в Америці:

- а) дайджест;
- б) таблоїд;
- в) альманах;
- г) каталог.

43. Перші радіобесіди у США вів:

- а) Пулітцер;

- б) Окс;
- в) Херст;
- г) Рузвельт.

44. Серед «нових» типів елітарних журналів 1920-х років у США, економічне спрямування мав:

- а) «Time»;
- б) «Fortune»;
- в) «Life»;
- г) «Reader's Digest».

45. Які явища французької преси визначали інформаційну й видавничу політику країни наприкінці XIX ст.:

- а) публіцистична діяльність Е. Золя, агенція Гавас, конкорціум п'яти;
- б) «Le Figaro», Е. Жирарден «Le Journal», справа Дрейфуса;
- в) Панамський скандал, масова преса, державні привілеї;
- г) видавнича діяльність Хармсворсів, політична криза, регіональна преса.

46. У якому виданні було опубліковано памфлет Е. Золя «Я звинувачую»:

- а) «L'Aurore» («Орор»);
- б) «L'Humanite» («Юманите»);
- в) «L'Eclair» («Еклер»);
- г) «Le Journal» («Журналь»).

47. Газета «Фігаро» входить до складу:

- а) британської медіа-групи;
- б) французької медіа-групи;
- в) німецької медіа-групи;
- г) американської медіа-групи.

48. Газетні видання найпомітніше розподіляються на якісні та масові у медіа-системі:

- а) Франції;
- б) Італії;
- в) Японії;

г) Великобританії.

49. Кому належить вислів: «Преса – це не громадська думка»:

а) Пулітцер;

б) Е. Жирарден;

в) Наполеон;

г) Бісмарк.

50. Виникнення радіомовлення у США та Європі:

а) кінець XIX ст.;

б) 20-ті роки XX ст.;

в) 30-ті роки XX ст.;

г) 40-ві роки XX ст.

Критерії оцінювання відповідей

Критерій	Максимальна кількість балів
Правильна відповідь на тестове питання (кількість питань залежить від обсягу теми)	1

Ключі до тестових завдань розміщено у Додатку 11.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1. Знайдіть і випишіть відомі вислови англійських просвітників.
2. Підготуйте повідомлення про видатних жінок-журналістів XVII–XIX ст.
3. Публіцистика В. Короленка. Опрацюйте твір «Павловские очерки».
4. Публіцистика В. Короленка. Опрацюйте твір «Мултанское жертвоприношение».
5. Опрацюйте репортажі В. Гіляровського.
6. Опрацюйте репортажі М. Кольцова.
7. Публіцистика М. Стурау. Опрацюйте серію нарисів «Америка».
8. Публіцистика В. Пескова. Опрацюйте книгу «Шаги по росе».
9. Публіцистика А. Аграновського. Опрацюйте нарис «Как я был первым».
10. Репортажі Егона Ервіна Кіша. Опрацюйте серію репортажів «На пяти континентах».
11. Публіцистика Ю. Фучика. Опрацюйте «Репортаж із зашморгом на шії».
12. Публіцистика Г. Вальрафа. Опрацюйте збірку «Нежеланные репортажи».
13. Журналістська діяльність Януарія Мак-Гахана.
14. Журналістська та видвнича діяльність А. Шпрингера.
15. Опрацюйте уривок про виникнення цензури з повісті О. Радіщева «Путешествие из Петербурга в Москву».
16. Персональна публіцистика Розі Монтеро.
17. Видавнича діяльність лорда Норткліфа.
18. Видавнича діяльність лорда Ротеміра.
19. Видавнича діяльність Артура Пірсона.
20. Видавнича діяльність лорда Каудрея.
21. Видавнича діяльність лорда Бівербрука.
22. Боротьба з філософією Середньовіччя англійських мислителів епохи Просвітництва (Д. Мільтона, Д. Локка, Т. Гоббса).
23. Публіцистика А. Лінкольна.

24. «Уотергейтський скандал» і розслідувальна журналістика «Washington Post».
25. Радіобесіди президента Ф. Рузвельта.
26. К. Маркс – журналіст і публіцист.
27. «Домашні бесіди» Еразма Роттердамського.
28. Творчість Лоренцо Валла, Нікколо Маккіавеллі, П'єтро Аретіно.
29. Публіцистика Г. Солсбері. Опрацюйте твір «Сквозь бури нашего времени».
30. Публіцистика А. Чехова. Опрацюйте твір «Остров Сахалин».
31. Публіцистика Ернеста Хемінгуея. Опрацюйте фейлетони в журналі «Esquire».
32. Військова публіцистика Ернеста Хемінгуея.
33. Публіцистика О. Бальзака.
34. Публіцистична діяльність Е. Золя.
35. Журналістсько-публіцистична діяльність Ч. Діккенса і В.Теккеря.
36. Викривальна журналістика Едварда Марроу.
37. Викривальна журналістика Іди Тарбелл.
38. Публіцистика Марка Твена.
39. Журналістська діяльність В. Маяковського.
40. Проблематика та поетика памфлетів Д. Мільберна.
41. Публіцистика М. Лєскова.
42. Публіцистика Ч. Діккенса.
43. Публіцистика Ф. Достоевського.
44. Публіцистика М. Салтикова-Щєдріна.
45. Система образів у сатирико-дидактичній поемі С. Бранта «Корабель дурнів».

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ

1. Сучасні підходи до періодизації історії зарубіжної журналістики.
2. Поняття прото- та пражурналістики в поглядах різних наукових шкіл.
3. Еволюція усних каналів масової комунікації в пражурналістський період.
4. Еволюція письмових каналів масової комунікації в пражурналістський період.
5. Література античності як пражурналістське явище.
6. Публіцистика Горгія як зразок софістської риторики.
7. Ораторське мистецтво Ісократ.
8. Ораторське мистецтво Лісія та Демосфена.
9. Промови Цицерона як зразок ораторської публіцистики.
10. Роль християнства в розвитку масовокомунікаційних процесів. Зародження ранньохристиянської публіцистики.
11. Творчість найвизначніших представників західної традиції: Єронім Стридонський, Аврелій Августин.
12. Східна традиція християнської публіцистики: Григорій Богослов, Іван Златоустий.
13. Проповідь як особливий вид усної публіцистики. Проповідники Середньовіччя.
14. Полемічні трактати П'єра Дюбуа та Джона Фортеск'ю.
15. Поява рукописних газет у Європі: в Італії та Німеччині.
16. Поява рукописних газет у Європі: Англії, Франції та Росії.
17. Роль інституту інформаторів у зародженні поштового зв'язку.
18. Вплив винаходу книгодрукування на масовокомунікаційні процеси Європи. Перша друкована продукція Й. Гутенберга.
19. Поява перших газет і журналів у Європі.
20. Характеристика масово-комунікаційних явищ доби Просвітництва.
21. Особливості просвітницької журналістики Англії.
22. Просвітницькі ідеї Д. Мільтона.
23. Журналістська діяльність Д. Аддіссона та Р. Стіла як початок «ери персонального журналізму».
24. Журналістська й публіцистична діяльність Д. Дефо.
25. Публіцистика Дж.Свіфта.

26. Особливості просвітницької журналістики Франції.
27. Журнали П. Мариво і Ф. Прево.
28. Цензура в наполеонівській та після наполеонівській Європі.
29. Німецька періодика кінця XVIII - початку XIX ст.
30. Розвиток періодичного друку в Англії першої пол. XIX ст.
31. Розвиток північно-європейської журналістики: Швеції, Норвегії, Фінляндії та Данії.
32. Історичні передумови та поява перших періодичних видань у Російській імперії.
33. Академічна періодика: «Санкт-Петербургские ведомости», «Московские ведомости».
34. Просвітницька діяльність М. В. Ломоносова.
35. Перші російські журнали («Трудолюбивая пчела», «Зритель», «Почта духов», «Всякая всячина»).
36. «Вестник Европы» Н. М. Карамзіна – перший політичний журнал.
37. Журналістика Росії 1830-1840-х.
38. Журналістська діяльність О. Пушкіна.
39. Журналістика Росії періоду реформ другої половини XIX ст.
40. Поява перших газет на Американському континенті.
41. Газета Джеймса Франкліна «New England Courant» (1721) як один із перших взірців просвітницької журналістики в США.
42. Розквіт просвітницьких ідей у публіцистиці 60-х років XVIII ст. (Бенжамін Франклін, Джеймс Отіс, Джон Дікінсон, Томас Пейн, Томас Джефферсон, Олександр Гамільтон).
43. Розвиток преси США першої половини XIX ст.
44. «Penny press» як новий тип видань.
45. Журналістика часів Громадянської війни та Реконструкції в США.
46. Націєтворча роль преси США другої пол. XIX ст.
47. «Associated Press» як провідна американська інформаційна агенція.
48. Джозеф Пулітцер як основоположник нових стандартів американської журналістики.
49. Комерційний успіх «The New York World».
50. Особистість Вільям Р. Херста в американській журналістиці.
51. «The New York Journal» як зразок «жовтої преси».
52. «The New York Times» – як прототип якісної періодики США.

53. Рух «макрекерів» та його вплив на подальший розвиток американської журналістики.
54. Преса США періоду Першої світової війни.
55. Таблоїдація американської періодики.
56. Американські журнали міжвоєнного періоду («Time», «Fortune», «Newsweek»).
57. Розвиток радіомовлення і поява телебачення у міжвоєнний період.
58. Тижневик «Tit-Bits» – перший дайджест місцевої і зарубіжної преси в Англії.
59. Видавнича діяльність братів Хармсворсів в Англії.
60. Інформаційна політика Бісмарка у Німеччині.
61. «Золоте століття» французької преси.
62. Справа Дрейфуса, «Я звинувачую» Е. Золя.
63. Європейська журналістика напередодні Другої світової війни.
64. Система радіомовлення Великобританії.
65. Державна монополія французького радіомовлення.
66. Система радіомовлення Німеччини.
67. Радіомовлення в системі нацистської пропаганди.
68. Радіомовлення країн союзників періоду Другої світової війни.
69. Історія розвитку телекомунікаційних систем.
70. Зародження та розвиток преси Китаю.
71. Провідне місце японської журналістики в системі преси Азії.
72. Монополізація як провідна ознака розвитку періодики Індії.
73. Преса Кореї в системі періодики азійських країн.
74. Преса Ізраїлю: особливості європейського та американського впливу.
75. Преса Австралії.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОГО ТА ПРОМІЖНОГО КОНТРОЛЮ

№	Найменування заходу	Коротка характеристика процедури оцінювання компетентцій
1.	Доповідь – презентація	Самостійна робота студента, що передбачає підготовку слайд-доповіді на тему «Персоналії в історії зарубіжної журналістики». Презентація має розкривати роль особистостей у творенні світового масово-комунікаційного процесу. На основі аналізу бібліографічних джерел, студент має сформулювати об'єктивні висновки.
2.	Тести	Тестування проводиться з використання різних типів тестів: закритих, відкритих, на встановлення відповідності, на встановлення послідовності. Кількість тестів та час на виконання визначається характером теми.
3.	Відповіді на проблемні питання	Відповіді на проблемні питання використовуються для перевірки та контролю засвоєного матеріалу. Перевірка знань відбувається на практичних заняттях за переліком питань, що виносяться на обговорення.
4.	Виконання практичних завдань	Виконуються студентом самостійно до кожного заняття. Здебільшого передбачає роботу з першоджерелами. Основна мета – перевірка здатності студента до самостійного аналізу.
5.	Залік у формі усної співбесіди	Проводиться як форма проміжного контролю відповідно до графіку навчального процесу. Компонент «знати» оцінюється теоретичними питаннями за змістом дисципліни, компонент «вміти» – практико-орієнтованими знаннями.

6.	Екзамен у комбінованій формі	Проводиться як форма підсумкового контролю відповідно до графіку навчального процесу. Екзамен проводиться в письмовій формі й передбачає відповіді на теоретичні питання та тестові завдання. Компонент «знати» оцінюється теоретичними питаннями за змістом дисципліни, компонент «вміти» – практико-орієнтованими знаннями.
----	------------------------------	---

ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ЇХ ЗАСВОЄННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЖИСЦИПЛІНИ

Компетентнос ті	Етапи формування компетентност ей	Показники формування компетентностей	
		Знати	Вміти
Загальні компетентності			
<p>- здатність до аналізу та синтезу на основі логічних аргументів і перевірених фактів;</p> <p>- здатність спілкуватися державною мовою як в усній, так і письмовій формі.</p>	<p>Теоретичний (знати)</p> <p>основні етапи і закономірності історичного розвитку суспільства, основні історичні поняття, хронологію історичних подій, дати й імена історичних діячів та постатей, основні події та процеси світової історії.</p>	<p>- основні історичні поняття, історичні персоналії, ключові події історії від первісних і до наших днів;</p> <p>- основні етапи й закономірност і історичного розвитку суспільства, періодизацію історичного процесу, причинно-наслідкові зв'язки історичних явищ, основні групи джерел з історії та приклади роботи з ними;</p>	<p>- логічно мислити, виявляти суттєві риси історичних процесів, подій і явищ, виявляти причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами в історії, надавати порівняльні характеристик и подіям і явищам в історії,</p> <p>- аналізувати вивчений матеріал і на основі результатів</p>

		<p>- основні версії й сучасні тлумачення різних явищ та подій у всесвітній історії.</p>	<p>аналізу формувати свою громадянську позицію.</p>
	<p>Практичний (володіти) - основними методами історичного пізнання; - прийомами і методами аналізу історичних джерел; - прийомами комплексного аналізу історичної інформації; - здатністю висловлювати і відстоювати об'єктивну позицію щодо дискусійних питань історії; - здатністю вести діалог в межах історичної проблематики.</p>		<p>- володіти основними методами історичного пізнання; - прийомами і методами аналізу історичних джерел; - прийомами комплексного аналізу історичної інформації і здатністю висловлювати свою позицію щодо дискусійних питань історичного перебігу.</p>

Фахові компетентності			
<p>- здатність до самоорганізації та самоосвіти;</p> <p>- здатність до формування світогляду, розвитку людського буття, суспільства і природи, духовної культури.</p>	<p>Теоретичний (знати)</p> <p>- зміст процесів самоосвіти й самоорганізації, технології їх реалізації, прийоми планування, самоконтролю та самооцінки;</p> <p>- світоглядну позицію провідних учасників історичного процесу, національні, ментальні, релігійні та культурні риси різних країн.</p>	<p>- зміст процесів самоосвіти й самоорганізації в професійній діяльності;</p> <p>- види планів і способи планування й організації діяльності;</p> <p>- прийоми самоконтролю і самооцінки діяльності;</p>	<p>- визначати пріоритети у виборі способів прийняття рішень з урахуванням засобів, умов, світоглядних орієнтирів, особистісних можливостей і часової перспективи отримання результатів діяльності;</p> <p>- самостійно організовувати етапи роботи з інформацією; контролювати досягнення поставлених цілей.</p>
	<p>Практичний (володіти)</p> <p>- навичками цілеспрямованої діяльності, ефективного планування, структурування, контролю та оцінки результатів</p>		<p>- вміння володіти навичками саморегуляції емоційних і функціональних станів при виконанні професійної діяльності;</p> <p>- навичками</p>

	свої інтелектуальної та професійної діяльності		використання знань, як засобу розуміння процесів самоорганізації та самоосвіти, при виборі способів аргументації, доведенні особистої точки зору, професійного росту, формулювання світоглядних позицій.
- здатність визначати й розуміти особливості розвитку української журналістики на основі знань про національну й світову історію, теорію й практику журналістики, уміння використовувати ці знання в професійній	Теоретичний (знати) - основні етапи розвитку національної журналістики в контексті світової; - мати уявлення про творчість видатних майстрів публіцистики, про суспільно-політичні, цензурні, адміністративні, технологічні	- фактори, що визнають історію розвитку світової журналістики в різні історичні періоди, механізми впливу на неї з боку владних структур, закономірності розвитку ринку, конкуренції тощо.	

діяльності.	та інші умови світового контексту процесів розвитку журналістики та дотичності до них української журналістики, про взаємодію влади і засобів масової інформації.		
	<p>Практичний (володіти)</p> <ul style="list-style-type: none"> - навичками співставлення й аналізу публіцистики; - уявленням про історію найбільших світових видань, про діяльність їхніх видавців, редакторів, провідних журналістів, про вплив інформаційної політики редакцій на хід суспільно-політичного 		- вміти використовувати отримані знання для аналізу публіцистичних творів в межах професійної діяльності, аналізувати явища журналістської теорії та практики в єдності змісту й форми.

	життя.		
- здатність розуміти журналістику як соціальний інститут, мета якого забезпечити всебічне й об'єктивне інформування всіх суб'єктів суспільного життя про соціальну дійсність.	Теоретичний (знати) - історичні джерела формування журналістики як соціального інституту та індустрії інформації; - принципи забезпечення об'єктивного інформування про соціальну дійсність; - джерела формування професійної майстерності на шляху створення якісного медіаконтенту в різних жанрах та форматах.	- специфіку професійних стандартів створення журналістських текстів різних форматів та жанрів; - принципи журналістської етики.	
	Практичний (вміти) - інформувати всіх суб'єктів суспільного життя про соціальну дійсність;		- використовувати навички створення авторського медіаконтенту у форматах і жанрах різної

	<p>- проводити дослідницьку, репортерську, розслідувальну та аналітичні діяльність у процесі інформування про суспільну дійсність.</p>		<p>складності в навчальній, практичній та науково-дослідній діяльності.</p>
--	--	--	---

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Автобіографія Бенджаміна Франкліна. URL: <http://nkozlov.ru/library/s221/d2366/?full=1&print=1>
2. Антична література : хрестоматія. 2-ге вид. К. : Радянська школа, 1968. 612 с.
3. Антофійчук В., Гринівський Т. Історія зарубіжної журналістики : конспект лекцій. Частина перша. Чернівці : Рута, 2008. 100 с.
4. Англія в памфлеті: Англ. публіцист. проза нач. XVIII века : пер. с англ. / сост., авт. предисл. и коммент. И. О. Шайтанов. М. : Прогресс, 1987. 528 с.
5. Артамонов С. История зарубежной литературы XVII – XVIII вв. : учебник. М. : Просвещение, 1978. 608 с.
6. Артемов В. Би-Би-Си. История. Аппарат. Методы радиопропаганды. М. : Искусство, 1978. 256 с.
7. Ахмадулин Е. История отечественной журналистики XX века : учебник. Ростов-на-Дону : Издательство Южного федерального университета (ЮФУ), 2008. 416 с.
8. Барабаш Д., Болотова Л., Гаспарян В. Радиожурналистика / под редакцией А.А. Шереля. М. : Издательство Московского Университета, 2000. 480 с.
9. Барг М. Великая английская революция в портретах ее деятелей. М. : Мысль, 1991. 399 с.
10. Беспалова А., Корнилов Е., Короченский А., Лучинский Ю., Станько А. История мировой журналистики. Ростов-на-Дону : Издательский центр «Март», 2003. 432 с.
11. Бондаренко Т. Зарубіжна журналістика : навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 58 с.
12. Варбанец Н. Иоханн Гутенберг и начало книгопечатания в Европе. М. : Книга, 1980. 303 с.
13. Вавилов А. Средства массовой информации Саудовской Аравии: традиции и современность. *Вестник Моск. ун-та. Сер. 10. : Журналистика*. 1999. № 6. С. 81-93.
14. Витязева М. Особенности журналистики современной Японии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-zhurnalistiki-sovremennoy-yaponii>

15. Введение в мировую журналистику. От Античности до конца XVIII века : хрестоматия / сост. Г. В. Прутцков. М. : Аспект Пресс, 2007. 428 с.
16. Виппер Р. Лекции по истории Греции. Очерки истории Римской империи. Избранное сочинение в II т. Т. I. Ростов-на-Дону : Издательство «Феникс», 1995. 480 с.
17. Вороненкова Г. Путь длиной в пять столетий: от рукописного листка до информационного общества. Национальное своеобразие средств массовой информации Германии (исторические предпосылки, особенности становления и эволюция, типологические характеристики, структура, состояние на рубеже тысячелетий). М. : Языки русской культуры, 1999. 640 с.
18. Громова Л. История русской журналистики XVIII-XIX веков. СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2003. 672 с.
19. Гудошник О. Історія виникнення преси : посібник до вивчення курсу. Частина II. Дніпропетровськ : ДНУ ім. О. Гончара, 2015. 25 с.
20. Гуревич Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. М., 1990. 395 с.
21. Давиденко Г., Акуленко В. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження. К.: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.
22. Джон Кин. Демократия и декаданс медиа. URL: <https://www.livelib.ru/book/98945/readpart-demokratiya-i-dekadans-media>.
23. Есин Б. История русской журналистики (1703 – 1917) : хрестоматия. – 2-е изд., испр. – М. : Флинта-Наука, 2001. 464 с.
24. Еволюція іномовлення в іноземних державах: досвід для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1493/>
25. Жиленко І. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навчальний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 285 с.

26. Жирков Г. Эпоха Петра Великого: основание русской журналистики. СПб. : Роза мира, 2003. 202 с.
27. Жирков Г. История цензуры в России XIX-XX вв. : учеб. Пособие для студентов вузов. М. : Аспект-Пресс, 2001. 367 с.
28. Жолудь Р. Начало православной публицистики: Библия, апологеты, византийцы. Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2002. 191 с.
29. Журналистика западноевропейских стран : учебное пособие / под ред. В. С. Соколова. Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1990. 104 с.
30. Засоби масової інформації зарубіжних країн : ретроспективний бібліографічний показчик / упоряд. О. К. Мелещенко, Б. К. Черняков. К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. 253 с.
31. Іванюха Т. Історія зарубіжної журналістики : навчально-методичний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності «Журналістика». Запоріжжя: ЗНУ, 2012. 85 с.
32. Історія зарубіжної журналістики : плани лекцій доц., канд. філол. наук Казакової Тетяни Володимирівни. Х. : Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна, 2002. 50 с.
33. История печати: В 2 т. Т. 1. М. : Аспект Пресс, 2001. (*Серия «Классика журналистики»*). URL: <http://evartist.narod.ru/text2/26.htm>
34. История печати: В 2 т. Т. 2. М. : Аспект Пресс, 2001. (*Серия «Классика журналистики»*). URL: <http://evartist.narod.ru/text2/31.htm>
35. История печати : Антология. В 3 т. Газета Древнего мира. Очерки по истории мировой почты. Сатирико-нравоучительные журналы Стиля и Аддисона : учебное пособие для вузов / сост., предисл., комм. Я.Н. Засурского, О.А. Бакулина. М. : Аспект Пресс, 2008.
36. История русской журналистики XVIII–XIX веков / под ред. проф. А. В. Западова. 3-е исправленное издание. М. : Высшая школа, 1973. 317 с.

37. Казакова Т. Історія зарубіжної журналістики : методичні матеріали для студентів заочного та дистанційного навчання зі спеціальності «Журналістика». Харків : ХНУ, 2001. 19 с.
38. Кирилова О., Пащенко Б. Друкована преса Японії: минуле і сьогодення. URL: https://www.researchgate.net/publication/319549873Drukovana_presa_Aponii_minule_inna
39. Кирилова О. Концепція персонального журналізму у пресі Сполучених Штатів Америки (історія формування та сучасний аспект проблеми) : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2004. 20 с.
40. Ковалева М. Лекции по истории отечественной журналистики. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 1996. 176 с.
41. Козлова М. История журналистики зарубежных стран : учебное пособие для бакалавров специальности «Связи с общественностью». Ульяновск: УлГТУ, 1999. 100 с.
42. Корнилова Е. Риторика – искусство убеждать. Свообразие публицистики античного мира : учебное пособие. 3-е изд., доп. М : Изд-во Моск.ун-та, 2010. 240 с.
43. Кузнецов И. История отечественной журналистики (1917-2000) : учебный комплект; учебное пособие; хрестоматия. 4-е изд. Москва : Флинта, 2012. 640 с.
44. Куле К. «СМИ в Древней Греции: сочинения, речи, разыскания, путешествия...» / пер. с франц. М. : Новое Литературное Обозрение, 200. 256 с.
45. Лазурский В. Сатирико-нравоучительные журналы Стиля и Аддисона. История печати : Антология. Т. 3. / сост., вступ. и коммент. Я.Н. Засурский, О.А. Бакулин. М. : Аспект Пресс, 2008. 271 с.
46. Ломкин А. Скандалист, который научил Америка писать. URL: <https://lenta.ru/articles/2005/04/05/premia/>
47. Лучинский Ю. Очерки истории зарубежной журналистики : учеб. пособие. Кубан. гос. ун-т. Краснодар, 1996. 140 с.

48. Малаховский А. Очерки истории журналистики США второй половины XIX века : журналистика «позолоченного века». М. : Изд-во РУДН, 1997. 66 с.
49. Мелешенко О., Черняков Б. Чотири століття британської журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики. Т. 9 (жовтень-грудень)*. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. С. 191–228.
50. Мелешенко О., Черняков Б. Журналістика Франції. *Наукові записки Інституту журналістики. Т. 10 (січень-березень)*. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. С. 159–212
51. Мелешенко О., Чічановський А, Шкляр В. Інформація, інформаційний. Словник термінів і понять для журналістів і політологів. К.: Грамота, 2007. 72 с. (*Сер. «Словник»*).
52. Михайлин І. Історія української журналістики. Х. : Прапор, 2004. 320 с.
53. Михайлин І. Журналістика як всесвіт: Вибрані медіа-дослідження. Х.: Прапор, 2008. 512 с.
54. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2004. 448 с.
55. Михайлов С. История зарубежных СМИ : учебное пособие. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2006. 256 с.
56. Михайлов С. Журналистика Соединенных Штатов Америки. СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2004. 448 с.
57. Михайлов С., Ли Динсинь, Чжан Хэфэн, У Ли, Чиу Джуэй-Хуэй. Журналистика Китая. *Серия: Библиотека профессионального журналиста*. М. : Издательство Михайлова В. А., 2006. 608 с.
58. Мкртчян А. История журналистики США XVIII-XIX вв. : учебное пособие. М. : Изд-во РУДН, 1995. 41 с.
59. Немировский Е. По следам первопечатника. М. : Современник, 1983. 215 с.
60. Ніколенко О. Бароко, класицизм, просвітництво. Література XVII–XVIII століть : посібник для вчителя. Харків: Веста: Вид-во «Ранок», 2003. 224 с.
61. Ораторы Древней Греции / сост. М. Л. Гаспаров. М.: Художественная литература, 1985. 495 с.
62. Орбитько Б. Реклама і рекламна діяльність : курс лекцій. К.: МАУП, 2002. 240 с.

63. Панфилов А. Радиовойна. История и современность. М. : Искусство, 1983. 130 с.
64. Пащенко В., Пащенко Н. Антична література. К. : Либідь, 2001. 718 с.
65. Попов Ю. Теофраст Ренодо – основатель французской журналистики. *Вестник МГУ. Сер. 10 : Журналистика*. 1978. № 4. С. 37–52.
66. Потятинник Б. Медіа : ключі до розуміння. Серія : Медіакритика. Львів : ПАІС, 2004. 312 с.
67. Прохоров Е. Введение в теорию журналистики. М.: Аспект Пресс, 2007. 352 с.
68. Прутцков Г. Введение в мировую журналистику : Антология. В 2 т. Т. 1. М.: Омега-Л, ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2003. 416 с.
69. Прутцков Г. История зарубежной журналистики. 1800–1929 : учебно-методический комплект (учебное пособие, хрестоматия) / под редакцией Я. Засурского. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Аспект Пресс, 2012. 416 с.
70. Прутцков Г. История зарубежной журналистики. 1929–2011 : учебно-методический комплект (учебное пособие, хрестоматия) / под редакцией Я. Засурского. М. : Аспект Пресс, 2011. 431 с.
71. Різун В. Теорія масової комунікації : підручник для студентів галузі 0303 «Журналістика та інформація». К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. 260 с.
72. Саприкін О. Преса республіки Індія: типологія та вектори розвитку. URL: file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/bdi_2013
73. Рыжов К., Рыжова Е. 100 великих пророков и вероучителей. М. : Вече, 2006. 544 с.
74. Саченко И., Дасаева Т., Конев Е. Средства массовой информации США: творческие методы и приемы написания новостей : учебное пособие. Мн. : БГУ, 2008. 224 с.
75. Сеферова М. Японская журналистика в XX столетии : учебное пособие. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001. 84 с.

76. Сидорченко Л. История зарубежной литературы XVIII века. URL: [http:// www. gumer. info / bibliotek _ Buks / Literat / Sidor / index.php](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Sidor/index.php)
77. Соколов В., Виноградова С. Периодическая печать Великобритании. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. 112 с.
78. Скэмел М. Цензура: личная точка зрения. URL: <http://modernproblems.org.ru/press/cenzore>.
79. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / за ред. Ю. М. Бідзілі. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. 224 с.
80. Спанкерен Кетрін Ван. Література Сполучених Штатів: нарис / пер. з англ. І. Прохорович. К., 1994. 142 с.
81. Станько А. Становление теоретических знаний в периодической печати в России (XVIII в. - 60-х гг. XIX в.) / отв. ред. В. Боянович. Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1986. 208 с.
82. Срібняк І. Історія журналістики (XVII – XX ст.) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : ВПЦ НаУКМА, вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 304 с.
83. Татаринова Л. История русской литературы и журналистики XVIII века. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. 334 с.
84. Тендит К. История журналистики : учеб. пособие. Ч. 1. Комсомольск-на-Амуре : ФГБОУ ВПО «КНАГТУ», 2012. 155 с.
85. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник. К. : Наша культура і наука, 2003. 496 с.
86. Тимошук Я. Репортаж як пригода: історія американської журналістки Неллі Блай. URL : <http://www.hroniky.com/news/view/10275-reportazh-ia-krpyhoda-istoriia-amerykanskoj-zhurnalistky-/-nelli-blai>
87. Тлостанова М. «Разгребатели грязи». История литературы США. Том 5. URL: <http://american-lit.niv.ru/american-lit/istoriya-literatury-ssha-5/tlostanova-razgrebateli-gryazi.htm>
88. Трыков В. Введение в мировую журналистику : учеб. пособие. М. : ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2007. 55 с.

89. Трубицына И. Английская журналистика XVII в. – от рукописных листков к печатной газете. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10, Журналистика*. М. : 1978. № 2. С. 83 –92.
90. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея : пер. с англ. / под общ. ред., с предисл. Н.Н. Яковлева, коммент. О.Л. Степановой. М. : Издательская группа «Прогресс» – «Литера», 1994. 592 с.
91. Федченко П. Преса та її попередники. Історія зародження й основні закономірності розвитку. К. : Наукова думка, 1969. 352 с.
92. Хітрова Т. Історико-журналістський цикл дисциплін у сучасній «педагогічній парадигмі» : форми презентації та засвоєння професійної пам'яті. *Журналістика й освіта: методика, історія, теорія, практика* : колективна монографія / за ред. О.Ю. Поди. Дніпро : ЛПА, 2018. С. 12-25.
93. Хітрова Т. Репортерська праця : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 7.030201 – Журналістика. Запоріжжя: КПУ, 2008. 91 с.
94. Хоменко Т. Проповідництво і сучасна публіцистика : (на основі есеїстики Є. Сверстюка, М. Мариновича – Україна, І. Ортинського – Німеччина). Львів: ПАІС, 2008. 135 с.
95. Чо Хюнен Основные этапы развития системы печатных СМИ Республики Корея. *Массмедиа зарубежных стран*. Выпуск № 2. 2012. URL: <http://www.mediascope.ru/node/1036>
96. Шалагінов Б. Зарубіжна література: Від античності до початку XIX ст.: Іст.-естет. нарис. К. : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 360 с.
97. Шерель А. Аудиокультура XX века. История, эстетические закономерности, особенности влияния на аудиторию: очерки. М. : Прогресс-Традиция, 2004. 576 с.
98. Шейхо Каміран. Преса Сирії : монографія. Факультет журналістики Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка. Л. : Паіс, 2008. 192 с.
99. 100 лет радио : сб. статей / под ред. В. Мигулина, А. Гороховского. М. : Радио и связь, 1995. 384 с.

ДОДАТОК 1

к.філол.н., доцент Хітрова
Т.В.

ІСТОРИКО-ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ЦИКЛ ДИСЦИПЛІН В СУЧАСНІЙ «ПЕДАГОГІЧНІЙ ПАРАДИГМІ»: ФОРМИ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ТА ЗАСВОЄННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПАМ'ЯТІ

Професійна підготовка фахівців сфери соціальних / публічних комунікацій до яких, у першу чергу, належать журналісти переживає значні зміни. У зв'язку з цим виникає необхідність прилаштування теоретичних положень навчального процесу до потреб практичного попиту з одного боку, а також уніфікації методологічних прийомів зі світовими стандартами з метою формування конкурентно спроможного фахівця в глобальних умовах. Інформаційна інтенсифікація масового контенту, процеси конвергенції медійних технологій за останнє десятиліття кардинально змінили форми, методи та способи обміну інформації в моделі «джерело-журналіст-аудиторія». Все це спонукає впровадження нової педагогічної парадигми розвитку вищої освіти в Україні, апробацію нових активних форм і методів, що активізують навчально-пізнавальну діяльність студентів. Фахівець у галузі історії педагогіки Н. Дем'яненко, тлумачить «педагогічну парадигму» як: «Сукупність теоретичних і методологічних підходів, що визначають систему освіти, втілювану в науці й практиці на конкретному історичному етапі. Парадигма є моделлю певної освітньої систем» [2, с. 42]. З точки зору науковця, вона передає основні уявлення про особистість упродовж ХІХ – ХХ століття і втілюється в основних напрямках розвитку освіти – академічному, професійно-орієнтованому, професійно-технічному та гуманітарному, які відрізняються метою, провідними орієнтирами, теоретичними поглядами на особистість в освітньому просторі.

Журналістська освіта знаходиться у просторі гуманітарної педагогічної парадигми, має багатоступеневу модель підготовки на основі інтеграції навчальних циклів гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової, професійної і практичної

підготовки. Таким чином, гуманітарна педагогічна парадигма включає академічну і професійно-технологічну освіту.

До гуманітарних технологій відносимо універсальні моделі реалізації позитивних міжособистісних відносин, де провідним способом взаємодії визначається ставлення до іншої людини як до цінності. Подібного типу стосунки характеризуються у сучасній педагогіці як «суб'єкт-суб'єктні» відносини співпраці й співтворчості та передбачають заміну моделі «викладач-студент» на модель «колега-колега» [2, с. 47]. Функція викладача набуває статусу організатора чи модератора навчального процесу. Його завдання полягають у створенні умов для актуалізації інтелектуальних, пізнавальних, комунікативних, психологічно-мотиваційних, ціннісно-орієнтованих ресурсів здобувача вищої освіти, його особистісного потенціалу в освоєнні професії. Основним засобом подібного типу відносин має стати діалог. Однак надмірний практицизм без належного світоглядного підґрунтя у підготовці журналістських кадрів може призвести до того, що майбутній фахівець може зупинитися на початковому рівні журналістських можливостей (новинарній практиці), без оволодіння методами логічного, оригінального мислення.

Важливе місце серед циклу гуманітарної підготовки фахівців публічної комунікації посідають історико-журналістські дисципліни, які допомагають виробити у майбутніх журналістів просторове мислення, дати змогу оцінювати сучасні суспільні явища історичними мірками, еквівалентними загальнолюдським цінностям. Історія журналістики є одним із способів передачі професійного досвіду від попередніх поколінь до майбутнього журналіста. З одного боку, він світоглядно формує («історична пам'ять») а з іншого, – утилітарно-прагматичний («соціальна пам'ять»).

Історія журналістики в системі навчального процесу закладів освіти посідає важливе місце, насамперед, із погляду розуміння історичної місії мас-медіа з урахуванням національних особливостей розвитку суспільства, набутого впродовж багатьох десятиліть творчо-публіцистичного досвіду й досвіду організації журналістської справи, підвищення інтелектуального рівня підготовлених спеціалістів, особливо з проекцією на негативні тенденції глобалізації інформаційного простору. На думку С.

Квіта, історія журналістики мусить вивчатися не задля «піднесення ерудованості майбутніх журналістів, вона виховує розуміння цієї процесії через становлення головних постулатів служіння журналістів власній аудиторії, включно із завданнями бути цікавим, чесним, неупередженим, відповідальним, а також умінням адекватно доносити інформацію і мати здатність до відстоювання громадського (публічного) інтересу» [10, с. 4].

Дисципліни історико-журналістського циклу здатні формувати й розвивати у студентів такі професійні навички: вміння шукати необхідну інформацію, аналізувати факти і явища, володіти засобами верифікації інформації, відділяти об'єктивне від суб'єктивного, бачити ідеологічне нашарування та пропаганду, застосовувати критичне мислення, вибудовувати систему аргументації та доказів, подавати цілісний журналістський матеріал у тому чи іншому жанрі. Як зазначає І. Михайлин: «Сутність журналістики полягає в розумінні чужих і створенні своїх текстів..., а історія журналістики як частина суспільно-політичного й духовного життя кожного народу, виступає важливою особистісно-творчою дисципліною» [3, с. 8]. На думку О. Мукомели: «Історія журналістики – це акумулятор національної культури, дзеркало динаміки її розвитку зі всіма досягненнями і об'єктивними чи суб'єктивними втратами» [6, с. 10].

На жаль, сучасна українська дійсність демонструє той факт, що історією найбільше цікавляться під час загострення суспільно-політичних ситуацій в суспільстві. Тоді її поспіхом переглядають під кутом зору злободених політичних гасел. Так відбувається суб'єктивізація історії, яку намагаються адаптувати до конкретних реалій. У навчальному процесі такий підхід має і свої позитивні моменти, адже виховання історією тим ефективніше, чим різноманітніші засоби її пізнання. Уникнути явища «маніпуляції» історією – це професійна майстерність викладача, цьому, у першу чергу, допомагає використання у навчальному процесі «оригінальних» текстів (першоджерел), їх аналізу в контексті доби, а не сьогоденних реалій. Зацікавлення студентів унікальними видавничими проектами, редакторськими ініціативами, традиціями професійного журналістського ремесла, які вплинули на формування національної системи координат української журналістики, особливості її розвитку у співвідношенні місцевого

та всеукраїнського сприяють формуванню національної історичної пам'яті, пошуку «себе» в сучасному глобальному світі. Такий підхід лежить в основі актуальної нині методологічної дилеми – «цінності-засоби», яка має сприяє формуванню нового смислового і символічного універсуму людини й суспільства загалом. Раціональна аргументація цієї світоглядної парадигми спонукає до постановки нових теоретичних завдань, які, з одного боку, мають демонструвати рух до процесів інтеграції, а з іншого функціональні диференціації, характерні окремим явищам. Одним із яскравих прикладів застосування такого підходу в компонованні навчального історико-журналістського матеріалу є залучення викладачем пресових здобутків національних меншин, аналізу їхнього впливу на суспільно-політичний, національно-культурний та комунікативний аспект формування національного інформаційного простору в співвідношенні окремого (етнічного) та цілісного (загальнодержавного). Адже історичний нігілізм та ігнорування історичних реалій є більш небезпечним явищем, ніж історичний суб'єктивізм.

В умовах кардинальних змін, що відбуваються в суспільстві, такий підхід до освоєння історичного минулого особливо важливий для підвищення політичної культури і компетентності журналістських кадрів, формування історичної свідомості, розширення історичного світогляду, поліпшення фундаментальних і прикладних знань студентів. Це збагатить їхній творчий арсенал і позбавить від зайвого «відкриття» раніше відомих фактів. Так, наприклад, із досвіду викладання «Історії української журналістики» в Запорізькому національному технічному університеті, один із субмодулів навчальної програми присвячений історії формування системи засобів масової інформації Запоріжжя в межах якого окремою темою винесена «Історія преси національних меншин запорізької громади». З метою візуального й текстового ознайомлення студентів з цією пресою (зокрема, й мовами національних меншин) використовується монографія автора «Періодичні видання Запорізького краю початку ХХ ст.: типологічна система : монографія; каталог видань; хрестоматія» [11].

У межах означеного методологічного кола проблем, слід акцентувати й на важливості залучення на навчального плану

спеціальності «Журналістика» краєзнавчих спецкурсів та спецсемінірів, які мають на меті формування професійної компетентності студентів, шляхом засвоєння історичного досвіду функціонування регіональних моделей періодики. Як зазначає С. Семенко: «Робота по засвоєнню пропонованої проблеми повинна носити творчий характер, не бути догматичною, постійно оновлюватись як у змісті, так і у формах та засобах презентації нового матеріалу [9, с. 30]. У межах історико-краєзнавчого спецкурсу у викладача з'являються можливості залучення нетрадиційних форм проведення практичних та семінарських занять, зокрема, у редакції, у формі круглого столу з журналістами-практиками, у бібліотеці, архіві, краєзнавчому музеї тощо.

Вивчення історії журналістики передбачає вироблення у студентів науково правильного розуміння історико-журналістського процесу й має на меті дати знання про закономірності виникнення, становлення і розвитку соціокомунікаційного процесу, засобів масової комунікації, медіаорганізацій та основних канонів професійної майстерності в різні історичні періоди. Таким чином студентам доведеться опрацювати великий обсяг навчальної інформації, яку викладач має надати у найрізноманітніших формах. Все це зумовлює виникнення значних труднощів її засвоєння. Зокрема, практика викладання у вищій освіті свідчить про те, що значна частина студентів удаються здебільшого до прийому запам'ятовування навчального матеріалу, ніж до його розуміння, адже розуміння передбачає виділення смислу, а це потребує від них чималих розумових зусиль. Проте прийом запам'ятовування не позбавлений свого утилітарного сенсу – відповісти на практичному занятті, скласти залік, іспит. «Очевидна і сумнівна користь цього прийому, оскільки за умови досягнення мети матеріал, як правило, швидко забувається і в майбутньому майже не відтворюється», – зазначає фахівець із психології розуміння А. Коваленко [5, с 50]. Засвоєння шляхом розуміння передбачає опрацювання змісту матеріалу в думці, виділення його смислу, наступне засвоєння у формі смислової схеми, що містить значення проблеми, зв'язки між складовими і відношення між ними. Отже, проблема розуміння пов'язана із проблемою творчості. При цьому розуміння слід розглядати як мисленнєвий процес, сутність якого полягає в

оперуванні наявними у суб'єкта знаннями та досвідом з метою смислового аналізу інформації. Залежно від складності механізмів мислинневої діяльності, А. Коваленко виділяє такі стратегії розуміння творчих задач:

- 1) пошук аналогів;
- 2) комбінування;
- 3) гнучка стратегія;
- 4) продуктивна стратегія [5, с. 52].

Використання цих стратегій для вивчення історико-журналістських дисциплін є ефективним засобом розуміння соціокомунікаційних та професійно-журналістських процесів у минулому. «Розуміння можливе не завжди: щоб розуміння проявилось, зміст та організація пізнавального матеріалу повинні відповідати ступеню розвитку. Зрозуміле – це те, що може бути зрозумілим і стає зрозумілим у результаті діяльності розуміння» [8, с. 236]. Ефективність цього процесу на пряму залежить від грамотно розробленої навчальної програми, змісту лекційних та практичних занять, індивідуальних завдань і, в першу чергу, плану самостійної роботи студентів; чіткої системи вимог до вмінь та знань студентів.

Найпоширенішою стратегією в процесі розуміння історико-журналістського досвіду є стратегія пошуку аналогів. Маючи в основі механізм еталонування, розуміння ґрунтується на пошуку еталонів, сформованих у попередньому досвіді. Пошук смислу шляхом застосування стратегії аналогізування відбувається на основі співставлення нової інформації з існуючими у пам'яті суб'єкта еталонами. Для даної стратегії домінуючими є мисленнєві операції, які відповідають репродуктивним формам мислення, не виключається використання шаблонів і стереотипів.

Більш складно є стратегія комбінування. Вона полягає в тому, що студенти мають звертатись до співставлення складових частин явищ або до конструювання складових частин різних елементів цих явищ. Процес розуміння супроводжується операціями аналізу, синтезу, співставлення. Гнучка стратегія виявляється у здатності студентів до широкого аналізу проблеми, до відмови від шаблонного способу її розв'язання. У тому випадку, коли студенти здатні розв'язувати не лише творчі задачі, а й самостійно формулювати певні знання, робити нові висновки,

знаходити нові шляхи розв'язання проблеми, можна говорити про продуктивну стратегію.

Специфіка творчих задач у межах освоєння студентами циклу історико-журналістських дисциплін полягає у тому, що для їх повноцінного розуміння необхідно включати більш високі рівні осмислення матеріалу, а саме – переосмислення, що передбачає відкриття того об'єктивно нового, що міститься в задачі як її прихована проблемність. Розв'язання шаблонних задач відбувається за схемою «розуміння-розв'язання». Розуміння творчих задач відрізняється оперуванням інформацією на більш високому рівні і відбувається за схемою «розуміння – розв'язання – розуміння», що передбачає наявність переосмислення інформації. Переосмислення – більш високий рівень виділення смислу, який виникає після того, як інформація вже була осмислена. Переосмислення дає змогу в процесі розумово-практичної діяльності проаналізувати більше ознак, що відображають зв'язки між елементами умови задачі, а також з іншими предметами та явищами [5, с. 56].

І. Михайлин, акцентуючи на складності об'єкта та предмета вивчення історії журналістики, відсутності комплексних навчальних матеріалів, зазначає: «Історія журналістики – надскладна галузь гуманітарного знання. Вона ширша за політичну історію, історію літератури, літературної критики, публіцистики, історію ідей і технологій. Вона всі ці історії включає в себе. Створення історії журналістики потребує величезних знань, наполегливості, елементарної працьовитості» [4, с. 474].

Сьогодні серед дослідників та викладачів історико-журналістських дисциплін обговорюються питання щодо того, яким чином цей блок має бути представлений у навчальному плані спеціальності «Журналістика», як окремі дисципліни «Історія української журналістики» та «Історія зарубіжної журналістики» чи як інтегрований курс «Історія української та зарубіжної журналістики». Практика викладання у вигляді узагальненого курсу вже довгий час існує в Моголинянській школі журналістики. На базі НаУКМА професор І. Срібняк видав інтегрований підручник для вищих навчальних закладів «Історія журналістики (XVII – XX ст.)», який викликав жваву полеміку серед істориків журналістики та зазнав конструктивної критики. У цій книзі, як

зазначає І. Михайлин історія української журналістики «вмонтована» в світові інформаційні процеси. Вона розглянута в трьох з десяти розділах. В інших розділах подані історичні процеси виникнення, становлення та розвитку журналістики у Великій Британії та країнах співдружності, у США, у Західній Європі (з виокремленням таких країн, як Франція, Німеччина, Іспанія, Італія, Швеція), в регіоні Далекого Сходу (з розглядом китайської, японської та корейської інформаційних систем), у регіоні Близького та Середнього Сходу (з виокремленням Туреччини та Саудівської Аравії). У низці параграфів розглянуто найбільш значні інформаційні структури: BBC – у Великій Британії, «Нью-Йорк таймс» і «Вашінгтон пост» – в США, «Аль Джазіра» – в арабському світі. «Раніше нікому не приходило в голову, що можна одночасно (в межах однієї навчальної дисципліни) викладати історію української та зарубіжної журналістики як історію журналістики в цілому. Раніше існувало переконання, що національна журналістика – це одне, а зарубіжна – це інше. Як мені відомо, в близьких до нас країнах світу ці системи знань існують окремо й формуються окремо» – зазначає у своїй рецензії до підручника І. Михайлин [4, с. 478].

Таким чином, для викладачів, які спеціалізуються на викладанні історико-журналістських дисциплін, постійно виникає проблема: як найефективніше передати студентам сформовані на досвіді минулого знання, як адаптувати ці знання до потреб сучасної журналістики, котра в умовах жорсткої ринкової конкуренції динамічно змінюється й розвивається. Сьогодення вимагає запровадження у навчальний процес нових методів, технологій, напрацювань. Це стосується і лекційних і практичних занять і, в першу чергу, самостійної та індивідуальної роботи студентів.

Лекційні заняття історико-журналістського змісту спрямовані на роз'яснення найважливіших моментів функціонування соціальних комунікацій / медіа в суспільстві на тлі перебігу історичних подій. Ефективність лекційної форми занять в межах означеного циклу дисциплін залежить, у першу чергу, від форми взаємодії викладача зі студентами. На нашу думку, в освоєнні теоретичних знань історико-журналістської професійної пам'яті лекційна форма має розвиватись від класичної

інформаційної до лекції проблемного характеру (лекція-діалог, лекція-прес-конференція тощо). За допомогою такого підходу викладач закладає перехід від простої передачі інформації до активного засвоєння змісту навчання із залученням механізмів теоретичного мислення і всієї структури психічних функцій. У цьому процесі зростає роль діалогічної взаємодії і спілкування під час лекції, посилюється значення соціального контексту у формуванні професійно важливих якостей особистості майбутнього журналіста.

Практичні заняття покликані закріпити знання про конкретні історико-журналістські приклади – видання, постаті, які є знаковими і визначальними для розвитку журналістики загалом. Із досвіду проведення практичних занять з дисциплін «Історія української журналістики» та «Історія зарубіжної журналістики», найбільший ефект дають такі форми комунікації, як: екскурсії, ділова гра, круглий стіл, презентація індивідуального дослідницького проекту, «портфоліо» та інш.

На самостійну роботу студентів із історії журналістики покладаються завдання доповнити уявлення про історико-журналістський процес за допомогою ознайомлення передусім з першоджерелами – конкретно означеними часописами та текстами, які найповніше і найяскравіше репрезентують свою добу. Самостійна дослідницька робота спонукає до власних розробок, дає можливість глибокого опанування знаннями з історії журналістики.

Опрацювання списку публіцистичних текстів вимагає від студентів довготривалої ретельної поступової роботи, передбачає не лише оглядове конспектування, а й вдумливий аналіз журналістських творів. При роботі над першоджерелами, студенту необхідно самостійного з'ясувати кілька важливих аспектів, що стосуються появи того чи іншого твору, спробувати визначити основну ідею публікації, знайти пояснення незрозумілим словам і фразам, виявити особливості авторської мови та стилю, прокоментувати використання образів і символів у тексті. Виконання таких завдань сприяє кращому розумінню змісту, наближає студента до реалій часу, який репрезентує та чи інша публікація, виробляє навички роботи з чужими текстами, вміння аналізувати й робити висновки з прочитаного. Окрім цього, ознайомлення з найкращими зразками публіцистики формує смак

майбутнього фахівця, виробляє професійні критерії, стає певним дороговказом у професійному зростанні.

Із досвіду викладання дисципліни «Історія зарубіжної журналістики», варто зазначити, що ефективно підібрана добірка «оригінальних» текстів (перекладів першоджерел), обов'язкових для прочитання, викликає у студентів позитивні відгуки й бажання самопрезентації через можливість висловити власні інтерпретації прочитаних матеріалів. Так, наприклад, однією із модульних робіт студентів є ретроспективний аналіз поеми С. Бранта «Корабель дурнів», завдання полягає у підготовці варіацій на тему сучасності. Наведемо уривок однієї з робіт, підготовленою студенткою третього курсу: *«Корабель дурнів» – сатирико-дидактична поема видатного німецького вченого, юриста, письменника-гуманіста С. Бранта, опублікована 1494 року. Хоча твір і написаний у кінці XV століття, але його мотиви перегукуються з сучасністю.*

Дуже цікавим є сам задум поеми. Автор «створює» корабель і заповнює його різними дурнями. Кожен персонаж уособлює якусь одну людську слабкість, наприклад заздрість, жадібність, брехню чи перелюбство. Не важко помітити, що персонажі позбавлені імен, рис характеру та біографії. С.Брант порівнює їх із героями Біблії та античної літератури. Як гуманіста, його приваблювала класична давність.

Корабель – символ життя на землі, адже всі люди – беззахисні мандрівники в цьому життєвському морі. Він зібрав на борту всі прошарки тогочасного німецького суспільства. Брант створив «людську комедію» та наділив її побутовими замальовками (суперечки в родині, бідність, зрада, хвастливість, мода). Кожна частина підкріплена античними й біблійними образами. У розділі «Про справжню дружбу» автор наводить приклад священної дружби царя Давида з Іонафаном і Ахілла з Патроком. Та одразу ж після цього виникає протиріччя: «Подібних друзів вже нема давно, грошей нема – тоді і дружби теж». Цю цитату можна віднести і до сьогодення, адже з того часу нічого абсолютно не змінилося. Люди як були жадібними, корисливими, так і залишилися – це проблема віків.

Не менш цікавою є глава «Залицяння» . Вона починається з опису богині Венери. Перед нами жінка постає в зовсім іншому вигляді, порівняно з минулим досвідом. Люди звикли, що Венера –

неземна красуня, «римська Афродіта», але поема показує її як зваблиту спокусницю. Тут Брант засуджує дурнів-розпусників, тому й вітає їх на борту свого корабля: «Запеклий дурень, хто вважає, що в блуді міру зберігає...».

«Корабель дурнів» – це не просто Цікава, розважальна книга. Насамперед вона носить повчальний характер. Кожен новий розділ починається з епіграфів. Вони є своєрідним вступом і готують до прочитання тексту. Завдяки їм стає зрозуміло, про що буде йти мова, а деякі епіграфи несуть у собі застереження. Окрім основної частини поеми, читач звертає увагу й на дидактичний підтекст. Разом із автором він аналізує події, вчинки, розкриває риси героїв-дурнів і в підсумку робить для себе короткий висновок.

С. Брант створив видатний твір, який став віддзеркаленням усіх наступних епох. Автор спостерігає за дурнями не лише з сатиричним осудом, а й із іронічною посмішкою. Він закінчує поему словами Вергілія, даючи цим зразок розумної поведінки (Кавун Ганна, студентка 3 курсу).

Використання ж такого типу занять, як презентація, може стимулювати студентів у дослідженні часописів, знаходити в них те, що може стати в пригоді сучасній періодиці. Особливо корисним є вивчення публіцистичних текстів, реклами, оформлення видань. Крім того, як зазначає М. Нечиталюк, «журналістська практика минулого і нашого часу дає немало прикладів того, як періодична преса прагнула і прагне до незалежності від будь-яких партій, політичних рухів і об'єднань та відвойовує це право у важкій боротьбі за виживання» [7, с. 9].

Презентація, як спосіб підготовки до практичного заняття є ефективним ресурсом в представленні персональній, їхнього біографічного компоненту, професійних здобутків, публіцистичного стилю, комерційного успіху тощо. Наприклад, з курсу «Історія української журналістики» студентам пропонується ознайомитися з такими постатями: Д. Драгоманов, М. Костомаров, Є. Грибінка, Т. Шевченко, І. Франко, О. Маковей, В. Липинський, М. Грушевський, С. Єфремов, Д. Донцов, О. Пчілка, В. Самійленко, Є. Чикаленко, С. Петлюра та інші. З курсу «Історія зарубіжної журналістики»: Джозеф Аддісон, Річард Стил, Даніель Дефо, Джонотан Свіфт, Неллі Блай, Гюнтер Вальраф,

Джозеф Пуліцер, Адольф Окс, Вільям Герст, Аксель Шпрингер та інші.

На думку професора О. Богуславського, умовою якісної підготовки студентів-журналістів у галузі історії журналістики є створення мультимедійного посібника. «Використання технологій мультимедіа дає додаткові можливості для перенесення центру ваги з вербальних методів навчання історії журналістики на методи пошукової і творчої діяльності. Це створює основу для самостійної навчально-дослідницької діяльності студентів із аналізу й узагальнення історичних матеріалів. Мультимедійні матеріали частково можуть замінити в навчальному процесі лекції, що робить їх актуальним матеріалом для дистанційної освіти» [1, с. 18].

Нові інформаційні технології, створюють додаткові можливості організації навчального процесу. Доступність цих технологій у викладанні історії журналістики на думку О. Богуславського, дає можливість для «наповнення мультимедійних курсів великим обсягом малодоступного ілюстративного матеріалу й історичних джерел; формування електронних архівів чи, як мінімум, електронних каталогів архівних документів, що полегшують досліднику та студенту пошук необхідної інформації» [1, с. 19]. Практичним результатом впровадження цих завдань стало створення електронної бібліотеки «Diasporiana» (<http://diasporiana.org.ua>), яка містить велику кількість цифрових копій рідкісних і цінних документів та видань різних років, що видавались українцями в еміграції. Бібліотека дає можливість вільного доступу користувачів до надбань української еміграції за допомогою Інтернет, це дозволяє використання її ресурсів для навчального процесу, зокрема підготовки студентів до практичних занять та самостійної роботи (матеріали зберігаються у форматі PDF та DJVU), для роботи над курсовими та дипломними дослідженнями історико-журналістського змісту тощо.

Отже, блок історико-журналістських дисциплін посідає важливе місце в сучасній професійно-орієнтованій підготовці журналіста, сприяє всеосяжності та інтегрованості знань майбутнього фахівця публічної комунікації. Попри численні дискусії, полеміки, пропозиції, публічні обговорення, презентації авторських програм та курсів, історія журналістики все більше

наповнюється новими дослідницькими роботами, електронними бібліотеками та мультимедійними ресурсами та інш., що допомагає викладачам урізноманітнювати навчальні форми роботи зі студентськими групами, робить максимально цікавим та якісним процес вивчення історичного досвіду процесії журналіста.

Література:

1. Богуславський О. Сучасні технології як засіб підвищення мотивації до вивчення історії української журналістики // Історія журналістики : навчально-методичне забезпечення, теоретичні та практичні знання і навички : Матеріали «круглого столу» Міжнародної наукової конференції «Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа та створення системи суспільних і громадських ЗМІ», Київ, 24-25 травня 2007 р. / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т журналістики; за ред. Н.М. Сидоренко. К. : Інститут журналістики, 2007. С.15–19.

2. Дем'яненко Н. Етапи педагогічної парадигми в історії класичного університету України // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Факультет соціології та психології. Інститут журналістики. Том V. К.: КПВД «Педагогіка», 2004. С. 42–48.

3. Михайлин І. Журналістика: розуміти чужі і створювати свої тексти // Історія журналістики : навчально-методичне забезпечення, теоретичні та практичні знання і навички : матеріали «круглого столу» Міжнародної наукової конференції «Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа та створення системи суспільних і громадських ЗМІ», Київ, 24-25 травня 2007 р. / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т журналістики; за ред. Н.М. Сидоренко. К. : Інститут журналістики, 2007. С. 7–9.

4. Михайлин І. Історія журналістики та проблеми її вивчення. Уроки одного підручника // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. Т. 15. С. 474–482.

5. Коваленко А. Особливості застосування системного підходу до аналізу проблеми розуміння // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса.

Шевченка. Факультет соціології та психології. Інститут журналістики. Том V. К.: КПВД «Педагогіка», 2004. С. 49–56

6. Мукомела О. Історія – об'єктивізація сучасності // Історія журналістики : навчально-методичне забезпечення, теоретичні та практичні знання і навички : Матеріали «круглого столу» Міжнародної наукової конференції «Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа та створення системи суспільних і громадських ЗМІ», Київ, 24-25 травня 2007 р. / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т журналістики; за ред. Н.М. Сидоренко. К. : Інститут журналістики, 2007. С. 10–12.

7. Нечиталюк М. Методологічні засади історико-журналістської науки // Українська преса: Хрестоматія. Т.1: Преса Східної України 60-х років XIX ст. / за ред. М. Нечиталюка. Л. : ПАІС, 1999. Т.1. С. 8–17.

8. Рубинштейн С. Проблемы общей психологи. Москва: МГУ, 1976. 416 с.

9. Семенко С. Роль краєзнавчих спецкурсів із історії журналістики у системі підготовки майбутніх фахівців регіональних ЗМІ // Історія журналістики : навчально-методичне забезпечення, теоретичні та практичні знання і навички : Матеріали «круглого столу» Міжнародної наукової конференції «Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа та створення системи суспільних і громадських ЗМІ», Київ, 24-25 травня 2007 р. / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т журналістики; за ред. Н.М. Сидоренко. К. : Інститут журналістики, 2007. С. 29–31.

10. Срібняк І. Історія журналістики (XVII – XX ст.) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : ВПЦ НаУКМА, вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 304 с.

11. Хітрова Т. Періодичні видання Запорізького краю початку XX ст.: типологічна система : монографія; каталог видань; хрестоматія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2011. 284 с.

ДОДАТОК 2

ДЕМОСФЕН

Друга промова про Філіппа (скорочено)

(Переклад Й. Кобова)

(1). Афіняни! Кожного разу, коли мова йде про дії Філіппа й порушення ним мирного договору, завжди я бачу одне й те саме: промови на захист наших інтересів здаються доречними й щирими, закиди ж проти Філіппа, як видно, обґрунтовані, але насправді нічого з необхідних заходів нітрохи не виконується, навіть настільки, щоб варто було слухати ці промови. (2). Мало того, наша політика докотилась до того, що чим переконливіше можна викрити Філіппа у порушенні договору і ворожих діях проти всієї Греції, тим важче стає знайти пораду, як бути далі. (3). В чому ж справа? А в тому, що загарбників треба зупиняти не словами, а ділами. Тим часом, насамперед ми самі, оратори, які промовляємо з трибуни, боячись викликати незадоволення з вашого боку, не даємо ділових порад і пропозицій, а тільки багато говоримо, як то обурливо поводить себе Філіпп і т. д. і т. д. З другого боку, і ви, що сидите тут, краще від Філіппа вмієте виголошувати справедливі промови і розуміти думки будь-якого оратора, зате ви зовсім не квапитеся, щоб перешкодити Філіппові у здійсненні його теперішніх задумів. (4). І ось внаслідок цього склалося становище, думаю, закономірне і, я б сказав, навіть природне: хто чим наполегливіше займається, то в нього краще й виходить: у Філіппа діла, а у вас ... слова. Отже, якщо ви й тепер задовольнитесь тим, що ваші промови справедливіші, ніж його, то це найлегше, і до цього не треба докладати будь-яких зусиль.

(5). Якщо ж подумати над тим, як виправити нинішнє становище, щоб стан справ непомітно не гіршав надалі і щоб ми не опинились віч-на-віч з величезною силою, якій не зможемо протистояти, то треба покінчити з дотеперішнім способом обговорення справ, а також і ми – промовці, всі як один, і ви, слухачі, повинні поставити собі за мету знайти якнайкращі й найдійовіші засоби порятунку, а не найлегші і найприємніші.

(6). Отже, насамперед афіняни, мене дивує наївність тих людей, які бачать, якої сили набрався Філіпп і яку територію він

підкорив своїй владі, а думають, що все це не становить серйозної небезпеки для нашої держави. Я хотів би просити всіх вас, щоб ви вислухали мої стислі міркування, які змушують мене чекати протилежного і вважати Філіппа нашим ворогом. Якщо визнаєте мене більш далекозорим, то ви мене послухаетесь, якщо ж – смільчаків, що повірили Філіппові, – приєднаєтесь до них.

(7). Отож, афіняни, мої міркування такі: чим заволодів Філіпп насамперед після укладення договору? Пілами і всіма справами у Фокіді. Ну, а далі? Як він цим скористався? Він волів діяти на руку фіванцям, а не нашій державі. Чому так? А тому, треба припускати, що, розраховуючи на загарбання і на підкорення всіх своїй владі, а не на збереження миру, спокою й справедливості, (8) він ясно побачив, що нашу державу і нашу чесність не можна нічим спокусити і нічого такого зробити, що спонукало б вас заради вашої власної вигоди дати на поталу будь-кого з інших греків, але помітив, що ви зважаєте на моральний бік усього і жахаєтесь ганьби, зв'язаної з брудною справою, передбачаєте всі наслідки, через те при першій-ліпшій спробі з його боку зробити якусь підлоту, ви дасте відсіч його зазіханням, немовби у вас була з ним війна. (9). Він розраховував (як це і сталося), що фіванці за виявлені їм послуги залишать йому свободу дій у всьому іншому і не тільки не будуть йому пакостити й перешкоджати, але навіть самі підуть воювати разом з ним, якщо їм накаже. З тих же міркувань він піддобрюється месенцям і аргосцям. Це якраз і є великою похвалою для вас, афіняни. (10). Адже у зв'язку з вашою поведінкою ви маєте таку славу, що ви одні з усіх греків не зрадите ні за Що в світі загальногрецької справи, не проміняєте своєї відданості Греції на будь-яку вигоду і користь. І цілком зрозуміло, що він про вас виробив собі такий погляд, а протилежний про фіванців і аргосців, бо він узяв до уваги не тільки сучасність, але і наше минуле. (11). Дізнався він, очевидно, і чув про те, що ваші предки, хоч і мали змогу верховодити над усіма іншими греками при умові, якщо самі підкоряться персидському цареві, не тільки відхилили таку пропозицію, коли до них прибув як посол Александр, предок сьогоднішніх македонських царів, але навіть воліли покинути країну й перетерпіти будь-які злигодні, потім вони здійснили подвиги, які завжди всі греки хочуть прославляти, але ніхто досі

не зумів належно про них розповісти, тому і я не буду про них говорити, а перейду до порядку денного,- це буде справедливо (подвиги їх занадто великі, щоб хтось міг їх належним чином описати словами), а предки фіванців і аргосців – одні прямо брали участь у поході персів проти нас, а другі не чинили їм опору. (12). Таким чином Філіпп знав, що одні й другі задовольняться особистою користю, а не будуть мати на увазі загальне добро усіх греків. Ну, ось він так і розраховував, що коли вам дасть перевагу, то вибере друзів на засадах законності; якщо ж зв'яжеться з тими, то в них знайде помічників для своєї загарбницької ненажерливості. Ось чому він більше цінує їх, ніж вас. Адже більше трієр, звичайно, ніж у нас, він у них не бачить. Справа не в тому, щоб він, знайшовши якусь сухопутну державу, відмовився з уваги на це від приморської країни і торгових портів, і не в тому, щоб він не пам'ятав промов і обіцянок, завдяки яким домігся укладення миру.

479 р. проводир перської армії, що залишилась у Греції після Саламінської поразки, Мардоній відрядив до афінян македонського царя Александра I, щоб умовити їх підкоритися персам, обіцяючи зате Афінам владу над всією Грецією.

(13). «Знаю все це, – скаже хтось, – але, клянусь Зевсом, не з загарбницьких мотивів і не з тих, які я йому закидаю, зробив це тоді Філіпп, а тому, що претензії фіванські були справедливіші, ніж наші». Проте виправдовуватись цією обставиною він зараз не може. Справді, як людина, яка тепер вимагає від лакедемонян надання незалежності Мессенії, він може виправдати свої дії посиленнями на справедливість, після того як сам колись передав міста Орхомен і Коронею під владу фіванців.

(14). «Але ж ні, він, клянусь Зевсом, був змушений це зробити (це одне залишається на виправдання) і погодився на це всупереч власному переконанню, опинившись, з одного боку, між фесальською кіннотою і, з другого боку, між фіванськими гоплітами». Прекрасно! Ось чому він, як кажуть, і думає поводитись з фіванцями обережно, а деякі люди, розгулюючи по місту, пускають у хід плітки, начебто він збирається перетворити Елатею в фортецю. (15). Він думає і ще буде думати, як гадаю, а одночасно не бариться подавати мессенцям і аргосцям допомогу проти лакедемонян; він посилає їм наєм-ників, відправляє гроші, і

Його самого чекають там з великим військом. То що ж: якщо він хоче знищити нинішніх ворогів Фів, тобто лакедемонян, так він буде рятувати фокейців, яких сам раніше погубив? (16). Хто в це може повірити? Навіть якщо припустимо, що Філіпп зробив це колись з необхідності і проти власної волі або тепер справді порвав стосунки з фіванцями, я особисто не уявляю собі, щоб він так вперто виступав проти їх ворогів. Його теперішня поведінка вказує на те, що він і тоді діяв з власної волі та й тепер, якщо тверезо дивитись на справу, все промовляє за те, що його діяльність цілком і повністю скерована проти нашої держави. (17). Таку політику веде він якоюсь мірою з необхідності. Справді, подумайте. Він хоче панувати, а противників цього він бачить тільки в одних вас. Беззаконня проти нас він допускається віддавна і сам це чудово розуміє. Захопивши колишні наші володіння, він забезпечує собі панування над усім іншим. Він усвідомлює, що, якби він випустив з рук Амфіполь і Потідею, то під ним горіла б земля на його батьківщині. (18). Таким чином він знає і те й друге: і те, що він має ворожі наміри супроти нас, і те, що ви це помічаєте. Але, оскільки він вважає вас за людей, не позбавлених глузду, то він насторожився, чекаючи, що ви при будь-якій нагоді завдасте йому удару, якщо він вас не випередить. (19). Ось чому він став обережним, причаївся, підбурює декого проти нашої держави – саме фіванців і деякі пелопоннеські міста, які ведуть таку саму політику, і він свідомий, що заради загарбницьких зазіхань вони будуть крізь пальці дивитись на все, що робиться довкола і при своїй обмеженості нездатні передбачити дальших наслідків. Але для людей, які мають хоч трохи глузду в голові, наочними прикладами можуть послужити ті випадки, про які я мав-нагоду розповісти месенцям і аргосцям, а, можливо, краще буде викласти їх і вам.

(26). Погоджувались вони з моїми словами, вислухали промови багатьох інших послів у моїй присутності та й пізніше, вже без мене, але, як видно, вони не відмовляються ні від дружби з Філіппом, ні від його обіцянок. (27). В цьому немає нічого дивного, що месенці і ще дехто з пелопоннесців будуть діяти всупереч здоровому глузду, хоч бачать, що для них інше краще, але ви – люди, які самі розбираєтесь у становищі і від нас, ораторів, чуєте про хитрощі та спроби оточити вас, самі не

отямитесь, як опинитесь у безвихідному становищі внаслідок бездіяльності і зволікання. Так безтурботність і задоволення сьогодні виявляються сильнішими, ніж користь, яку можна мати будь-коли в майбутньому.

(28). Отже, ви обміркуєте пізніше питання дальшого напрямку вашої політики, якщо будете розсудливі. Поки що я пропоную текст відповіді Філіппу. Звичайно, личило б, афіняни, запросити сюди тих, які прийшли до нас з обіцянками, під впливом яких ви склали умови миру. (29). Адже я сам ніколи в світі не взяв би участі в посольстві, ні ви, я впевнений, не припинили б воєнних дій, якби ви чекали такої подяки від Філіппа за укладення миру. Але тогочасні слова Філіппа далекі були від того, що тепер робиться. Слід було б, крім того, запросити сюди ще її інших. Кого ж? Саме тих промовців, які виступали проти мене, коли я вже після укладення миру, повернувшись відряджений вдруге з метою закріпити мирний договір присягою, помітив, що нашу державу морочать та й попереджав, застерігав, доводив, що ніяк не можна дати Філіппові на поталу Шли і фокейдів. (30). Тоді ці люди заявляли, що я п'ю тільки воду і тому, природно, став похмурий і лютий, а Філіпп, як тільки прийде сюди, здійснить усі наші бажання, зміцнить Феспії і Платеї, приборкає пиху фіванців, перекопає власними коштами Херсонес, а Евбею і Ороп віддасть вам за Амфіполь. Ви, очевидно, пам'ятаєте всі ці промови, виголошені з цієї трибуни, хоч ви забуваєте провини своїх кривдників. (31). Найбільша ганьба полягає в тому, що ви, ошукані надіями, поширили умови миру навіть на майбутні покоління. До такої міри ви дали себе ошукати. Навіщо я про це згадую тепер і чому вимагаю, щоб їх викликати? Клянусь богами, я скажу вам щиро всю правду і нічого не приховаю. (32). Не для того, щоб, завівши суперечку, самому говорити з ними перед вами на рівних правах, не для того, щоб тим, які виступали проти мене з самого початку, дати знову нагоду одержати хабара від Філіппа, не для того, щоб займатися пустими балачками.

(33). Небезпека, як бачу, дедалі зростає; я хотів би помилитись, але боюся, що вона вже занадто близько. Прийде така хвилина, коли ви не зможете байдуже дивитись на події і не будете слухати про навислу небезпеку ні від мене, ні від когось іншого,

але самі побачите і ясно зрозумієте, що так насправді стоїть справа. А тоді вас охопив гнів і лють. (34). Я боюсь тільки, щоб посла не змовчали в тих справах, за які одержали хабарі і щоб ви звернули свій гнів проти тих людей, які намагатимуться виправити справи, яким вони спричинили шкоду. Взагалі я помічаю, що люди часто спрямовують свою лють не на винних, а на того, хто потрапляє їм під руку. (35). Тим-то поки небезпечне становище тільки складається і назріває, поки ми можемо обмінюватись думками, я хочу кожному з вас пригадати (хоч ви самі про це добре знаєте), хто намовив вас залишити без захисту Фокіду і Піли. Заволодівши ними, Філіпп став господарем дороги, яка веде до Аттики і Пелопоннесу, і через те примусив нас замислитись тепер не над темою справедливості, а над становищем в самій країні і над війною, яка загрожує Аттиці. Ця війна, звичайно, кожному принесе чимало горя, коли Філіпп з'явиться тут, але зародилась вона саме в той день – день підписання миру. (36).

Справді, якби вас тоді не ошукали, держава не була б у халепі. Адже Філіпп, зрозуміла річ, не міг би ні ввійти до Аттики на кораблях – раніше треба було б перемогти нас на морі – ні ввести військо через Піли і Фокіду, але йому довелося б або виконати умови миру і сидіти тихо, дотримуючись мирного договору, або опинитися перед загрозою війни так само важкої, як та, яка викликала в нього бажання миру. (37). Так ось тепер я досить сказав, щоб пригадати вам те, що було. Хай боги не допустять того, щоб ми все це відчули на власній шкурі. Нікому, навіть тим, хто заслужив би загибелі, я особисто не бажав би розплатитись карою, яка була б зв'язана з небезпекою і шкодою для всіх.

ДОДАТОК 3

МАРК ТУЛЛІЙ ЦІЦЕРОН Промова на захист поета Архія

(Переклад Й. Кобова)

(1) Судді! Якщо в мене є якась крихітка таланту (а я свідомий, що він незначний), або хоч трохи ораторської вправності (наділений я нею, визнаю, в скромній мірі), або якісь теоретичні знання в галузі красномовства, які ґрунтуються на докладному вивченні благородних наук (їх я, скажу прямо, ніколи не цурався), то результатів усього цього повинен вимагати від мене з повним правом в першу чергу ось цей Авл Ліціній Архій. Як далеко я можу сягнути своєю пам'яттю назад і охопити відрізок пройденого життя й воскресити найраніші спогади дитинства, то саме його я бачу як наставника у виборі моїх зацікавлень літературою. Якщо моє красномовство, сформоване за його порадами й вказівками, допомагало інколи людям у біді, то тепер першим моїм обов'язком є подати допомогу і порятунок у міру моїх можливостей саме тому, у кого я одержав те, чим можу допомагати одним і рятувати інших. (2) І щоб була ніхто не дивувався цим моїм словам – бо ж Архій наділений якимись іншими здібностями, а не теоретичною й практичною обізнаністю з ораторським мистецтвом, – мушу сказати, що я ніколи не присвячував себе самому тільки красномовству. Адже всі науки, які дають людині культуру, якимсь чином пов'язані й споріднені між собою. (3) Проте, щоб комусь не здавалося дивним те, що на публічному суді в кримінальній справі про порушення закону, яка розглядається перед претором римського народу, людиною надзвичайних прикмет, перед вельми суворими суддями й при такому великому зібранні людей, я вдався до незвичного виду красномовства, несумісного не тільки з загальноприйнятою судовою практикою, а й взагалі з практикою публічних процесів, прошу вас, з уваги на особу обвинуваченого, дозволити мені в цій справі на поступку, яка, сподіваюсь, для вас не буде прикрою. Перед лицем

численного зібрання найосвіченіших людей, з уваги на вашу культуру, а також на претора, який керує процесом, дозвольте мені у своєму виступі на захист видатного поета й винятково вченої людини дещо більше сказати про культуру й літературу та у зв'язку з особою відповідача, який у своєму спокійному житті і в поетичній діяльності мало мав спільного з судами, скористатися майже новим і незвичним видом красномовства.

(4) Якщо я відчую, що ви даєте на це свою згоду й дозвіл, безперечно, зумію вас переконати, що ось цей Авл Ліціній, будучи громадянином, не тільки не повинен втратити права римського громадянства, а навпаки, якщо б навіть не мав його, то заслуговував би на те, щоб його внесли до списків громадян. Отже, як тільки Архій вийшов з хлоп'ячих років і після одержання освіти, яка формує душу дитини, присвятив себе літературній діяльності, швидко почав затьмарювати всіх славою свого таланту, насамперед в Антіохії (там він народився в знатній сім'ї), місті колись багатому й багатолюдному, осередку вчених людей і благородних наук. Пізніше в інших областях Азії і в усій Греції його поява викликала такий подив, що очікування його прибуття перевершувало чутку про його обдаровання, а захоплення після приїзду перевершувало сподівання. (5) У той час в Італії грецька наука і мистецтво були дуже поширені, і в Лації їх вивчали в тих самих містах, що й сьогодні, правда, з більшим запалом, та й тут, у Римі, їх високо цінували, особливо завдяки мирній обстановці в державі. Тим-то жителі Тарента, Регія, Неаполя надали Архієві право громадянства, а також інші привілеї; всі, хто міг якось оцінити талант, вважали за честь для себе познайомитись з ним і приймати його в себе як бажаного гостя. Коли він завдяки такій великій славі став усім відомий, прибув до Рима в часи консульства Марія і Катула. Тут він передусім натрапив на консулів, військові подвиги одного з яких могли послужити йому темою для оспівування, тоді як у другого міг знайти не лише ратну доблесть, а й прихильність й зрозуміння поезії. Хоч Архій тоді ще носив претексту, його зразу прийняла до свого дому

родина Лукуллів. Не тільки його літературний талант, а й природжені прикмети спричинилися до того, що дід, який перший поставився до нього доброзичливо в молоді роки, залишився для нього найріднішим і на старість. (6) У ті часи він здобув собі симпатію Квінта Метелла Нумідійського і його сина Пія, його поезії слухав Марк Емілій, дружили з ним батько й син Квінти Катугли, високої думки про нього був Луцій Красс. Оскільки дружні стосунки зв'язували з Лукуллами, Друзами, Октавіями, Катоном і цілою родиною Гортенсіїв, то Архій користувався в людей великою повагою, тому що шану до нього виявляли не тільки ті, хто прагнув почути і пізнати його поезію, але також ті, хто, можливо, тільки вдавав, що дуже цього хоче. Згодом, після досить тривалого часу, Архій поїхав з Лукуллом на Сіцилію і, повертаючись звідти, разом з цим же Лукуллом прибув до Гераклеї. Це було союзне місто, наділене дуже широкими правами, і тому Архій захотів одержати в ньому права громадянства. Одержав він їх у гераклеїців, тому що його самого вважали гідним цього, а також завдяки повазі і впливові Лукулла. (7) На підставі закону Сільвана й Карбона права громадянства надавались «кожному, хто був приписаний до союзної міської общини, хто жив в Італії тоді, коли з'явився закон, і хто протягом шістдесяти днів заявив про це преторові». Тому що Архій жив у Римі довгі роки, він подав заяву преторові Квінту Метеллові, який був його близьким другом.

ДОДАТОК 4

СЕБАСТІАН БРАНТ. КОРАБЕЛЬ ДУРНІВ (Уривок).

Хто вік за модами пильнує,
Той сам собі ганьбу готує
І дурнів при собі гуртує.
ПРО НОВІ МОДИ
Те, що ганьбою в нас було,
Тепер пошани набуло.
Краса чоловічини – борода.
А й він, як жінка, без стида
На себе вихлюпне олію,
Понікуди оголить шию,
В обручках ходить, в ланцюгах,
Як той невольник в кайданах.
Смолистий чуб зав'є в кільце
Та ще розіб'є і яйце.
Убгає в кошика волосся,
Щоб краще в кучері вилося.
Той сушить голову в вікні,
Той проти сонця, на вогні.
Цілком сучасний одяг мужа,
Та розкошує в ньому мужа,
Бо одяг має силу зборок
І складок, згорток, фалд, оборок;
Їх є і в пальтах, в сорочках,
В пантофлях, штанах, у плащах:
Костюм єврейський знов ожив.
Закон у мод: приплив – відплив.
Це знак, що вабить нас пиха
На стежку сорому й гріха.
У нас царює пані Мода,
А нам від неї тільки шкода.
Вона убрання утинає,
Аж ледве пуп не виглядає.
Геть, націє німецька, моди,
Вони ганьба і глум природи! –
Являють те, що вкрити слід!

Заполонив порок весь світ!
Не може далі так тривати.
Як одкоша цьому не дати.
То далі піде в нас ще гірш.
Ціна всім буде мідний гріш.
Чи сам спочину в тьмі гробниць,
Чи, підло вбитий, ляжу ниць,
А не зречуся я дурниць.
ДУРНІ В СТАРОСТІ
Я – дурень – цілий вік прожив,
Ума ж нітрохи не нажив.
Дзвоню в сто літ я бубонцями
Тим хлопцям, що не мають тями.
Владар над дітьми з юних літ,
Їм залишаю заповіт.
Як хочеш в рай, то ось порада:
Мій приклад є цьому завада.
Я вчу, чого мене навчали,
Та хочу, щоб і шанували.
Насмілюсь хвастати ганьбою,
Що скрізь в дорозі йшла за мною.
Я всіх морочив, я кипів,
Казився я, впадав у гнів.
А що не встиг ще сам зробити,
Те Ганс мій зможе довершити.
І довершив він, може, досі б
На свій дурноголовий спосіб.
О, стане справжнім дурнем він.
Всі скажуть: «Вдався в батька син!»
Він за заслуги немалі
Поїде в нашім кораблі.
На тому світі нам радіти,
Що нас на цім заступлять діти
Усі обманюються нині,
Що старість з мудрістю – єдині.
Хто злегковажить верховодою.
Коня не стримає вуздою, –
Той навznak гримне між юрбою.

ПРО НЕОБАЧНИХ ДУРНІВ

Хто з пані Дурістю здружився,
Жалкує потім: «Помилився!»
Берись до діла з головою,
Обачним будь перед їздою,
Хто після вчинку жде поради,
Нехай нетямиться з досади,
Хто вчинки зважить передовсім,
Митець у заході своїм!
Коли б Адам подумав краще,
Не їв би яблуко він натше,
То їх із Євою обох
Не виганяв би з раю бог.
Поміркувавши, Йонафан
Розкрив би Трифонів обман,
Підступних би не взяв дарів,
Жахної смерті б не зустрів.
Мав Юлій Цезар дар багатий
Провадить бій, вести дебати,
Та, живучи у мирі й щасті,
Недбалий, не минув напасті:
Зневажив лист, а в тім конверті
Застерігалося від смерті.
Прорахувавсь і Никанор:
Продав качок, та не з комор.
А тих, що їх і не впіймав,
От головою і наклав:
Кат руку й голову відсік
І вирвав з коренем язик.
Діла ідуть тоді прекрасно,
Коли їх роблять своєчасно.
А хто все чинить хапкома,
Той тільки ноги поламає.
До нас, братове, приставай!
Ми пливемо в казковий край!

ДОДАТОК 5

ДЖОН МІЛЬТОН. АРЕОПАГТИКА.

Промова до англійського парламенту про свободу преси

(уривок)

(переклад О. Мелещенка)

Високий парламент! Ті, хто промовляють до станів і правителів держави або, не маючи такої можливості, як приватні люди письмово висловлюються про те, що, на їхню думку, може сприяти загальному благові, починаючи таку важливу справу, відчувають, мені здається, у глибині душі своєї чимало коливань і хвилювань, одні – сумніваючись в успіхові, інші – побоюючись осуду; одні – сподіваючись, інші – вірячи в те, що вони хочуть сказати. І мною, можливо, іншим часом міг би оволодіти кожен з цих настроїв, дивлячись за предметом, якого я торкався; та й тепер, імовірно, з перших же слів моїх виявилось б, який настрій володіє мною сильніше над усе, якщо б сама спроба цієї промови, розпочатої за таких умов, і думка про тих, до кого вона звернена, не розпалили сил душі моєї для почуття, яке набагато бажаніше, ніж зазвичай у передмові.

Хоча я й розповів про це, не очікуючи нічиїх запитань, але я не заслужу докору, бо це почуття є не що інше, як захоплене привітання усім бажаним сприяти свободі своєї батьківщини – свободі, якій вірним свідченням, якщо не трофеєм, є вся ця промова.

Без сумніву, свобода, на яку ми можемо сподіватись, полягає не в тому, щоб у державі не було жодних образ – у нашому світі чекати цього не можна, – але коли скарги з готовністю вислуховуються, ретельно розбираються і швидко задовольняються, тоді досягнуто вищої межі громадянської свободи, якої тільки можуть бажати розсудливі люди. Якщо ж я в нинішній час самою промовою своєю свідчу про те, що ми вже значною мірою наблизились до такого становища, якщо ми позбулися злигоднів тиранії та забобонів, закладених у наших принципах, перевершивши мужністю епоху римського відродження, то приписати це слід передусім, як і належить, могутній допомозі Господа, нашого визволителя, а потім – вашому

вірному керівництву та вашій безстрашній мудрості, лорди та громади Англії! Хвалебні промови на честь добрих людей і доблесних правителів не служать перед обличчям Господа применшенням Його слави; але якщо б я тільки тепер став хвалити вас, після такого блискучого успіху ваших славних діянь і після того, як держава так довго була б зобов'язана вашій безупинній доблесті, то мене по справедливості належало б зарахувати до тих, хто надто пізно і недбало складає вам подяку.

Існує, проте, три головні умови, без яких усяку подяку слід вважати лише ввічливістю та лестощами: по-перше, якщо дякують тільки за те, що дійсно гідне подяки; по-друге, якщо наводяться найправдоподібніші докази, що тим, кому дякують, насправді властиві приписувані їм якості; нарешті, якщо той, хто дякує, може довести, що він не підлещує, а дійсно переконаний у своїх словах. Дві перші умови я уже виконав раніше, протидіючи людині [Мається на увазі архієпископ Ексетерський Голль (1574–1656)]. Він був палким захисником єпископату проти пресвітеріан і написав «Про божественне право єпископату», яка своєю вульгарною та шкідливою подякою намагалася зменшити ваші заслуги; останнє ж, що стосується мого особистого виправдання в тому, що я не підлещував тих, кого вихваляв, залишилось якраз для цього випадку. Бо той, хто відкрито звеличує діяння, здійснені так славно, і не боїться так само відкрито заявляти, що можна здійснити ще кращі справи, дає вам кращий доказ своєї правдивості та найщирішої готовності з надією покласти на вашу діяльність. Його вища подяка – не лестощі, і його щиросердна думка – свого роду подяка; ось чому хоча я й буду стверджувати та доводити, що для істини, науки та держави було б краще, якби один виданий вами закон, який я назву, було скасовано, але це лише ще більше сприятиме блиску вашого м'якого та справедливого управління, оскільки, завдяки цьому приватні люди переймуться впевненістю, що вам набагато приємніше відкрито висловлена думка, ніж, скажімо, іншим державним людям відкриті лестощі. І люди зрозуміють тоді, яка різниця між великодушністю трирічного парламенту та ревнивою пихатістю прелатів і державних сановників, недавніх узурпаторів влади, тому що переконуються, що ви, серед ваших перемог і успіхів, набагато милостивіше приймаєте заперечення проти вотируваного вами закону, ніж інші

уряди, що залишили по собі лише пам'ять ганебного марнославства розкоші, терпіли найменший вираз незадоволення яким-небудь поспішним їхнім указом.

Якщо я, лорди та громади, до такої міри покладаюся на вашу доброту, громадянську велич і благородство, то наважуюся прямо суперечити виданому вами закону, то від докорів у недосвідченості чи зухвалості я легко можу захистити себе, раз усі зрозуміють, наскільки, на мою думку, вам більше личить наслідувати стару елегантну гуманність Греції, ніж варварську гордість гуннського та норвезького марнославства. Саме з тих часів, тонкій мудрості та знанням яких ми зобов'язані тим, що ми уже не готи і не ютландці, я можу вказати людину, котра звернулася із своєї приватної оселі з письмовим посланням до афінського ареопагу з метою переконати його змінити демократичну форму правління, що тоді існувала [Мільтон має на увазі промову Ісократу «Агеоратікос», з якою він звернувся до ареопагу і радив йому відновити конституцію Солона]. У ті дні людей, які займалися наукою мудрості та красномовства, не лише в їхній власній країні, але й в інших землях так ушановували, що міста та села слухали їх охоче і з великою повагою, якщо вони публічно зверталися з яким-небудь напучуванням до держави. Так, Діон з Пруси – іноземний оратор і приватна особа – давав пораду родосцям з приводу одного раніше виданого ними закону; я міг би навести безліч інших прикладів, але в цьому немає потреби. Однак, якщо їхнє життя, присвячене цілком науковим заняттям, а також їх природні здібності – які, на щастя, далеко не з гірших при 52 с.ш. – перешкоджають мені вважати себе рівним кому-небудь із володарів подібних переваг, то я хотів би усе ж, щоб мене вважали не настільки нижче за них, наскільки ви переважаєте більшість тих, хто вислуховував їхні поради. Найвеличніший же доказ вашої справжньої переваги над ними, лорди та громади, повірте, буде наявним, якщо ваша розважливість почує й послухає голос розуму – звідки б він не лунав, – і ви під впливом його скасуєте виданий вами закон так само охоче, як будь-який із законів, виданих вашими попередниками.

Якщо ви вирішите таким чином – а сумніватися в цьому було б образою для вас, – то я не бачу причин, які б перешкодили мені прямо вказати вам слухний випадок для прояву як властивої

вам вищою мірою любові до істини, так і прямоти вашого судження, безпристрасного і до вас самих; для цього вам потрібно лише переглянути виданий вами закон про пресу, згідно з яким «жодна книга, памфлет чи газета віднині не можуть бути надруковані інакше, як після попереднього перегляду та схвалення осіб чи, принаймні, однієї з осіб, для того призначених». Тієї частини закону, яка справедливо зберігає за кожним право на його рукопис, а також турбується про бідних, я не торкаюсь; бажаю лише, щоб ця частина не послужила приводом до скривдження та переслідування чесних і працелюбних людей, котрі не порушили жодної з цих статей. Що ж стосується статей про книжкову цензуру, яку ми вважали відмерлою разом з прелатами та її братами, великопісними та шлюбними дозволами [у революційну епоху шлюби здійснювались громадянським порядком і без дозволу з боку духовенства. Великопісні дозволи – дозволи куштувати в деякі дні посту рибу], то з приводу цієї частини закону я постараюся вам показати, за допомогою своїх міркувань, таке: по-перше, що винахідниками цього закону були люди, яких ви б неохоче прийняли в своє середовище; по-друге, як взагалі слід ставитись до читання, якими б не були книги; і, по-третє, що цей закон зовсім не допоможе знищенню спокусливих, революційних і наклепницьких книг, – для чого він переважно і був виданий. Нарешті, цей закон насамперед відніме енергію в усіх учених і послужить гальмом істини не лише тому, що позбавить вправ і притупить наші здібності стосовно уже наявних знань, але й тому, що він затримає та уріже можливість подальших відкриттів як у духовній, так і в світській галузях.

Я не заперечую того, що для церкви та держави вищою мірою важливо пильним оком стежити за поведінкою книг, так само, як і за поведінкою людей, і в разі потреби затримувати їх, ув'язнювати та якнайсуворіше судити як злочинців; бо книги – не мертві цілком речі, а істоти, що містять у собі насіння життя, такі ж діяльні, як та душа, породженням якої вони є; мало того, вони зберігають у собі, як у фіалі, найчистішу енергію та екстракт того живого розуму, який їх породив. Я знаю, що вони такі є живучі та плідні, як міфічні зуби дракона, і що, будучи розсіяні скрізь, вони можуть повстати у вигляді озброєних людей. Тим не менше якщо не дотримувати тут обережності, то вбити хорошу книгу означає те

ж саме, що вбити людину: хто вбиває людину, вбиває розумну істоту, подобу Божу; той же, хто знищує хорошу книгу, вбиває самий розум, вбиває образ Божий наче в зародку. Багато людей своїм життям лише обтяжують землю; хороша ж книга – дорогоцінний життєвий сік творчого духу, набальзамований і збережений як скарб для майбутніх поколінь. Правду кажучи, жодний час не може відновити життя – та у цьому, мабуть, і немає великої втрати – і довгий ряд століть часто не в змозі поповнити втрати відкинутої істини, втрата якої завдає шкоди цілим народам. Тому ми повинні бути обережними, переслідуючи живі праці громадських діячів, знищуючи доросле життя людини, нагромаджене та збережене в книгах; в іншому випадку ми можемо вчинити свого роду вбивство, іноді віддавати на муки; якщо ж йдеться про всю пресу, – то свого роду поголівному знищенню, яке не обмежується просто умертвінням життя, але поражає саму квінтесенцію, саме дихання розуму, поражає безсмертя раніше життя. Однак, щоб мене не звинуватили в тому, що я, нападаючи на цензуру, виправдовую надмірну вільність, то я не відмовляюся послатись на історію, оскільки це буде потрібно для з'ясування заходів, що вживалися у славетних давніх державах проти літературних негараздів до того часу, поки проект про Цензуру не виповз із інквізиції, не був підхоплений нашими прелатами та не захопив деяких з наших пресвітерів.

ДОДАТОК 6

М.В. Ломоносов

Рассуждение об обязанностях журналистов при изложении ими сочинений

предназначенное для поддержания свободы философии

М.В. Ломоносов. Полное собрание сочинений. Т. 3. М.-Л.: Из-во АН СССР, 1952.

Всем известно, сколь значительны и быстры были успехи наук, достигнутые ими с тех пор, как сброшено ярмо рабства и его сменила свобода философии. Но нельзя не знать и того, что злоупотребление этой свободой причинило очень неприятные беды, количество которых было бы далеко не так велико, если бы большинство пишущих не превращало писание своих сочинений в ремесло и орудие для заработка средств к жизни, вместо того чтобы поставить себе целью строгое и правильное разыскание истины. Отсюда проистекает столько рискованных положений, столько странных систем, столько противоречивых мнений, столько отклонений и нелепостей, что науки уже давно задохлись бы под этой огромной грудой, если бы ученые объединения не направили своих совместных усилий на то, чтобы противостоять этой катастрофе. Лишь только было замечено, что литературный поток несет в своих водах одинаково и истину и ложь, и бесспорное и небесспорное, и что философия, если ее не извлекут из этого состояния, рискует потерять весь свой авторитет, – образовались общества ученых и были учреждены своего рода литературные трибуналы для оценки сочинений и воздания должного каждому автору согласно строжайшим правилам естественного права. Вот откуда произошли как академии, так – равным образом – и объединения, ведающие изданием журналов. Первые – еще до того, как писания их членов выйдут в свет – подвергают их внимательному и строгому разбору, не позволяя примешивать заблуждение к истине и выдавать простые предположения за доказательства, а старое – за новое. Что же касается журналов, то их обязанность состоит в том, чтобы давать ясные и верные краткие изложения содержания появляющихся

сочинений, иногда с добавлением справедливого суждения либо по существу дела, либо о некоторых подробностях выполнения. Цель и польза извлечений состоит в том, чтобы быстрее распространять в республике наук сведения о книгах.

Не к чему указывать здесь, сколько услуг наукам оказали академии своими усердными трудами и учеными работами, насколько усилился и расширился свет истины со времени основания этих благотворных учреждений. Журналы могли бы также очень благотворно влиять на приращение человеческих знаний, если бы их сотрудники были в состоянии выполнить целиком взятую ими на себя задачу и согласились не переступить надлежащих граней, определяемых этой задачей. Силы и добрая воля – вот что от них требуется. Силы – чтобы основательно и со знанием дела обсуждать те многочисленные и разнообразные вопросы, которые входят в их план; воля – для того, чтобы иметь в виду одну только истину, не делать никаких уступок ни предубеждению, ни страсти. Те, кто, не имея этих талантов и этих склонностей, выступают в качестве журналистов, никогда не сделали бы этого, если бы, как указано, голод не подстрекал их и не вынуждал рассуждать и судить о том, чего они совсем не понимают. Дело дошло до того, что нет сочинения, как бы плохо оно ни было, чтобы его не превозносили и не восхваляли в каком-нибудь журнале; и, наоборот, нет сочинения, как бы превосходно оно ни было, которого не хулил бы и не терзал какой-нибудь невежественный или несправедливый критик. Затем, число журналов увеличилось до того, что у тех, кто пожелал бы собирать и только перелистывать «Эфемериды», «Ученые газеты», «Литературные акты», «Библиотеки», «Записки» и другие подобного рода периодические издания, не оставалось бы времени для чтения полезных и необходимых книг и для собственных размышлений и работ. Поэтому здравомыслящие читатели охотно пользуются теми из журналов, которые признаны лучшими, и оставляют без внимания все жалкие компиляции, в которых только списывается и часто коверкается то, что уже сказано другими, или такие, вся заслуга которых в том, чтобы неумеренно и без всякой сдержки изливать желчь и яд. Ученый, проникательный, справедливый и скромный журналист стал чем-то вроде феникса.

Доказывая то, что я только что высказал, я испытываю затруднение скорее вследствие обилия примеров, чем их недостатка. Пример, на который я буду опираться в последующей части этого рассуждения, взят из журнала, издаваемого в Лейпциге и имеющего целью давать отчеты о сочинениях по естественным наукам и медицине.

Среди других вещей там изложено содержание «Записок Петербургской Академии». Однако нет ничего более поверхностного, чем это изложение, в котором опущено самое любопытное и самое интересное и одновременно содержатся жалобы на то, что академики пренебрегли фактами или свойствами, очень хорошо известными специалистам; между тем выставить их напоказ было бы просто смешно, особенно в предметах, не допускающих строгого математического доказательства.

Одно из самых неудачных и наименее сообразных с правилами здоровой критики извлечений – это извлечение из работ г-на советника и профессора химии Михаила Ломоносова; в нем допущено много промахов, которые стоит отметить, чтобы научить рецензентов такого сорта не выходить из своей сферы. В начале объявляется о замысле журналиста; оно – грозное, молния уже образуется в туче и готова сверкнуть. «Г-н Ломоносов, – так сказано, – хочет дойти до чего-то большего, чем простые опыты». Как будто естествоиспытатель действительно не имеет права подняться над рутинной и техникой опытов и не призван подчинить их рассуждению, чтобы отсюда перейти к открытиям. Разве, например, химик осужден на то, чтобы вечно держать в одной руке щипцы, а в другой тигель и ни на одно мгновение не отходить от углей и пепла?

Затем критик старается высмеять академика за то, что тот пользуется принципом достаточного основания и, по его выражению, истекает потом и кровью, применяя этот принцип при доказательстве истин, которые он мог бы предложить сразу как аксиомы. Во всяком случае, он говорит, что сам он принял бы их за таковые. Однако в то же время он отвергает самые очевидные положения, считая их чистым вымыслом, и тем самым впадает в противоречие с самим собой. Он издевается над строгими доказательствами там, где они необходимы, и требует их там, где

они излишни. Пусть философы, желающие избежать столь разумных насмешек, подумают, как им взяться за дело, чтобы ничего не доказывать и в то же время все-таки доказывать.

Движение колоколов – предмет, который журналист подвергает критике, лишенной всякой основательности. Он упрекает Ломоносова в том, что тот не дает правильного представления об этом вопросе. Но можно ли судить с большей дерзостью? Когда говорят таким образом, то что это: недостаток ума, внимательности или справедливости? Критик смешивает внутреннее движение колокола с его движением в целом, хотя это две совершенно разные вещи, и никто не может принять дрожания колокола за его внутреннее движение, после того как академик так определенно сказал в § 3 своей работы, что внутреннее движение состоит в изменении положения нечувствительных частиц. Раскачивается ли колокол, совершает ли он вращательное движение, передвигается ли он из одного места в другое, – все эти движения не будут иметь ничего общего с его внутренним движением и, следовательно, не могут рассматриваться как причина теплоты. Действительно, когда колокол дрожит, части колеблются вместе с целым. Дело обстоит так же, как в целом теле, совершающем поступательное движение: все частицы также движутся вместе; но тут совсем нет внутреннего движения; так же обстоит дело и в случае дрожания колокола. Пусть же рецензент узнает, что при дрожании внутреннее движение происходит лишь в том случае, когда частицы колеблющегося тела изменяют свое взаимное расположение в течение неуловимого промежутка времени (§ 3, 6) и, следовательно, очень быстро воздействуя друг на друга и друг другу противодействуя. Это, однако, может происходить лишь в таком теле, которое свободно от сцепления частей; так, разумеется, ведут себя частицы воздуха при изысканиях, имеющих своим предметом их упругость. Пусть тот же рецензент узнает отсюда, что никто в большей степени, чем он, не нарушает закона, который он хочет установить для других: хорошо развертывать первые основания, служащие для объяснения какого-нибудь предмета.

Поступательное движение или дрожание не могли бы быть причиной внутренней теплоты; критик не имел бы возможности упорствовать в своем заблуждении по этому поводу, если бы он

знал, что колокола, когда они звонят и раскачиваются с наибольшей силой, тем не менее остаются холодными. Таким образом, он сам ничего не смыслит и совсем некстати силится быть любезным, приписывая автору утверждение, будто вращательное движение частей есть причина теплоты.

Не более основательно – в его рассуждении о § 14 работы г-на Ломоносова – мнение, будто математики никогда не применяют способа *a posteriori* для подтверждения уже доказанных истин. Разве не достоверно, что как в элементарной, так и в высшей геометрии пользуются числами и фигурами для того, чтобы объяснять теоремы и в некотором смысле представлять их наглядно, и что затем в приложении математики к физике постоянно пользуются опытами для обоснования доказательств? Этого не будут отрицать те, кто имеет хотя бы самое поверхностное знакомство с математикой. Г-н Вольф сделал из этого даже закон в своей «Арифметике» (§ 125). Стыдно судье не знать такого закона или пренебрегать им.

Журналист более прав, когда он отрицает возможность вращательного движения частиц, не обладающих сферической формой. Но именно в этом он одного мнения с автором. Ведь это с его стороны недобросовестная придирка, когда он говорит, что автор не высказал прямо этого утверждения, тогда как последнее вытекает как самое непосредственное следствие из учения, изложенного в § 13, и не может быть и тени сомнения в том, что, раз доказано вращательное движение, производящее теплоту в собственной материи тел, частицы этой материи неизбежно должны быть сферическими. К тому же перворазрядные философы обычно рассматривали первичные частицы вообще как сферические и, мне думается, они правы. Ибо, если придавать какое-нибудь значение аргументам, основанным на аналогии, – нельзя встретить примера более разительного, чем тот, который имеет место в разбираемом вопросе. Природа заметно предпочитает круглую форму как для самых больших, так и для самых малых вещей; это можно наблюдать, начиная с громадных и целостных тел вселенной и кончая маленькими шариками, плавающими в крови. Есть ли в различных частях животных и растений, в яйцах, плодах, семенах какая-либо фигура, которая встречалась бы чаще, чем круглая? А что касается жидких тел, не

исключая и расплавленных металлов, то они постоянно принимают форму шаровидных капель – тем более круглых, чем размеры их меньше. Этого было бы достаточно, чтобы подкрепить предположение о том, что элементарные частицы – тоже шаровидные, но у нас нет недостатка и в более сильных доводах, делающих это еще более очевидным. Нас не должно останавливать опасение, что бесконечное разнообразие вещей было бы невозможным, если мы не допустим разнообразия в их основах, – ибо разная величина, положение, место достаточны для объяснения этого различия. Однако я отнюдь не намерен давать здесь уроки физики судье; я хочу лишь предупредить его о том, что, раз он выполняет эту должность, он не должен торопиться выносить свой приговор без основательного допроса подсудимых и увлекаться выискиванием вины там, где ее совсем нет.

Примириятся ли, например, ученые, занимающиеся ныне изучением природы, со следующим постановлением, исходящим от его трибунала? Будто ныне благоразумные физики не гонятся за точным знанием фигуры частиц. Бесспорно, это не пришлось бы по вкусу Роберту Бойлю, который сказал, что познание частиц столь же необходимо для наук о природе, сколь сами частицы – для образования тел в природе. Все более или менее видные физики, появившиеся после этого знаменитого англичанина, не расходились с ним во мнениях. Они и не могли бы сделать это иначе, как открывая двери для самых странных последствий. Это все равно что сказать, будто можно уметь читать, не зная букв алфавита, или определять астрономическое состояние неба без всякого предварительного изучения геометрии. Поэтому исследование, имеющее целью дойти до более точного познания фигуры частиц, всегда считалось очень важным. И даже тогда, когда успех не оправдывал ожиданий полностью, проявлялось гораздо больше снисхождения, чем это делает наш критик, у которого что ни слово, то приговор и проскрипция.

Неизвестно, приснилось ли журналисту или он злобно выдумал то, что он, давая отчет о «Рассуждении об упругости воздуха», приписывает автору: будто корпускулы воздуха гладкие; у автора нельзя найти ни малейшего следа такого выражения. Не спутал ли он слово *levitas*, имеющееся в § 11 и означающее легкий удельный вес, со словом *laevitas*, имеющем смысл гладкий! Если

человек так плохо читает, то ему не следовало бы писать отчетов о прочитанном, а еще меньше говорить высокомерным тоном: *Jam particulae hae non politae sunt, sed aliquanulum scarbae* [Но эти частицы – не гладкие, а насколько шероховатые]. Вольно Зоилу сражаться против этих гладких корпускул, но он должен помнить, что он схватился с самим собой и что подобные химеры представляют собой чистую его выдумку.

Перейдем к другой диктаторской замашке, настолько смешной, что она едва ли заслуживает быть отмеченной. «Это вращательное движение каждой частицы в направлении, противоположном направлению другой, – говорит критик, – представляет собой одно из самых произвольных предположений и вполне походит на сказку, придуманную ради забавы». Но что означает эта галиматья? Разве непозволительно предлагать частные примеры для иллюстрации всеобщих законов? В § 16 г-н Ломоносов приводит случай, хотя и редко встречающийся при столкновении атомов воздуха, но тем не менее вполне реальный; бывают и другие случаи, когда происходит то же самое, именно все те случаи, когда смежные поверхности двух корпускул стремятся с одинаковой скоростью в одном и том же направлении. Что же касается других видов столкновений, то чем дальше они от упомянутого, тем большей силой они обладают для того, чтобы произвести взаимное отталкивание частиц. Однако бешеная страсть критиковать и осуждать не покидает журналиста, и он продолжает в следующих выражениях: «Если все частицы весомы и если они падают под влиянием тяжести, то никогда не может случиться, чтобы одна ударила другую, падая на нее, потому что тяжесть придаст всем одну и ту же скорость, и придется придумывать другую силу, ускоряющую движение верхних или замедляющую движение нижних». Можно сказать, что здесь критик теряет почву под ногами и уходит в область чистого воображения. Что касается нас, то мы, не желая покидать поверхности нашего шара, твердо знаем, что атмосфера окружает эту поверхность и давит на нее. Поэтому самые нижние частицы воздуха не в состоянии опускаться дальше, так как атмосфера препятствует их падению. Эти частицы, со своей стороны, сопротивляются частицам, лежащим на них, и последовательно вступают с ними в столкновение в пространстве – до поверхности

атмосферы. Нет надобности напрягать свое воображение, придумывая новую силу, замедляющую движение частиц, когда они падают из воздуха. Просвещенные и справедливые судьи не нуждались бы в таком предупреждении, но нашему судье надо разъяснить все.

Он хочет вывести из предложенной академиком теории упругости еще одну воображаемую нелепость, которая состоит в том, будто все жидкости не менее упруги, чем воздух. И он добавляет – тоже произвольно, – что у автора остается одно только средство: считать элементы воды и неупругих жидкостей (так ему угодно называть их) чрезвычайно малыми и таким образом спасти одну гипотезу при помощи другой. Странная проницательность человека, который гоняется за самыми незаметными мелочами и не видит самых очевидных вещей, которые находятся у него перед глазами. Он не соблаговолил уделить ни малейшего внимания упругим парам воды и других жидкостей, а также сцеплению между их частями. Между тем каждодневный опыт доказывает всякому, кто хочет с ним считаться, что вода не проявляет упругости, подобной упругости воздуха, – до тех пор, пока продолжается взаимное сцепление ее частей, то есть пока отталкивающие силы не превзойдут силы сцепления. Но так как вращательное движение непрерывно возрастает, отталкивание, наконец, преодолевает сцепление, и вода переходит в чрезвычайно упругие пары. Это ясно показал г-н Ломоносов в своем «Рассуждении о причине теплоты» (§ 23), но торопливость рецензента не позволила ему заметить это место. Вот откуда следует, согласно теории автора, что шероховатые частицы могут входить в состав не только воды и других жидкостей, но и в состав упругих паров; напрасно рецензент превращает их в крайне легкие частицы.

Наконец, он выставляет свои батареи против рассуждения, касающегося вопроса о действии химических растворителей. И тут, не взвешивая доводов и не делая никаких последовательных выводов, он изощряется вкривь и вкось. Из его молчаливого признания в том, что он не заглядывал в § 28, в котором заключается вся суть работы, достаточно ясно видно, как плохо он умеет читать и схватывать сущность читаемого. Действительно, если бы он был знаком с этим параграфом, мог ли бы он сказать:

«Автор должен был бы учесть, что растворитель, выставленный на воздух, прижат к металлу давлением атмосферы, тогда как действие этой последней силы совершенно прекращается в пустоте воздушного насоса" и т. д.† Но нет ничего более ясного, чем содержащееся в вышеупомянутом параграфе описание растворения меди в крепкой водке, произведенного не в пустоте, а на открытом воздухе. Что же касается опыта, описанного в § 29 то, хотя он и был произведен в пустоте, однако заметная разница в количестве растворившегося металла укрепляет теорию автора против нападок рецензента, – тем более, что в конце того же параграфа находится и объяснение этой разницы.

До сих пор приводились бесспорные доказательства неспособности и крайней небрежности журналиста. Но вот место, где под большим подозрением его добросовестность и где он, по-видимому, решительно задался целью ввести в заблуждение мир, полагая, должно быть, что «Записки императорской Петербургской Академии» – книга редкая, к которой не всякий имеет возможность обратиться. Уверенный в этом, он осмеливается приписывать академику невежество, доходящее до отрицания существования воздуха в порах соли, тогда как даже новички в физике не могут не знать этого. Нет никакой возможности вывести что-либо подобное из рассуждений автора даже путем любого насилия над ними; отсюда вытекает вполне естественный вывод. Ведь следующие слова § 41-го не могут подать к тому повода: «... воздух, рассеянный в воде, не входит в поры соли». Слово «входить» не было никогда синонимом слова «содержаться». Академик хочет сказать и не может хотеть сказать что-либо другое как только то, что воздух не входит из воды в соли, которые в ней растворяются, и непонятно, как можно переделать это утверждение в другое: «Поры солей совсем не содержат воздуха».

Большого труда стоит журналисту признание, что г-н Ломоносов дал очень удачное объяснение движения воздуха в рудниках; он вынужден согласиться с этим против своей воли. Он все-таки думает, что в некоторых отношениях оно еще страдает недостатками. Вот две вещи, которые он отмечает. Прежде всего, он полагает, что нельзя допустить, чтобы в глубине шахт температура воздуха долго оставалась одинаковой. Он прав, если он понимает под этим температуру, одинаковую в строгом смысле

слова. Однако он должен знать, что к такого рода случаям неприменима строгая точность геометрических измерений, которая здесь не может и не должна иметь места. Таким образом, автор был вправе предположить, что человек, пребывающий в рудниках, продолжает очень долго не замечать перемен, происходящих во внешнем воздухе. Рецензент говорит далее, что другие лица, дававшие ему сведения о том же явлении, сообщали ему, что перемены, происходящие в воздухе рудников, не имеют никакой связи со сменой зимы и лета и зависят единственно от разницы в давлении атмосферы в течение одного и того же времени года. Что касается этого последнего вопроса, то всякий, знакомый с законами аэрометрии и гидростатики, что бы ему ни говорили, никогда не поверит, что когда-либо были произведены подобные наблюдения. Ибо когда тяжесть атмосферы возрастает или убывает, увеличение или уменьшение давления оказывается равным и одновременным на таком небольшом расстоянии, какое бывает между двумя шахтами. Или же, если бы действительно была какая-нибудь разница во времени или в давлении, то она будет столь малой и столь кратковременной, что не повлечет за собой расстройств движения воздуха в рудниках. Но если в летние дни наступит холод, приближающийся к зимнему, или в зимние дни – летняя погода, то, вполне естественно (и никто не станет удивляться этому), что резкая перемена, произошедшая во внешнем воздухе, будет менее ощутимой в глубине рудников, как это уже заметил Агрикола. Ввиду того, что разумные люди могут очень легко представить себе все это, не было надобности выдвигать вперед подобные трудности и стремиться к такой степени точности, которая в настоящем случае не имеет никакого значения и о которой было бы бесполезно создавать себе представление в теории, если приходится отказаться от нее на практике.

Не следует упускать из виду еще одного, последнего, признака той спешки, которую наш судья считает возможным сочетать со своей строгостью, хотя они и несовместимы. Он воображает, будто г-н Ломоносов в своем «Прибавлении к размышлениям об упругости воздуха» имел главным образом в виду исследовать «то свойство упругого воздуха благодаря которому его сила пропорциональна его плотности». Он ошибается и обманывает других, высказывая такое суждение. При несколько

большей внимательности он увидел бы и прочитал бы, что дело идет здесь именно о противоположном и что утверждается необходимость – для уплотнения воздуха – наличия сдавливающих сил в тем более значительной степени, в чем более узкие пределы заключен этот воздух; отсюда следует, что плотность не пропорциональна силам.

Разве не это называется самой настоящей уликой, избобличающей все недостатки, из-за которых журналист может потерять авторитет и доверие, которые он намерен приобрести у публики? Может ли кто-либо, обладающий хотя бы тенью стыда и остатком совести, оправдывать подобные приемы? Давая таким способом отчет о сочинениях людей науки, человек не только наносит вред их репутации, на которую он не имеет никаких прав, но и душит истину, представляя читателю мысли, совершенно с ней не сообразные. Поэтому естественно всеми силами бороться против столь несправедливых приемов. Если продолжать обращаться таким образом с теми, кто стремится приносить пользу республике наук, то они могут впасть в полное уныние, и успехи наук потерпят значительный урон. Это было бы прежде всего полным крушением свободы философии.

Для подобных рецензентов следует наметить надлежащие грани, в пределах которых им подобает держаться и ни в коем случае не переходить их. Вот правила, которыми, думается, мы должны закончить это рассуждение. Лейпцигского журналиста и всех подобных ему просим хорошо запомнить их.

1. Всякий, кто берет на себя труд осведомлять публику о том, что содержится в новых сочинениях, должен прежде всего взвесить свои силы. Ведь он затевает трудную и очень сложную работу, при которой приходится докладывать не об обыкновенных вещах и не просто об общих местах, но схватывать то новое и существенное, что заключается в произведениях, создаваемых часто величайшими людьми. Высказывать при этом неточные и безвкусные суждения значит сделать себя предметом презрения и насмешки; это значит уподобиться карлику, который хотел бы поднять горы.

2. Чтобы быть в состоянии произносить искренние и справедливые суждения, нужно изгнать из своего ума всякое предубеждение, всякую предвзятость и не требовать, чтобы

авторы, о которых мы беремся судить, рабски подчинялись мыслям, которые властвуют над нами, а в противном случае не смотреть на них как на настоящих врагов, с которыми мы призваны вести открытую войну.

3. Сочинения, о которых дается отчет, должны быть разделены на две группы. Первая включает в себя сочинения одного автора, который написал их в качестве частного лица; вторая – те, которые публикуются целыми учеными обществами с общего согласия и после тщательного рассмотрения. И те и другие, разумеется, заслуживают со стороны рецензентов всякой осмотрительности и внимательности. Нет сочинений, по отношению к которым не следовало бы соблюдать естественные законы справедливости и благопристойности. Однако надо согласиться с тем, что осторожность следует удвоить, когда дело идет о сочинениях, уже отмеченных печатью одобрения, внушающего почтение, сочинениях, просмотренных и признанных достойными опубликования людьми, соединенные познания которых естественно должны превосходить познания журналиста. Прежде чем бранить и осуждать, следует не один раз взвесить то, что скажешь, для того чтобы быть в состоянии, если потребуется, защитить и оправдать свои слова. Так как сочинения этого рода обычно обрабатываются с тщательностью и предмет разбирается в них в систематическом порядке, то малейшие упущения и невнимательность могут довести к опрометчивым суждениям, которые уже сами по себе постыдны, но становятся еще гораздо более постыдными, если в них скрываются небрежность, невежество, поспешность, дух пристрастия и недобросовестность.

4. Журналист не должен спешить с осуждением гипотез. Они дозволены в философских предметах и даже представляют собой единственный путь, которым величайшие люди дошли до открытия самых важных истин. Это – нечто вроде порыва, который делает их способными достигнуть знаний, до каких никогда не доходят умы низменных и пресмыкающихся во прахе.

5. Главным образом пусть журналист усвоит, что для него нет ничего более позорного, чем красть у кого-либо из собратьев высказанные последним мысли и суждения и присваивать их себе, как будто он высказывает их от себя, тогда как ему едва известны заглавия тех книг, которые он терзает. Это часто бывает с дерзким

писателем, вздумавшим делать извлечения из сочинений по естественным наукам и медицине.

6. Журналисту позволительно опровергать в новых сочинениях то, что, по его мнению, заслуживает этого, – хотя не в этом заключается его прямая задача и его призвание в собственном смысле; но раз уже он занялся этим, он должен хорошо усвоить учение автора, проанализировать все его доказательства и противопоставить им действительные возражения и основательные рассуждения, прежде чем присвоить себе право осудить его. Простые сомнения или произвольно поставленные вопросы не дают такого права; ибо нет такого невежды, который не мог бы задать больше вопросов, чем может их разрешить самый знающий человек. Особенно не следует журналисту воображать, будто то, чего не понимает и не может объяснить он, является таким же для автора, у которого могли быть свои основания сокращать и опускать некоторые подробности.

7. Наконец, он никогда не должен создавать себе слишком высокого представления о своем превосходстве, о своей авторитетности, о ценности своих суждений. Ввиду того, что деятельность, которой он занимается, уже сама по себе неприятна для самолюбия тех, на кого она распространяется, он оказался бы совершенно неправ, если бы сознательно причинял им неудовольствие и вынуждал их выставлять на свет его несостоятельность.

ДОДАТОК 7

Бенджамін Франклін Автобіографія (уривок)

*З навчального посібника Жиленко І. «Історія зарубіжної журналістики
(від античності до II пол. XVIII ст.)»*

Глава І. Дорогой сын!

<...> Когда я раздумываю над своей удачей – а я это де-лаю частенько, – то мне иногда хочется сказать, что, будь у меня свобода выбора, я бы не возражал снова прожить ту же жизнь с начала и до конца; мне только хотелось бы воспользоваться преимуществом, которым обладают писатели: выпуская второе издание, они исправляют в нем ошибки, допущенные в первом. Вот и мне тоже хочется заменить некоторые эпизоды, поставив лучшее на место худшего. И все же и при невозможности осуществить это я все равно согласился бы снова начать ту же жизнь. Но поскольку рассчитывать на подобное повторение не приходится, то, очевидно, лучший способ вернуть прошлое – это припомнить все пережитое; а для того, чтобы воспоминания дольше сохранились, их лучше изложить на бумаге.

<...> С малых лет я страстно любил читать и все те небольшие деньги, которые попадали мне в руки, откладывал на покупку книг. Я очень любил путешествия. Первым моим приобретением были сочинения Бениана в отдельных томиках. Позднее я их продал, чтобы иметь возможность купить собрания исторических произведений Р. Бертона; это были небольшие книжечки, по дешевке приобретенные у бродячего торговца, числом сорок. Небольшая библиотека моего отца состояла из религиозно-полемических сочинений, большинство из которых я прочел. С тех пор я не раз сожалел о том, что в то время, когда у меня была такая тяга к знанию, в мои руки не попали более подходящие книги, так как уже было решено, что я не буду священником. Среди этих книг были и «Жизне-описания» Плутарха, которыми я зачитывался; и сейчас еще я считаю, что это очень пошло мне на пользу. Была также книга Дефо, озаглавленная «Опыт о проектах», и сочинение доктора Мезера «Опыты о том, как делать добро». Эти книги, возможно, оказали влияние на мой

духовный склад, что отразилось на некоторых важнейших событиях моей жизни.

<...> За очень короткий срок я достиг значительных успехов в этом деле и оказывал своему брату большую помощь. Теперь у меня был доступ к более хорошим книгам. Я свел знакомство с учениками книготорговцев, что давало мне возможность одалживать то одну, то другую книжку, и я всегда старался возвращать их аккуратно и не пачкать. Частенько я просиживал за чтением в своей комнате чуть не всю ночь напролет, если книга была одолжена вечером, а вернуть ее надо было рано утром, чтобы ее не хватились.

<...> Примерно в это время мне попался в руки разрозненный том «Зрителя». Это был том третий. До сих пор я еще не видел ни одного. Я купил его, неоднократно перечитывал от корки до корки и был от него в совершенном восхищении. Слог показался мне бесподобным, и я решил, насколько возможно, ему подражать. С этой целью я взял некоторые очерки и кратко записал смысл каждой фразы, затем я отложил их на несколько дней, а потом попытался восстановить текст, не заглядывая в книгу и излагая смысл каждой фразы так же полно и подробно, как в оригинале, для чего я прибегал к таким выражениям, которые мне казались уместными. Затем я сравнил своего «Зрителя» с подлинником, обнаружил некоторые свои ошибки и исправил их. Но оказалось, что мне не хватало то ли запаса слов, то ли сноровки в их употреблении, а это, как я полагал, я бы уже теперь приобрел, если бы продолжал писать стихи; ведь постоянные поиски слов одинакового значения, но различной длины, которые подошли бы под размер, или различного звучания для рифмы принудили бы меня непрерывно искать разнообразия, а кроме того, все эти разнообразные слова закрепились бы у меня в уме и я был бы над ними хозяином. Тогда я взял некоторые из напечатанных в «Зрителе» историй и переложил их в стихи; когда же я как следует забыл прозаический оригинал, то принялся переделывать их обратно в прозу.

Иногда я в беспорядке перетасовывал свои конспективные записи и через несколько недель пытался расположить их наилучшим образом, прежде чем составлять законченные фразы и дописывать очерки. Это должно было научить меня

упорядоченному мышлению. Сравнивая затем свое сочинение с оригиналом, я находил множество ошибок и исправлял их; но иногда я льстил себя мыслью, что в некоторых незначительных деталях мне удалось улучшить изложение или язык, и это заставляло меня думать, что со временем я, пожалуй, стану неплохим писателем, к чему я всячески стремился. Я мог выделить для этих упражнений и для чтения время только ночью после работы, или утром до работы, или по воскресеньям, когда я старался оставаться один в типографии, избегая, насколько возможно, посещать общественное богослужение, чего от меня неуклонно требовал отец, когда я находился на его попечении, – я и до сих пор считал это своей обязанностью, хотя и не мог, как мне казалось, позволить себе тратить на это время <...>.

Глава VI

@ Вот названия этих добродетелей с соответствующими наставлениями:

1. Воздержание. – *Есть не до пресыщения, пить не до опьянения.*
2. Молчание. – *Говорить только то, что может принести пользу мне или другому; избегать пустых разговоров.*
3. Порядок. – *Держать все свои вещи на их местах; для каж-дого занятия иметь свое время.*
4. Решительность. – *Решаться выполнять то, что должно сделать; неукоснительно выполнять то, что решено.*
5. Бережливость. – *Тратить деньги только на то, что прино-сит благо мне или другим, то есть ничего не расточать.*
6. Трудолюбие. – *Не терять времени попусту; быть всегда занятым чем-либо полезным; отказываться от всех ненужных действий.*
7. Искренность. – *Не причинять вредного обмана, иметь чистые и справедливые мысли; в разговоре также придерживаться этого правила.*
8. Справедливость. – *Не причинять никому вреда; не совершать несправедливостей и не опускать добрых дел, которые входят в число твоих обязанностей.*

9. Умеренность. – *Избегать крайностей; сдерживать, насколько ты считаешь это уместным, чувство обиды от несправедливостей.*
10. Чистота. – *Не допускать телесной нечистоты; соблюдать опрятность в одежде и в жилище.*
11. Спокойствие. – *Не волноваться по пустякам и по поводу обычных или неизбежных случаев.*
12. Целомудрие. – *Похоти поддавайся редко, единственно для здоровья или продления рода.*
13. Скромность. – *Подражать Иисусу и Сократу.*

ДОДАТОК 8

Олександр Гамільтон Федераліст № 9

Федералист: Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея. – М.: Издательская группа “Прогресс” – “Литера”, 1994. – С. 72–77.

К народу штата Нью-Йорк

Прочный Союз будет иметь величайшее значение для мира и свободы штатов как преграда раздорам и мятежам. Нельзя читать историю крошечных республик Греции и Италии, не испытывая ужаса и отвращения по поводу безумия, непрерывно охватывавшего их, и следовавших в быстрой последовательности революций. В результате эти республики находились в состоянии постоянных потрясений между крайностями тирании и анархии. Если в них иногда воцарялось спокойствие, то оно служило лишь кратковременным контрастом следовавших по пятам свирепых штормов. Если время от времени открываются периоды блаженства, то мы относимся к ним с оттенком сожаления, порожденного мыслью о том, что развертывающуюся перед нами прекрасную картину скоро сметут бурные волны бунтов и ярость партий. Если лучи славы нет-нет да и сверкнут во мраке, то, хотя они и ослепят нас мимолетным, мгновенным блеском, они в то же время побудят сокрушаться по поводу того, что пороки правления извратят путь и запятнают славу ярких талантов и возвышенных гениев, за что справедливо прославлены избранные земли, давшие их.

Из беспорядков, обезобразивших анналы этих республик, защитники деспотизма извлекли аргументы не только против республиканской формы правления, но и против самих принципов гражданских свобод. Они порицали любое свободное правление как не отвечающее существованию самого общества и занимались тем, что злоумышленно возвышали себя над его друзьями и сторонниками. К счастью для человечества, изумительные структуры, взращенные на основе свободы, процветали столетиями, дав ряд несравненных примеров, и опровергли их мрачные софизмы. И я верю, что Америка будет широким и

прочным основанием для других сооружений, не менее величественных и в то же время вечных памятников их ошибок.

Но не следует отрицать, что изображенные ими картины республиканского правления – точные копии оригиналов, с которых их нарисовали. Если бы было невозможно создать модели более совершенной структуры, просвещенным друзьям свободы пришлось бы расстаться с этой формой правления как непригодной. Однако политическая наука, как и большинство других наук, значительно продвинулась вперед. Теперь хорошо известна эффективность различных принципов, которые древние либо совсем не знали, либо знали недостаточно. Принцип постоянного разделения властей, а именно: введение законодательных противовесов и сдержек; учреждение судов, в которых судьи сохраняют свои посты, пока их поведение безупречно; представительство народа в законодательной власти через депутатов, избранных ими самими, – все это либо целиком результаты новых открытий, либо основной путь к их совершенству был пройден в наше время. Речь идет о средствах, причем могучих средствах, при помощи которых могут быть сохранены преимущества республиканской формы правления, а ее несовершенства уменьшены или исключены. Перечислив обстоятельства, способствующие улучшению народной системы гражданского правления, я дерзну добавить к принципу, на котором покоятся возражения против новой конституции, нечто новое. Я разумею РАСШИРЕНИЕ ОРБИТЫ, в пределах которой будут действовать такие системы либо в отдельном штате, либо в нескольких небольших штатах, объединенных в одну большую конфедерацию. Последнее и затрагивает непосредственно рассматриваемый предмет. Полезно исследовать применение этого принципа в отдельном штате, но это будет сделано в другом месте.

Пригодность конфедерации как для устранения раздоров и обеспечения внутреннего спокойствия штатов, так и для увеличения их мощи и безопасности на внешней арене отнюдь не новая идея. Она претворялась в жизнь в различных странах и в разное время, и ее одобряли самые прославленные авторы, писавшие о политике. Противники предложенного ПЛАНА с величайшим прилежанием цитировали и распространяли суждения

Монтескье* о необходимости ограниченной территории для республиканского правления. Но они, по-видимому, не придали должного значения мыслям великого человека, высказанным в другой части его работы, и не обратились к последствиям принципа, одобренного ими с угодливой готовностью.

Когда Монтескье рекомендует, чтобы республики имели небольшую территорию, то принятые им критерии куда меньше, чем размеры почти всех наших штатов. Ни Виргинию, Массачусетс, Пенсильванию, Нью-Йорк, Северную Каролину, ни Джорджию никоим образом нельзя сравнить с моделями, принятыми им для рассуждений и подпадающими под рассмотрение в его труде. Если мы примем его идеи на этот счет за критерий истины, перед нами встанет альтернатива – либо немедленно обрести убежище в лоне монархии, либо разбиться на бесконечное количество крошечных, ревнивых, сталкивающихся друг с другом, буйных общин, презренных очагов непрекращающихся раздоров и убогих объектов всеобщей жалости и презрения. Некоторые из писавших, придерживающиеся противоположной точки зрения, по-видимому, знают об этой дилемме и даже имели смелость намекнуть, что желательно разделить крупные штаты. Такая безрассудная политика, такая отчаянная уловка может, умножив число мелких учреждений, отвечать взглядам людей, не обладающих качествами оказывать влияние вне узкой сферы своих личных интриг, но никогда не будет способствовать величию или счастью народа Америки.

Резервируя для рассмотрения собственно этого принципа другое место, как уже указывалось, достаточно заметить здесь, что, по мнению автора, подчеркнуто цитировавшегося в этой связи, он только будет диктовать уменьшение размеров самых крупных ЧЛЕНОВ Союза, но не будет выступать против их пребывания под одним конфедеративным правительством. В чем, в сущности, и суть вопроса, в обсуждении которого мы сейчас заинтересованы. Предложения Монтескье настолько далеки от противостояния общему союзу штатов, что он ясно указывает: КОНФЕДЕРАТИВНАЯ РЕСПУБЛИКА – средство расширения народного правления, сочетающее преимущества монархии с республиканизмом.

«Весьма вероятно, – указывает он, – что человечество было бы обязано жить всегда при ЕДИНОЛИЧНОМ правлении, если бы не была разработана конституция, имеющая все преимущества республики внутри страны вместе с мощью монархического правительства во внешних делах. Я разумею КОНФЕДЕРАТИВНУЮ РЕСПУБЛИКУ.

Эта форма правления устанавливается подписанием конвенции, по которой несколько меньших штатов соглашаются стать членами большего, а его они намереваются и учредить. Эта своего рода ассамблея обществ, образующих новое общество, способное увеличиваться путем новых присоединений, пока они не достигнут такой мощи, что смогут обеспечить безопасность объединенного образования.

Республика такого типа, способная противостоять внешней силе, может существовать сама по себе без внутренней коррупции.

Если один из ее членов попытается узурпировать верховную власть, не следует полагать, что он имеет равный авторитет и кредит во всех конфедеративных штатах. Если он будет иметь большое влияние в одном, это встревожит остальных. Если он подчинит себе часть образования, еще оставшаяся свободной часть окажет ему сопротивление силами, независимыми от тех, которые он узурпировал, и возобладаст над ним еще до консолидации им своих захватов.

Если в одном из конфедеративных штатов вспыхнет народное восстание, остальные смогут подавить его. Если злоупотребления проникнут в одну часть, их исправят оставшиеся здоровыми. Штат может быть уничтожен на одной стороне, но не на другой, конфедерация может быть распущена, а конфедераты сохраняют свой суверенитет.

При этой системе правления маленькие республики наслаждаются своим собственным счастьем, а в отношении внешнего мира они, пребывая в ассоциации, имеют все преимущества больших монархий».

Я счел уместным подробно процитировать эти интересные абзацы, ибо они в блестящем, сжатом виде содержат все важнейшие аргументы в пользу Союза и эффективным образом опровергают ложные представления, которые намеренно создаются извращением других частей труда. Эта аргументация, помимо

прочего, глубоко связана с непосредственными целями данной статьи – проиллюстрировать тенденцию Союза подавлять распри и мятежи внутри страны.

Между понятиями конфедерация и консолидация штатов проводится различие скорее тонкое, чем справедливое. Так, указывается, что основная особенность первой заключается в том, что власть в ней делегируется ее коллективным членам, не затрагивая самих индивидуумов, а они ее и составляют. Утверждают, что национальный совет не должен заниматься делами внутренней администрации. Настаивают также на строжайшем равенстве ее членов при голосовании как главной отличительной черте конфедеративного правления. Эти положения носят в основном произвольный характер, не подтвержденные ни принципом, ни прецедентом. Больше того, случилось, что правительства этого типа в общем функционировали, а с учетом указанного различия их образ действия отвечал их характеру. Но в подавляющем большинстве случаев из этой практики было множество исключений, что, если брать ее в качестве примера, доказывает – в этом деле нет абсолютных правил. А в ходе нашего рассуждения будет ясно показано, что, когда брал верх оспариваемый принцип, это было причиной рокового хаоса и глупостей в осуществлении правления.

Определение конфедеративная республика, по-видимому, попросту означает – «ассамблея обществ» или ассоциация двух или более штатов в один штат. Размах, изменение и цели федеральной власти устанавливаются по соображениям благоразумия. Пока отдельная организация членов Союза не уничтожена, пока по конституционной необходимости она существует для местных целей, хотя и в строгом подчинении общей власти, речь идет на практике и в теории об ассоциации штатов или о конфедерации. Предлагаемая конституция отнюдь не предусматривает ликвидацию правительств штатов, а превращает их в составные части национального суверенитета, разрешив им прямое представительство в сенате и оставив в их руках некоторые исключительные и очень важные части суверенной власти. Это полностью соответствует во всех рациональных отношениях идее федерального правительства.

В Люцернской конфедерации, которая состояла из двадцати трех ГОРОДОВ, или республик, самые большие имели по три голоса в СОВЕТЕ ОБЩИН, средние – по два и самые маленькие – по одному. СОВЕТ ОБЩИН назначал всех судей и магистратов соответствующих городов. То была, конечно, самая тонкая разновидность вмешательства в их внутреннюю администрацию, ибо если что исключительно принадлежало к сфере местной юрисдикции, то это, конечно, назначение собственных должностных лиц. Тем не менее Монтескье, говоря об этой ассоциации, утверждает: «Если бы меня попросили дать пример совершенной конфедеративной республики, я указал бы на существующую в Люцерне». Отсюда мы можем усмотреть, что различия, на которых настаивают, не входили в сферу изучения этого выдающегося цивилиста, и мы тем самым можем заключить: они новейшее развитие ошибочной теории.

ДОДАТОК 9

Динамічний репортаж Неллі Блай

Неллі Блай (Елізабет Кокрейн) народилась в 1967 р. в Пенсильванії. З дитинства намагалась бути самостійною і незалежною у своїх висновках. Єдиною людиною, яка її розуміла – це був батько. Він намагався дати дочці хорошу освіту, в першу чергу юридичну, хоча й не підтримував її вибір – Неллі з дитинства мріяла стати журналістом.

Здійснилися мрії Елізабет уже після смерті батька, допоміг у цьому випадок. Одного разу Елізабет прочитала в місцевій газеті матеріал «Для чого придатні жінки». У статті йшлося про те, що жінки за своїм розвитком нижчі за чоловіків і не повинні займатись «чоловічими справами». Елізабет не могла залишитися осторонь такої провокаційної публікації, а тому відправила листа автору зі своїм обуренням. Джорж Хадден, головний редактор газети, прочитав анонімне послання і дав об'яву, в якій запрошував автора до співпраці. Кали ж з'ясувалося, що «таємничий автор» – молода жінка, Хадден спочатку відмовився її прийняти. Однак, Елізабет вміла не лише добре писати, а й переконувати. Довелось тільки змінити ім'я на псевдонім: жінка в газеті, в ті часи, була неможливим явищем. Псевдонім Неллі Блай вигадав редактор газети, на честь популярної у ті часи пісеньки.

Працюючи в редакції Неллі, поставила собі за мету будь-якими способами і засобами допомогти бідним – наймалась на заводи, жила в міських нетрях. Після чергової розгромної статті про жахливі умови на одному із заводів Хадден отримав попередження від власників підприємства і попрохав Неллі заспокоїтись. Та в журналістки були свої думки з цього приводу, вона не збиралась здаватися. Вона відправилась у Нью-Йорк, де влаштувалася працювати в «New-YorkWorld», власником якої був вже відомий на той час редактор і видавець Дж. Пулітцер.

Неллі Блай переконала Пулітцера довірити їй нечувану на той час справу: розповісти правду про будинок для душевно хворих на Блеквел Айленд. Пулітцер був здивований, але не відмовив. Результатом цього стала одна з найкращих робіт Неллі – проникнення в нью-йоркську психіатричну лікарню. Перед

виконанням редакційного завдання, Блай прочитала багато книжок і статей на тему психічних захворювань. Підготувавшись як слід, вона перевтілилась в безпритульну. Неллі досить природно вдала божевілья після смерті матері, а тому досить швидко опинилась в психіатричному будинку. Спочатку Неллі боялась пацієнтів, але скоро зрозуміла, що боятись треба лікарів, які досить жорстоко поводили себе з хворими. Майже всі пацієнти страждали від голоду та холоду, і Неллі здавалося, що вона й сама на межі божевілля.

Результатом десятиденного жаху в психіатричному будинку став цикл репортажів, завдяки яким «TheWorld» просто розмітали з прилавків газетних кіосків. У репортажах про Блеквел Ніллі Блай розповіла жакливі подробиці про лікарню, про тортури, які під виглядом лікування влаштовували лікарі своїм пацієнтам. Її нарис допоміг змінити «нелюдську» систему лікування душевнохворих не лише в США, а й в інших країнах.

На цьому Неллі Блай не зупинилась. Прочитавши роман Жюль Верна «Навколо світу за вісімдесят днів», вона вирішила здійснити навколосвітню подорож. Пулітцер став спонсором подорожі Неллі. На всю підготовку було виділено чотири дні. На той час повторити таке фантастичне досягнення здавалося нечуваною зухвалістю, та Неллі Блай перевищила всі сподівання, об'їхала Земну кулю за 72 дні 6 годин 10 хвилин 11 секунд. Використовуючи звичайні засоби зв'язку і види транспорту, вона відправилась за маршрутом: Нью-Йорк – Лондон – Париж – Суец – Цейлон – Сінгапур – Гонконг – Йокогама – Сан-Франциско – Нью-Йорк.

Пуллітцер з цієї подорожі зробив неймовірно голосну рекламну кампанію, плануючи отримати прибутки від публікації репортажів з цікавими подробицями з різних країн світу.

Вся англomовна аудиторія слідувала за подорожжю Неллі Блай, газети задавалися питаннями: «Чи може Неллі Блай побити рекорд Філеаса Фога?». Коли Жюль Верн отримав телеграму з коротким підписом «Блай», він не міг уявити, що претендентом на побиття рекорду Філеаса Фога опиниться тендітна жінка. Весь шлях Неллі Блай письменник відмічав на глобусі, на який вже був нанесений маршрут Фога. Це був зірковий шлях Неллі Блай, вершина її кар'єри. Ім'я Неллі Блай стало популярним. На її честь почали називати навіть вулиці, магазини, спортивні команди.

Опинившись на вершині кар'єри журналістка описала свої пригоди в книзі «72 дні навколо світу», в яку включила свої репортажі, раніше надруковані в газеті, а також нові подробиці.

Останній сплеск слави Неллі Блай – репортажі про страту злочинця на електричному стільці 30 січня 1920 р. у в'язниці Синг-Синг, на якій вона була присутня. Померла Блай у січні 1922 р.

ДОДАТОК 10

Журналістська діяльність Януарія Мак-Гахана

Януарій Мак-Гахана (Мак-Гасн) – американець ірландського походження, стрингер. Діставши широку популярність за неупередженість і гостре око, Мак-Гахан був не з тих, хто пасує перед труднощами. У 1873 р. він зробив кінний перехід через пустелі Середньої Азії, у 1875 р. він проплив серед криги у водах Арктики на дерев'яному човні. Його метою було наздогнати російську військову експедицію на шляху в Туркестан. Військові були рішуче налаштовані знищити його, переслідували Мак-Гахана майже 1000 миль, але через двадцять дев'ять днів у супроводі двох супутників він усе-таки добрався до табору.

Мак-Гахан п'ять років надсилав репортажі з Паризької Комуни (де потрапив у в'язницю), із Санкт-петербурзького суду, з Центральної Азії, з Куби, з Арктики, з Кавказу і Піренеїв. Улітку 1876 р. 32-літній репортер разом із своєю російською дружиною Варварою і малолітнім сином жив у Лондоні. Він збирався написати свою третю книгу і трохи відпочити. Але відпочинок був недовгим. З ним зв'язався «DailyNews», відома лондонська ліберальна газета, редактор якої запропонував термінове відрядження.

У «News»були неприємності. За декілька днів до того, 23 червня, вона опублікувала статтю свого константинопольського кореспондента Едвіна Пірса про нелюдську жорстокість турецьких військ до християн Південної Болгарії. Британське міністерство закордонних справ погрожувало закрити газету. Розгніваний був і протурецьки налаштований прем'єр-міністр Бенджамін Дизраелі. Охарактеризувавши повідомлення як «балаканину з кав'ярні», він прямо заперечував правдивість і відкрито звинувачував газету в «дезінформації». Турки, відмежовуючись тотальною цензурою, заперечували все. Тепер «News» повинна була довести свої обвинувачення. Тоді було ухвалено рішення знайти Мак-Гахана і відправити його в Болгарію з'ясувати правду.

На початку липня він уже відправився у відрядження; у середині місяця прибув на місце. Те, що Януарій побачив, перевершило його найжахливіші припущення: було безжалісно

винищено майже дванадцять тисяч болгар – чоловіків, жінок і дітей.

У першому своєму повідомленні, опублікованому «News» 28 липня, Мак-Гахан писав: «Я приїхав сюди урівноваженим і безстороннім... Але боюся, що від моєї неупередженості не залишилося і сліду, як, утім, і від холоднокривності...»

Поміж його репортажів найсильнішим був репортаж із села Батак. Незважаючи на зауваження Мак-Гахана про втрату неупередженості, цей репортаж – зразок того, як маючи факти і не віддаючись емоціям, зробити журналістику дієвою:

«Усюди на схилах пагорбів невеликі поля пшениці і жита, золоті від спілого колосся. Але хоча врожай дозрів і переспів... ніде не видно женців, що рятують його. Поля були порожні, як вся маленька долина, і врожай гнив на корені.

... Зрештою ми дісталися до невеликого плато на схилі... Нам треба було перетнути плато, але, скрикнувши від жаху, ми усі натягнули поводдя: прямо перед нами, майже під копитами коней, відкрилося видовище, що змусило нас здригнутися. Це була купа черепів, людських кісток, що гниє в одязі, людського волосся і плоті, що розкладається. Усе це було звалено в одну купу, що смердить буйно порослою травою.

... Посередині цієї купи я розгледів маленьке тільце, на якому ще зберіглася сорочка, череп був покритий квітчастою хусткою, а на щиколотках бовталися вишиті панчохи, які носять болгарські дівчатка.

... Збоку від стежки лежали два дитячих тільця – одне поруч іншого, прикриті каменями. Маленькі черепа були розсічені страшними шабельними ударами.

... У міру того як ми наближались до центру селища, кісток і черепів потраплялося усе більше. Не було ні одного будинку, під руїнами якого ми не знайшли б людських останків, а вулиця була просто закидана ними.

... Невелика церковка і цвинтар при ній були обнесені низькою кам'яною огорожею. Спершу ми не розглянули нічого особливого, ... придивившись, ми зрозуміли: те, що ми вважали купою каміння і сміття, насправді величезна купа людських тіл, абияк закидана каменями.

... Нам сказали, що тільки на цьому маленькому цвинтарі – приблизно п'ятдесят на сімдесят п'ять ярдів – лежать при тисячі людей... Серед цієї маси, що гние, були кучеряві голівки, розчавлені важкими каменями; малесенькі ніжки довжиною не більші за ваш палець – страшна жара висушила їх плоть, не давши їй розкластись; дитячі ручки, простягнені, ніби благаючи про допомогу; діти, що з цікавістю дивилися на блискучі шаблі і криваво-червоні руки лютих убивць; діти, що вмیرали з криками жаху; дівчатка, що ридали перед смертю і молилися про пощаду; матері, що в останню хвилину намагалися заслонити дітей, своїм беззахисним тілом, – усі вони лежали отут разом, в одній жахливій купі, що розкладається. Зараз вони були безмовними. Ні сліз, ні схлипувань, ні криків жаху, ні благань. Жнива гниють у полях, а жєнці гниють на цвинтарі.

Репортажі Мак-Гахана (передруковані в усьому світі, а пізніше опубліковані у формі брошури багатьма мовами) миттєво викликали небачену за розмахом ланцюгову реакцію. Увесь світ охопило обурення, і Британський уряд був змушений визнати правдивість цих статей. Підсилювалися вимоги військового втручання, і навесні 1877 р. Росія почала війну з Туреччиною.

У розташування російських військ прибули вісімдесят кореспондентів, але тяготи кампанії були такі, що до її закінчення, менш ніж через рік, у гушавині подій залишалося тільки четверо журналістів. Мак-Гахан був серед них. Він відправився на війну з однією ногою в гіпсі – зламав при падінні. Його не зупинило ні це, ні два інших нещасних випадки, що покалічили його; він продовжував писати репортажі, спостерігаючи за боями з гарматного лафета. Минуло півроку, були підписані два договори, і Болгарія, Сербія, Чорногорія і Румунія здобули державність, Росія збільшила свою територію, а Великобританія одержала Кіпр. Мак-Гахан, однак, не дожив до того, щоб написати про це. Через кілька тижнів після закінчення війни він відправився в Константинополь доглядати за своїм другом, Френсисом Грінном, хворим на тиф. Грін вижив, а Макгаєн сам захворів на тиф і помер у віці 34 років. Болгари, що вже назвали журналіста «Визволителем», поховали його в Пері. Його оплакували в Лондоні, Парижі й Америці. У Софії йому поставили пам'ятник і ще багато років його поминали на щорічній заупокійній службі в Тирново.

ДОДАТОК 11

Відповіді до тестових завдань

№ тестового завдання	варіант відповіді	варіант відповіді	варіант відповіді	варіант відповіді
1	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
2	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
3	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
4	<i>A</i>	B	<i>B</i>	<i>Г</i>
5	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
6	<i>A</i>	B	<i>B</i>	<i>Г</i>
7	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
8	A	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
9	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
10	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
11	<i>A</i>	B	<i>B</i>	<i>Г</i>
12	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
13	A	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
14	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
15	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
16	A	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
17	<i>A</i>	B	<i>B</i>	<i>Г</i>
18	A	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
19	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
20	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
21	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
22	A	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
23	<i>A</i>	B	<i>B</i>	<i>Г</i>
24	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
25	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
26	<i>A</i>	<i>B</i>	B	<i>Г</i>
27	A	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
28	A	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
29	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
30	A	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
31	<i>A</i>	B	<i>B</i>	<i>Г</i>

32	<i>A</i>	Б	<i>B</i>	<i>Г</i>
33	А	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
34	<i>A</i>	Б	<i>B</i>	<i>Г</i>
35	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
36	А	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
37	А	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
38	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
39	<i>A</i>	Б	<i>B</i>	<i>Г</i>
40	<i>A</i>	<i>B</i>	В	<i>Г</i>
41	А	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
42	<i>A</i>	Б	<i>B</i>	<i>Г</i>
43	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
44	<i>A</i>	Б	<i>B</i>	<i>Г</i>
45	<i>A</i>	Б	<i>B</i>	<i>Г</i>
46	А	<i>B</i>	<i>B</i>	<i>Г</i>
47	<i>A</i>	Б	<i>B</i>	<i>Г</i>
48	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
49	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>B</i>	Г
50	<i>A</i>	Б	<i>B</i>	<i>Г</i>